

TAMPEREEN YLIOPISTO

Anna Kankainen

Huumori Sinikka ja Tiina Nopolan *Heinähattu ja Vilttitossu* -
sarjan kielessä ja tarinamaailmassa

Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma
Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Kieli-, käänös-, ja kirjallisuustieteen yksikkö

Anna Kankainen: Huumori Sinikka ja Tiina Nopolan *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan kielessä
ja tarinamaailmassa

Pro gradu -tutkielma, 81 s.

Suomen kirjallisuus

Marraskuu 2012

Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen huumorin rakentumista Sinikka ja Tiina Nopolan *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan viidessä ensimmäisessä teoksessa. Tarkastelen huumoria teoksen kielessä ja sen tarinamaailmassa eli tapahtumissa sekä henkilöhahmoissa. Analyysissäni hyödynnän perinteisiä huumoriteorioita, kuten ingkongruenssi- ja ylemmyysteoriaa. Keskeisiä teoreetikkoja ovat muun muassa Henri Bergson ja Aarne Kinnunen. Samalla tutkin teoksiin sisältyvää kaksoisyleisöä: huumori suunnataan toisinaan lapsi- ja toisinaan aikuisyleisölle. Kaksoisyleisön määrittelyssä käytän hyväkseni Barbara Wallin näkemyksiä.

Lähtökohtanani on ajatus, että huumori ilmenee teoksissa monin eri tavoin. Ensinnäkin tutkin huumoria teoksen kielessä: tarkastelen teoksissa esiintyviä nimiä, nimityksiä sekä kielellisiä leikittelyjä, jotka kaikki huvittavat lukijaa. Pohdin muun muassa sitä, kuinka kielelliset väärinymmärrykset luovat teoksiin huumoria. Niin kielellisissä väärinymmärryksissä kuin kirjasarjan tapahtumissa tärkeänä osana on myös lapsen ja aikuisen välinen näkökulmaero, jolla leikitellään. Kaksoisyleisö on huomattava tekijä huumorin syntymisen kannalta. Lapsen ja aikuisen ero ja siitä syntyvät ristiriitaisuudet sekä kirjamaailmassa että teoksen kohdeyleisöjen välillä ovat monesti pohjana kirjasarjan hauskuudelle.

Lisäksi paneudun erilaisten, usein absurdien tapahtumien huumoriin. Myös ruoka ja sitä kautta ruumiillisuuden komiikka on toistuvasti esillä tutkielmassani. Olennainen osa tutkielmaani on henkilöhahmojen käsittely: tarkastelen tutkielmassani henkilöhahmojen koomisia piirteitä ja jopa naurettavuuksiin menevää käytöstä. Perinteisesti huumorin kokemista pidetään henkilökohtaisena, mikä luo analyysiin omat haasteensa. Tarkoitukseni on kuitenkin pyrkiä osoittamaan niitä seikkoja, joiden kautta huumorin syntyminen teoksissa tapahtuu.

Asiasanat: huumori, komiikka, kaksoisyleisö, ingkongruenssi, ylemmyysteoria, Sinikka Nopola, Tiina Nopola, *Heinähattu ja Vilttitossu*

Sisältö

1. Johdanto.....	1
1.1 Tutkimuskohde ja -kysymys.....	1
1.2 Lastenkirjallisuuden kaksijakoisuus.....	3
1.3 Keskeiset käsitteet: huumori ja komiikka.....	7
2. Kielen huumori	11
2.1 Nimet ja nimitykset	11
2.2 Leikit ja sekaannukset	22
3. Koomiset kohtaukset	33
3.1 Hauskat tapahtumat.....	33
3.2 Lapsen näkökulma.....	44
4. Huvittavat henkilöihahmot	55
4.1 Hanna ja Matti – epätyypilliset aikuiset	56
4.2 Poliisit ja naapurinneidit – hupaisat parivaljakot.....	66
5. Lopuksi	76
Lähteet	79

1. Johdanto

1.1 Tutkimuskohde ja -kysymys

Tutkimuskohteeni on Sinikka ja Tiina Nopolan *Heinähattu ja Vilttitossu* -lastenkirjasarjan viisi ensimmäistä teosta. Tutkin kirjoihin sisältyvää huumoria sekä sen rakentumista. Ajatuksenani on, että teokset sisältävät runsaasti monitasoista huumoria: tarkastelen sekä kieleen, tapahtumiin, henkilöhahmoihin sekä aikuisen ja lapsen välillä ilmenevään näkökulmaeroon sisältyvää huumoria. Kokonaisuudessaan sarjaan kuuluu 12 teosta. Ensimmäinen teos on ilmestynyt vuonna 1989 ja viimeisin teos 2006. Sarjan teokset ovat pituudeltaan noin 60–130-sivuisia. Kirjasarja kertoo kahdesta sarjan edetessä kouluikään ehtivästä työstä, isosisko Heinähatusta ja pikkusisko Vilttitossusta, jotka asustelevat vanhempiansa Hannan ja Matin kanssa perinteisellä suomalaisella omakotialueella. Lisäksi perheeseen kuuluu toisessa teoksessa syntyvä pikkuveli sekä silloin tällöin tarinoissa vieraileva Matin isä, vaari. Tarinan keskeisiä henkilöitä ovat myös naapurintädit Helga ja Halise sekä kylän kaksi poliisia Isonapa ja Rillirousku. Tapahtumat käsittelevät sekä lapsiperheen tavallista arkea kuten ruokapöytäkeskusteluja ja joulun viettoa että kertaluontoisempia tapahtumia kuten vauvan syntymistä tai lomamatkaa. Teoksissa on ulkopuolinen kertoja, joka ainoastaan kuvailee tapahtumia eikä kommentoi niitä. Kirjat ovat kuvitettuja lastenkirjoja, ja kuvituksen teoksiin on tehnyt Markus Majaluoma. Rajaen kuvien tulkinnan lähestulkoon kokonaan tutkielmani ulkopuolelle ja keskityn kirjalliseen tekstiin, sillä teokset ovat täysin luettavissa myös ilman kuvitusta. Käytän kuvien tulkintaa analyysini apuna vain muutamassa kohtaa tutkielmaani: Alustavan luennan mukaan kuvat eivät tuo analyysiini huumorin rakentumisesta oleellisesti lisää. Kielellinen huumori toimii ilman kuvien tulkintaa, samoin kuin henkilöhahmoihin tai tapahtumiin sisältyvä huumori.

Keskityn tutkielmassani ainoastaan viiteen ensimmäiseen teokseen. Teokset ovat *Heinähattu ja Vilttitossu* (1989), *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* (1990), *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* (1991), *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* (1992) sekä *Heinähattu ja Vilttitossu joulun jäljillä* (1993). Kirjasarja on niin laaja, että rajaaminen on tarpeellista tämän kokoisessa tutkielmassa. Tutkimusongelmani kannalta viisi ensimmäistä teosta tarjoavat runsaasti materiaalia. Lisäksi

ensimmäisten teosten aikana tulee esille suurin osa kirjasarjan merkittävistä tilanteista: Ensimmäisessä kirjassa esitellään päähenkilöt, keskeiset sivuhenkilöt ja miljö. Toisessa ja kolmannessa kirjassa mukaan tulevat kaksi sarjan kannalta tärkeitä henkilöä, tyttöjen pikkuveli sekä heidän vaarinsa. Neljännessä kirjassa perhe lähtee pois kotiympyröistään matkalle, ja viidennessä aiheena on kulttuurinen juhla. Loput kirjasarjan teokset on rakennettu enemmän tai vähemmän samankaltaisista lähtökohdista.

Tutkimusaiheeni on kirjoissa esiintyvän huumorin selvittäminen. Tutkin, millä keinoilla huumoria teoksiin luodaan. Kirjojen tapahtumat ovat monin tavoin absurdeja ja sattumukset tuntuvat epätodennäköisiltä. Tulen pohjaamaan tutkimustani perinteisiin huumorin teorioihin, kuten ingkongruenssi- ja ylemmyysteoriaan (Henri Bergson 2000/1900; Aarne Kinnunen 1994). Käsitteenä myös kaksoisyleisö on tärkeä (Barbara Wall 1991). Pohdin aikuis- ja lapsiyleisöä sekä sitä, kuinka teokset tarjoavat aineksia erilaisille vastaanottajille: kiinnitän huomiota siihen, miten huumori on suunnattu erilaisille yleisöille. Kaksoisyleisö on näkyvästi esillä *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa. Osa huumorista on täysin ymmärrettävissä vain aikuisyleisölle, joka on tiedoiltaan kokeneempi ja sivistyneempi kuin tyypillinen lapsiyleisö. Teoksissa on aineksia, joiden tähden osa tarinan sanomasta jää lapsiyleisöltä huomaamatta. Toisin ajateltuna osa teosten asioista avautuu eri tavoin lapsi- ja aikuisyleisölle.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa, eli luvussa kaksi, tarkastelen huumoria kielen näkökulmasta: Nostan esiin erilaisiin nimiin ja nimityksiin sisältyviä huumorin ja komiikan aineksia. Lisäksi tarkastelen kielellisten leikkien ja väärinymmärryksien luomaa hauskuutta. Luvussa kolme keskityn koomisiin tilanteisiin sekä lapsen ja aikuisen välillä vallitsevaan näkökulmaeroon – erilainen katsantokanta luo teoksiin huvittavia ristiriitaisuuksia. Viimeisessä käsittelyluvussa, eli luvussa neljä, aiheena ovat henkilöhahmot. Huomioin keskeisten sivuhahmojen koomisia piirteitä ja tutkin, kuinka heidän luonteensa ja kuvauksensa omalta osaltaan tekevät kirjoista hauskoja.

1.2 Lastenkirjallisuuden kaksijakoisuus

Lastenkirjallisuuden katsotaan usein olevan ambivalenttia. Muun muassa Perry Nodelman (2008, 81) huomauttaa kaksijakoisuuden ilmenevän lastenkirjallisuudessa monin tavoin. Ensinnä vaikka lastenkirjat kirjoitettaisiin lapsille, tulee niiden aina miellyttää myös aikuisia: aikuiset työskentelevät kustantamoissa sekä kirjastoissa ja aikuiset itse ovat kirjallisuuskriitikkoja sekä lasten vanhempia. Aikuiset valitsevat, mitä lapset lukevat. Lisäksi aikuiset kirjoittavat lastenkirjat. (Nodelman 2008, 81.) On myös kiistelty siitä, millainen on hyvä lastenkirja. Barbara Wall toteaa, että monesti lastenkirjallisuuden yhteydessä käytetään termiä ”writing down”, kun puhutaan lapselle kirjoittamisesta. Ajatuksena on, että aikuiskirjailijan on huomioitava lapsen rajallisempi ymmärrystaso. Termiä on kuitenkin pidetty arvottavana. Toisinaan ajatellaan, että lapset ansaitsevat samanlaisen kohtelun kuin aikuislukijat. C.S. Lewis on kuuluisasti sanonut, että lastenkirja, josta voi nauttia ainoastaan lapsuudessa, on huono lastenkirja. Samalla on pohdittu sitä, että kirjoitetaanko lastenkirjoja liikaa aikuisten ehdoilla ja aikuisten miellyttämiseksi. Wall on sitä mieltä, että holhoava käsitys alaspäin kirjoittamisesta on kaukana väistämättömästä lapselle puhumisesta. Hänestä kerronnan tulee olla lapselle suunnattua. Wall ei näe lapselle kirjoittamista lasta alentavana. Hänestä lapset ansaitsevat sen, että kerronnassa huomioidaan heidät. Hänestä lasta halventavaa on pikemmin se, että lasten erityistarpeita ei lainkaan huomioitaisi heille kirjoitettaessa. (Wall 1991, 14–15; 199.)

Myös huumorin teorioihin kytkeytyvät voimakkaasti ylemmyys- ja alemmuusnäkökulmat (esim. Simon Critchley 2002, 2–39). Ylemmyysteoria on yksi niistä huumorin teorioista, joita käytän tutkielmassani: ylempi usein nauraa alemmalleen. Lastenkirjallisuuden yhteydessä aikuinen saattaa nauraa itseään kokemattommalle lapselle. Kaksoisyleisö on tärkeä osa kyseisiä tilanteita: huumori suunnataan erikseen aikuisyleisölle sen sijaan, että se suunnattaisiin lapsiyleisölle, jolle tarina kokonaisuudessaan on tarkoitettu (Wall 1991, 21). Tarkastelen työssäni myös sitä, kuinka *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa lapsihenkilöhahmot näytetään aikuisyleisölle koomisina.

Maria Laakso (2007, 109) toteaa lastenkirjallisuutta käsittelevässä artikkelissaan, että jo terminä lastenkirjallisuus on poikkeuksellinen: lastenkirjallisuus määrittyy lukijakunnan mukaan, toisin kuin

aikuisten kirjallisuus, joka on normi. Lastenkirjallisuutta ei pidetä genrenä. Lastenkirjallisuuden määrittelyn ongelma on juuri se, että se määrittellään lukijakunnan mukaan – tällöin lastenkirjallisuutta määriteltäessä tulisi oikeastaan määritellä myös se, mikä on lapsi. Lisäksi lastenkirjallisuus sisältää samoja alagenrejä kuin aikuistenkirjallisuus, kuten fantasia, runo ja proosa. (Laakso 2007, 109–110). Nodelman (2008, 146) huomauttaa, että selvimmin lastenkirjallisuus on sitä kirjallisuutta, joka on lastenkirjallisuutena julkaistu.

Lastenkirjallisuuteen liittyy kuitenkin useita ominaispiirteitä. Konkreettisesti se on aikuisten kirjoittamaa kirjallisuutta, jonka he ovat suunnanneet lasten luettavaksi. Toisinaan kirjailija itse toteaa kirjoittaneensa aikuisille tai itselleen, mutta teos luokitellaan silti lastenkirjaksi. Perry Nodelman on teoksessaan *The Hidden adult. Defining children literature* (2008) listannut tyypillisiä lastenkirjoille yhteisiä ominaisuuksia, joista monet toteutuvat myös tutkimuskohteessani. Nodelman toteaa, että lastenkirjojen tyyli on yksinkertainen ja teksti suorasukaista. Lastenkirjojen päähenkilöt ovat joko lapsia tai lastenkaltaisia aikuisia tai eläimiä. Tekstit ovat kasvattavia: niiden tarkoitus on tehdä lapsista kunnollisia aikuiskansalaisia. Lastenkirjallisuus pitää lapsuutta muutoksen aikana, mutta silti lapset pysyvät jatkuvasti lapsellisina ja aikuisen huolenpidosta riippuvaisina. Lapsenkaltainen tarkoittaa tiedonpuutetta, ainakin verrattuna aikuiseen. Lapsuus kuvataan usein idylliseksi ja nostalgisesta näkökulmasta. Lastenkirjallisuus kuvaa myös lasten haluja ja sitä, ovatko halut oikeita ja hyväksyttäviä vai vääriä ja tukahdutettavia. Lisäksi koti esitetään turvapaikkana ja juonet noudattavat perinteistä kaavaa kotoa lähdöstä ja kotiin palaamisesta. (Mt., 76–80.) Nodelmanista huomattavaa on lastenkirjallisuuden ambivalenttisuus. Samalla kun lasten odotetaan kasvavan, heidän tulisi pysyä viattomina ja lastenkaltaisina. Lastenkirjallisuus jakaa lapsille tietoa ja oppia, mutta ihannoit silti lapsuutta juuri lapsuusajan sinisilmäisyyden tähden. Lasten tulisi ymmärtää elävänsä elämän ihaninta aikaa, mutta ihminen, joka ymmärtää lapsuusajan viattomuuden, ei enää ole tarpeeksi viaton ollakseen riittävän lapsenkaltainen. (Mt., 80–81.) Lisäksi Nodelman huomauttaa, että ambivalenttisuutta lisää kirjoittajan ja lukijan välinen ero: kirjoittaja ei enää elä lapsuutta, hän voi vain muistella sitä. Aikuinen ei voi ajatella kuten lapsi, hän voi vain kuvitella kuinka lapsi ajattelee. (Mt., 179.)

Heinähattu ja Vilttitossu ovat lastenkirjallisuudelle tyypillisesti lapsipäähenkilöitä. Heillä on oma vapautensa toteuttaa lapsen tahtoaan, mutta silti he tarvitsevat lähiaikuisten huolenpitoa. *Heinähattu*

ja Vilttitossu -kirjojen maailma on hyvin idyllinen, vakavia onnettomuuksia tai turvallisuuden murtumista teoksissa ei ole. Lisäksi lasten tiedonpuutetta aikuisiin verrattuna korostetaan monissa tilanteissa, mutta nimenomaan huumorin näkökulmasta. Myös kirjojen teksti on lastenkirjoille tyypillisen selkeää ja suoraa. Tekstinasettelu lisää helppolukuisuutta, sillä teksti on suurikokoista ja kirjoissa on sekä kokosivun että puolensivun kokoisia kuvia tuomassa väljyyttä tekstiin.

Lisäksi Nodelman huomauttaa, että lastenkirjallisuus poikkeuksellisesti määritellään pitkälti sulkemalla pois asioita. Lastenkirjallisuuden kieli ei saa olla liian vaikeaa ottaen huomioon lapsen rajalliset kognitiiviset kyvyt eikä tekstien tulisi olla liian pitkiä lasten rajalliselle keskittymiskyvyille. Lastenkirjallisuuden aiheet eivät myöskään saa olla epäsopivia lapsille: esimerkiksi liika seksuaalisuus ja väkivaltaisuus kuuluvat kiellettyjen listalle. (Nodelman 2008, 152.) Rajaaminen tapahtuu edelleen aikuisten näkökulmasta. Nodelmanista lastenkirjallisuus on eritoten kirjallisuutta, joka rajaa ulkopuolelleen asioita (mt., 152). *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa rajausta on samankaltainen: teosten aiheena ei ole väkivalta tai seksuaalisuus.

Hyvän lastenkirjan titteliä saa harvoin kirja, joka ei miellytä aikuismakua, vaikka lukijalukumäärä lasten keskuudessa olisi huomattavan suuri. Aikoinaan ajateltiin, että hyvän lastenkirjallisuuden tuli kasvattaa lasta, ohjata häntä oikealle moraaliselle polulle ja opettaa yhteiskuntaan sopivia arvoja. Nykyään kasvatuksellisuus ei ole enää välttämätön vaatimus. Toisaalta lastenkirjallisuudesta syntyy edelleen helposti kohuja, minkä todistaa esimerkiksi Harry Pottereiden kieltäminen monissa Yhdysvaltalaisissa kouluissa noituutensa tähden. Lisäksi on käyty keskustelua, onko homous sopiva aihe lastenkirjallisuuteen. Muusta kirjallisuudesta poiketen lastenkirjallisuuden yhteydessä ajatellaan, että aihe voi määrittää sopivan lastenkirjallisuuden. *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjassa arvoja ja kasvatuksellisuutta tarkastellaan huumorin kautta. Nodelman huomauttaa, että nykyään ajatellaan myös sitä, pitävätkö lapset heille suunnatusta kirjallisuudesta. Toisaalta aikuiset olettavat itse, mistä lapsi nauttii. (Nodelman 2008, 152).

Ristiriitaisuus ja kaksijakoisuus näkyvät lastenkirjojen yleisössä: kirjat sisältävät usein sekä aikuis- että lapsiyleisön. Wallin mukaan aikuisille suunnatut niin kutsutut silmäniskut, eli huumorin pilkahdukset, jotka jäävät lapsiyleisöltä huomaamatta, ovat lapsilukijan tietoista sulkemista vitsien

ulkopuolelle (Wall 1991, 21). Kaksoisyleisö muodostuu, kun teksti vuorotellen suuntautuu eri yleisöille. Lapsiyleisö ei täten ymmärrä tekstin koko sanomaa. Usein varsinainen tarina henkilöineen ja tapahtumineen on suunnattu lapsille, mutta lastenkirja saattaa sisältää kohtauksia, joiden sisältö avautuu kokonaisuudessaan ainoastaan aikuiselle. Peter Rabinowitz toteaa, että kirjailijat suuntaavat kirjansa jonkinlaiselle oletetulle yleisölle. Kyseisellä yleisöllä saattaakin olla tietoa tai uskomuksia, joita varsinaiset lukijat eivät välttämättä jaa. (Rabinowitz 1987, 20;26.) Näin ollen kirjan sanoma voi olla suunnattu jollekulle muulle kuin sen todelliselle lukijalle: *Heinähattu ja Vilttitossu* -teoksissa on olemassa aikuisyleisö myös silloin, kun ne ovat lapsen luettavana.

Kirjallisuudessa on viime aikoina yleistynyt *crosswriting*, jolla tarkoitetaan sitä, että kirjailija kirjoittaa sekä lapsille että aikuisille. Aiemmin oli yleistä, että kirjailija aloittaa lastenkirjallisuudesta ja siirtyy uran edetessä aikuistenkirjallisuuden pariin (Sandra L. Becket 1999, xii–xiii). Toisaalta ristiinkirjoittamisen voi katsoa lisänneen lastenkirjallisuuden kaksoisyleisöjä, sillä ristiinkirjoittavalle kirjailijalle molemmat yleisöt ovat tuttuja. Ristiinkirjoittamisen huomattavan yleistymisen lisäksi on yleistynyt kirjallisuus, joka on suunnattu kaikenikäisille lukijoille. (Becket 1999, xiv.) *Heinähattu ja Vilttitossu* -teokset ovat myös aikuisten luettavaksi tarkoitettuja lastenkirjoja: aikuisyleisölle suunnattu huumori on näkyvä osa teoksia.

Toisaalta kaksoisyleisö sisältyy lähes jokaiseen lastenkirjaan: aikuisen on hankalaa kirjoittaa ainoastaan lapselle ja unohtaa oma aikuisuutensa ja aikuismakunsa miellyttäminen. Wall toteaa, että kirjailijan, joka aikoo kirjoittaa lapselle, on katsottava kauemmaksi itsestään, sillä aikuinen kiistämättömästi on erossa lapsista – jopa siitä lapsesta, joka hän aikoinaan on ollut. Kirjailijoilla on kuitenkin hankaluuksia kyseisen asian toteuttamisessa. (Wall 1991, 20.) Kun lastenkirja sulkee lapsiyleisön ulkopuolelle ja suuntaa esimerkiksi vitsin vain aikuisille, ei sitä Wallin mielestä voi kutsua varsinaisesti lapsille kirjoittamiseksi (mt., 21). Kaksoisyleisö on ristiriitainen asia. Toisaalta kaksoisyleisön voi ajatella tekevän teoksesta nautittavan kaikenikäisille. Toisaalta taas voi pohtia, ovatko kirjat kirjoitettu lapsille, jos heiltä jää suuri tai edes jokin osa tekstin sanomasta ymmärtämättä siksi, että teos on niin rakennettu.

Huumorin kannalta kaksoisyleisö on olennaisen tärkeä huomata, koska osa huumorista on monesti aikuisille suunnattua, eikä lapsilukija tällöin huomaa kaikkea teokseen sisältyvää hauskuutta. Laakso huomauttaa, että aikuisille suunnatun huumorin voi katsoa olevan hyvä asia esimerkiksi ääneen lukemisen yhteydessä: kun aikuinen nauttii kirjan vitseistä ja lukee teosta tyytyväisenä, aistii lapsi aikuisen naurun ja jakaa sen hänen kanssaan, vaikka ei ymmärtäisi miksi aikuinen on niin hyvillään. Näin lukukokemus on onnellinen. (Laakso 2007, 118). *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjat ovat tulvillaan aikuishuumoria. Kaksoisyleisö nousee tutkielmassani usein esiin huumorin tulkinnan yhteydessä.

Intertekstuaalisuus on mielenkiintoinen osa lastenkirjallisuutta, mikä myös kytkeytyy huumoriin ja komiikkaan. Tekstien väliset viittaukset ovat usein vain aikuisten tulkittavissa, lapsen tietomaailma kun on vielä huomattavasti suppeampi. Lapsi ei ymmärrä hänelle suunnatusta kirjallisuudesta ainakaan jokaista intertekstuaalista viittausta. Toisaalta intertekstuaalisuus määrittää lukijakuntaa. (Kts. Laakso 2007, 111.) Juuri siksi huomioin *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa sekä aikuis- että lapsiyleisön. Vain aikuisille suunnatut intertekstuaaliset viittaukset mahdollistavat myös vain aikuisille suunnatun huumorin. Seuraavassa alaluvussa käsitelen tarkemmin huumorin käsitteitä sekä mahdollisia ilmenemismuotoja.

1.3 Keskeiset käsitteet: huumori ja komiikka

Työni keskeinen käsite on huumori. Huumorin määrittelyssä on omat haasteensa, sillä jokaisella ihmisellä on oma huumorintajunsa. Antony J. Chapman sekä Hugh C. Foot toteavat psykologisen kirjan *Humour and Laughter* (1976) esipuheessa, että huumorin määrittely psykologisen kirjallisuuden ulkpuolella on tarpeetonta, koska jokainen ajattelee tietävänsä, mitä huumori ja nauru ovat (1976, 3). Samoin Simon Critchley on sitä mieltä, että joka ikinen on auktoriteetti ja ekspertti, kun on kyse siitä, mikä meitä huvittaa (2002, 2). Lisäksi La Fave, Haddad ja Maesen huomauttavat samaisen *Humour and Laughter* -kirjan artikkelissa, että mikään ei ole hauskaa kaikista, eikä toisaalta ole mitään sellaista, joka ei voisi olla jostakusta huvittavaa (1976, 85). Ajatukseni mukaan huumori on olennainen osa myös kaunokirjallisuutta, kuten tutkimuskohdettani, ja siksi sen tutkiminen on tärkeää myös kirjallisuuden alalla. Vaikka kaiken kattavaa huumorin teoriaa olisi hankala luoda, voi huumoria luoviin keinoihin silti perehtyä. Arne Kinnunen (1994, 9–10) toteaa,

että huumori on usein ymmärretty hauskuttamisena ja huvittamisena. Samoin hän mainitsee komiikantutkimuksen olevan työlästä sen kaikkiallisuuden tähden: huumoria ilmenee kaikkialla maailmassa kaikissa kulttuureissa ja ainakin osittain eri tavoin (mt., 10). Lähtökohtaisesti ajattelen, että huumorin tarkoitus on huvittaa meitä tavalla tai toisella.

Toinen keskeinen käsite on komiikka. Huumori ja komiikka ovat käsitteinä lähellä toisiaan, ja arkikielessä ne usein sekoittuvat. Kinnusen mielestä yksi ratkaisu komiikan ja huumorin suhteeseen olisi, että koomikko näyttää ihmisen koomisena ja riemuitsee siitä monella tapaa, mutta humoristi näyttää koomisena mutta näkee jonain muuna (mt., 254). Filosofin Henri Bergsonista ainoastaan inhimillinen voi olla koomista. Vaikka naurettaisiin asioille, nauretaan aina asioiden inhimillisille piirteille tai ihmisen asialle antamalle muodolle. (Bergson 2000/1900, 8.) K.S. Laurilan mukaan koomisuus on ulkokohtainen ominaisuus. Hänestä koomillisuutta voi olla esimerkiksi muodoissa, asennoissa, liikkeissä, teoissa, tapahtumissa, tilanteissa ja puheissa. Huumori puolestaan ei ole kyseisenlainen ulkokohtainen ominaisuus, vaan tietynlainen suhtautumistapa elämään ja erityisesti koomillisiin ilmiöihin. (Knuuttila 1992, 94–95). Tässä tutkielmassa ymmärrän, että koomisuus on asian piirre, mutta koomisuuden huomaaminen ja siitä huvittuminen on huumoria. Tutkielmani puitteissa suhtaudun koomiseen alisteisena huumorin käsitteelle ja lähestulkoon synonyymisena käsitteille hauska ja huvittava. Käsitän tutkielmassani kaiken hauskaksi ja huvittavaksi tulkittavan huumorina. Kun tilanne on hauska, siihen sisältyy huumoria. Samoin kun luodaan komiikkaa, luodaan samalla huumoria.

Kinnusen mukaan mikään inhimillinen toiminta, teko, tapahtuma tai prosessi ei ole sinänsä koominen, mutta kaikki ihmisen toiminnat ja ominaisuudet voidaan tehdä koomisiksi (1994, 24). Bergson puolestaan toteaa, että muista ihmisistä eristäytyneenä komiikasta ei voisi nauttia. Ihminen tarvitsee ryhmän, jonka mukana nauraa. (Bergson 2000/1900, 10.) Vaikka Bergson teoksessaan puhuu naurusta, en itse keskity naurun fyysiseen prosessiin vaan asioihin, jotka voi ymmärtää humoristisiksi tai koomisiksi eli jollakin tapaa hauskoiksi. Sovellan Bergsonin ajatuksia soveltuvien osin tutkielmassani. Nostan teoksista esiin nimenomaan humoristisiksi tunnistettavia kielen, tapahtumien tai henkilöhahmojen piirteitä keskittymättä siihen, milloin ne tuottavat fyysistä naurua ja milloin eivät. Kun totean jonkin asian herättävän naurua, tarkoitan, että kyseinen asia huvittaa.

On olemassa kolme perinteistä huumorin teoriaa: ylemmyysteoria, inkongruenssiteoria sekä huojennusteoria. Käytän kirjallisen huumorin tulkitsemiseen kyseisiä teorioita. Kirjallisen huumorin toteutumiskaava on monesti samankaltainen kuin huumorin yleensä. Ylemmyysteoriaa ovat esittäneet muun muassa jo Platon ja Aristoteles. Ylemmyysteorian mukaan me nauramme silloin, kun tunnemme ylemmyyttä muihin ihmisiin nähden: vertaamme siis itseämme muihin ja huomaamme olevamme täydellisempiä. Huumori syntyy silloin, kun kyseessä on tilanne, jossa muut ihmiset vaikuttavat naurettavilta itseemme nähden. Toisin sanoen he näyttävät huonompina kuin me, mikä tekee heistä naurettavia. Tällöin huumori on antisosiaalista ja jopa moraalitonta. (Critchley 2002, 2–3, Morreal 2009, 4–7.) Myös Bergsonin näkemys tunteettomasta huumorista osuu tähän kategoriaan. Viittaan ylemmyysteoriaan joissakin kohden tutkielmaani. Ylemmyysteoriaa voi soveltaa koomisiin hahmoihin: yleensä huvitumme koomisissa hahmoissa nimenomaan sellaisten piirteiden tähden, jotka eivät itsessämme olisi toivottavia (vrt. Bergson 2000/1900, 19).

Toinen teoria, jolla huumoria on paljon selitetty, on inkongruenssiteoria. Suomeksi ingkonruenssi tarkoittaa yhteensopimattomuutta. Toisinaan huumoria on määritetty jopa pelkästään ingkonruenssin avulla: huumori olisi sitä, kun kaksi toisiinsa yhteensopimatonta asiaa yhdistyy odottamattomalla tavalla. Tiivistettynä ingkonruenssiteorian mukaan huumori syntyy siitä, kun odotamme sanottavaksi jotain, mutta odottamamme asian sijaan sanotaan jotakin muuta. Kyseisessä tapauksessa oma väärä odotuksemme saa meidät nauramaan. (Morreal 2009, 11.) Inkongruenssi tarkoittaa siis konfliktia odotuksenmukaisuuden ja sen, mitä oikeasti tapahtuu, välillä. Esimerkiksi kirahvin näkeminen puussa on inkongruenttista, koska luonnollisesti kirahvi ei kuulu puun oksille. Pieniä lapsia naurattaa usein pelkkä ingkonruenssi, mutta lapsen varttuessa jollakin tapaa merkityksellinen ingkonruenssi alkaa tuntua hauskemmalta kuin nonsensemainen yhteensopimattomuus (Thomas R. Shultz 1976, 12–13). Hauskempaa on, kun ingkonruenttisuuteen liittyy jonkinlainen arvoitus, joka pitää ratkaista. Tällöin huvitumme myös omasta kyvystämme päätellä asioita (mt., 13). Huumorin syntyminen vaatii siis johdonmukaisuutta vitsin rakenteen ja sosiaalisen rakenteen välille, jotta vitsi voi olla koomisesti ingkonruenssi: nimenomaan ingkonruenssin vertaaminen kongruenttiin tilanteeseen voi aiheuttaa ingkonruenttista syntyvää hauskuutta. (Critchley 2002, 4). Hauskaa on sosiaalisen konventionaalisuuden yhdistyminen poikkeavuuteen. Myös Kinnunen huomauttaa, että pelkkä ingkonruenttisuus ei riitä, vaan lisäksi tarvitaan jotakin avaamaan uusi näkökulma (1994,19). Critchleyn mielestä todellinen vitsi

yhtäkkisesti ja räjähdysmäisesti saa meidät näkemään tutun outona, tavallisen erikoisena ja todellisen epätodellisena (2002, 10). Huumori on täten myös väline tutkailla yhteiskuntaa ja totuttuja sosiaalisia konventioita. Tutkielmassani hyödynnän ingkonruenttisuuden käsitettä selittäessäni huumorin ja komiikan mahdollisia syntymistapoja. Kolmas perinteinen teoria on huojennusteoria (esim. Critchley 2002, 3). Huojennusteoria perustuu pitkälti psykologisiin ajatuksiin ihmisen psyykestä ja kehosta ja siitä on monenlaisia eri tavoin kehiteltyjä versioita. Pääasiallinen ajatus on, että nauru aiheutuu, kun ihminen kokee huojennusta. (Mm. Critchley 2002,3; Morreal 2009, 16.) Huojennusteoriaa en juuri käytä tutkielmassani. Hypoteesini mukaan huojennusteoria ei ole olennainen kohdeteosteni huumorin analysoinnin kannalta – huumorin rakentuminen selittyy muiden teorioiden avulla.

Ensimmäinen käsittelylukuni keskittyy kielelliseen huumoriin. Olen käyttänyt huumoriteoreetikkojen huomioita myös kielellisten hauskuuksien tutkimiseen. Kielellisen huumorin rakenne on usein sama kuin tilannehumorin, mikä tulee esille käsittelyluvussa. Käytän myös ironian käsitettä silloin tällöin. Ironia voi toisinaan olla ilotonta huumoria, mutta huumoria yhtä kaikki. Ironian perinteisin määritelmä on, että sanotaan jotain muuta kuin mitä tarkoitetaan (esim. Sari Salin 2002, 31). Usein ironia on korostamassa koomisia tilanteita. Toisaalta myös ironian huomaamatta jättäminen johtaa huumoriin.

Omassa työssäni käytän runsaasti sanoja huumori, komiikka, hauskuus, huvittavuus ja niin edelleen. Huumoria käytän yläkäsitteenä: kaikki huvittava, hauska ja koomiseksi tulkittava on huumoria. Poimin teoksista kohtia, joissa huumorin voi perustellusti nähdä toteutuvan: kohtaukset ovat siis hauskoja ja huvittavia. Lisäksi pyrin purkamaan tilanteita osiin ja selittämään, miksi huumoria syntyy. Vaikka huumorin kokeminen on yksilöllistä, tarkoituksenani on osoittaa, millä keinoin huumoria erilaisiin tilanteisiin luodaan. Tulkintani saavat tukea erilaisista huumorin teorioista. Keskityn ensimmäiseksi tekstiin ja sen jälkeen teorioihin: aluksi totean, että jokin tuntuu hauskalta, minkä jälkeen pyrin selvittämään, millä tavoin tilanne on rakennettu.

2. Kielen huumori

Heinähatun ja Vilttitossun tarinaan syntyy hauskuutta kielen avulla. Kohdeteoksissani leikitellään sekä nimillä ja nimityksillä että kielellisillä väärinymmärryksillä. Bergsonista kielen ilmaiseman ja sen synnyttämän komiikan välillä on ero. Vaikka kaikenmuotoista komiikkaa synnytetään kielen välityksellä, kieleen itseensä kohdistuva komiikka on oma luokkansa. Bergson muun muassa huomauttaa, että kielen ilmaisema komiikka on toisinaan mahdollista kääntää kielestä toiseen, mutta kielen synnyttämän komiikan suora kääntäminen lienee mahdotonta. Sanakomiikka perustuu lauserakenteeseen tai sanavalintoihin, ja se alleviivaa kielen itsensä huvittavia ominaisuuksia. Kielestä itsestään tulee koomista. Lisäksi samalla kun nauramme kielen lauseille, voimme nauraa niiden lausujalle: henkilö, jonka puhe huvittaa on koominen tai humoristinen (Bergson 2000/1900, 75.) Tässä luvussa tarkastelen kielellistä huumoria: tutkin nimien ja nimitysten sekä kielellisten leikkien ja väärinkäsitysten sisältämää huumoria.

2.1 Nimet ja nimitykset

Kinnusen (1994, 86) mukaan henkilöiden nimet ja nimittely on yksi komiikan luomisen keinoista. Näin ollen kirjasarjan päähenkilöiden poikkeukselliset nimet, Heinähattu ja Vilttitossu, luovat teoksille koomisen lähtökohdan. Nimien epätavallisuus antaa lukijan odottaa muitakin epätavallisuuksia tulevaisuuteen. Lotta Korpinmäki on suomen kielen pro gradu -tutkielmassaan käsitellyt yhdessä alaluvussa nimenomaan *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan henkilönnimien huumoria. Tutkielma käsittelee sarjan henkilönnimiä kokonaisuudessaan, ja Korpinmäki analysoi joitakin nimiä myös huumorin näkökulmasta. Hän toteaa, että nimillä on usein humoristinen funktio. Korpinmäki on huomannut, että monien nimien äänneasuun tai merkitysisältöön liittyy huvittavia vivahteita. (Korpinmäki 2010, 73–75.)

Sarjan ensimmäisessä teoksessa, *Heinähattu ja Vilttitossu*, tyttöjen poikkeavuudessaan hilpeyttä herättävät nimet motivoituvat heidän käytöksellään:

Vilttitossu sanoi ja haeskeli töppösiään. Hän piti niitä aina jalassa, sillä hänen varpaansa palelivat, oli kesä tai talvi. (H&V, 5.)

Sitten hän [Heinähattu] otti hattunsa tuolilta ja katsoi peilistä, että lieri oli suorassa. Hän uskoi olevansa kauniimpi hattu päässä kuin ilman eikä sen tähden luopunut siitä koskaan. (H&V, 5–6.)

Lasten nimiä käytetään läpi kirjasarjan kuin oikeita nimiä. Siitä huolimatta Heinähattu ja Vilttitossu niminä ovat lempinimimäisiä: leppinimet annetaan usein juuri käytöksen perusteella (Yvonne Bertills 2003, 34–36). Tyttöjen nimet ovat kuvaavia, ja kirjojen kuvitus tukee nimistä nousevia ja tekstissä kerrottuja mielikuvia: Heinähatulla on aina kuvissa hattu päässä. Vilttitossu puolestaan esitetään useimmiten tossut jalassa, vaikka hänen siskonsa olisi paljain jaloin. Toisaalta tyttöjen tapa pukeutua aina tietyllä, erikoisen poikkeavalla tavallaan tekee heistä muistettavia. Samalla on hellyttävän hauska ajatus, että lapsella on pakkomielle pukea päähänsä aina heinähattu, jotta hän näyttäisi kauniimmalta, tai että lapsi käyttää villaisia tossuja myös kesäkuumalla. Lapsien ehdottomuus pukeutumisen suhteen näyttäytyy huvittavana. Huumori on teoksissa läsnä heti päähenkilöiden kuvauksesta lähtien. Lisäksi kuvituksessa lapset erottuvat toisistaan selkeästi, kun lapsen yllä on jotain tunnistettavaa: Heinästä tehty hattu on silmiinpistävä, ja kertoo lukijalle heti, kumpi kuvissa esiintyvistä tytöistä on Heinähattu. Tällöin hatuton lapsi on aina itsestään selvästi Vilttitossu.

Bergson huomauttaa komedioiden nimien olevan usein luokkien nimiä ja tragedioiden nimien olevan erisnimiä. Bergsonista komedia havainnoi samankaltaisuuksia ja sen pyrkimys on tuoda esille tyyppisiä. Siksi komediat nimetään usein tyyppien piirteiden mukaan. (Bergson 2000/1900, 116.) Vaikka Heinähattu ja Vilttitossu periaatteessa ovat tyttöjen erisnimet, ovat ne samalla adjektiiviset ja tyttöjen ulkoisia ominaisuuksia kuvaavat. Siten ensimmäisen kirjan nimi, *Heinähattu ja Vilttitossu*, on komedialle tyypillinen. Erityisesti toisen ja kolmannen kirjan nimet, *Heinähattu*, *Vilttitossu ja vauva* sekä *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* sopivat Bergsonin ajatukseen tyypillisistä komedioiden nimistä. Toisessa kirjassa käsitellään vauvoihin liittyviä asioita ja kolmannessa kirjassa vaariuteen liittyviä asioita. Molemmat kirjat lähinnä komedialle sopivasti

tyypittelevät uusia hahmojaan perinteiseen tyyliin, ja teosten erisnimettömät vauva- ja vaarinimitykset vihjaavat tulossa olevaan koomiseen tyypittelyyn.

Poikkeukselliset, todellisessa maailmassa mahdottomat erisnimet ovat absurdisuudessaan huvittavat: ingkongruenssi sosiaalisen odotuksenmukaisuuden kanssa tekee nimistä hauskat. Odotuksenvastaisuudessaan hilpeyttä herättävät nimet antavat viitteitä myös siitä, että hauskuus jatkuu teosten muilla osa-alueilla. Nimien poikkeavuus ja niiden synnyttämät mielikuvat luovat teoksiin hullunkurisuutta: kun esimerkiksi henkilön koominen nimi toistuu läpi tarinan, se muistuttaa jatkuvasti tarinan koomisesta luonteesta. Korpinmäki (2010) osoittaa, että monet *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan nimet ovat äänteellisesti hauskoja. Toisien nimien hän toteaa välittävän huvittavia mielikuvia, koska nimien merkitykset assosioituvat erilaisiin yhteyksiin. (Mt., 79, 76.)

Teoksissa esiintyy runsaasti poikkeavia nimiä. Toisaalta jokainen erikoinen nimi motivoidaan erikseen. Heinähattu esimerkiksi ihmettelee naapurin neitien omituisia sukunimeä: ”– Miksi teillä on niin kummallinen sukunimi? Heinähattu kysyi. – Meidän isän nimi oli Ali, ja hän tykkäsi paljon pullista. Siitä tuli sitten Alibullen, Helga sanoi.” (*H&V*, 15.) Tietenkin Helga saattaa leikkiä lasten ymmärtämättömyyden kustannuksella ja antaa heille järkevän tuntuksen selityksen, joka ei välttämättä pidä paikkaansa. Alibullen kuulostaa vierasperäiseltä mutta miksei aivan oikealta sukunimeltä. Tosin Helgan antama selitys on kuvaava myös neitien itsensä suhteen: Alibullenin neidit ovat jatkuvasti leipomassa tai tarjoamassa muille leipomuksiaan. Heidän sukunimensä yhdistäminen pullaan tukee myös heidän tyypittelyään makeannälkäisiksi ja herkuista pitäviksi. Nimi korostaa neitien henkilöahmojen koomisuutta. Helgan vastaus Heinähätun kysymykseen on itsessään hauska. Vastaus on jotain muuta kuin mitä yleensä kyseiseen kysymykseen voisi vastaukseksi olettaa, eli koomisesti ingkongruenttinen.

Teoksissa on myös muita erisnimen tapaan käytettyjä adjektiivisia nimiä. Kylän poliisikaksikon nimet Isonapa ja Rillirousku muistuttavat tyyliltään Heinähätun ja Vilttitossun omia nimiä. Kyseinen poikkeuksellisten nimien käyttö erisnimimäisesti on ingkongruenttista: tarinamaailmassa poliisit eivät saa muita nimiä, vaikka kyseiset nimet ovat lukijalle selvästi omituisia. Huvittava

epäsuhta muodostuu odotuksenvastaisuudesta. Toisaalta poliisien tapauksessa on selvää, että kyseessä ovat kuitenkin vain lempinimet. Heinähattu ja Vilttitossu itse nimeävät poliisit ensimmäisessä kirjassa suututtuaan heidän käytökseensä: ” Vilttitossu hyppi ja kiljui kohti autoa: – Itse olette pikkuväkeä! Senkin rillirousku! – Ja isonapa! Heinähattu innostui.” (H&V, 19.) Aluksi poliisien nimet ovat lisänimet silmälasipäiselle ja lihavalle ihmiselle. Jatkossa nimiä käytetään erisnimimäisesti kirjoitusasullisestikin: ” – Rillirousku ja Isonapa! Ne hakevat meitä! Mennään piiloon! Vilttitossu huusi.” (H&V, 25.) Myös kertoja käyttää silloin tällöin poliisien nimiä erisnimimäisesti kirjoittaen ne isolla kirjaimella, mikä lisää poliisien koomisuutta lukijan näkökulmasta. Toisaalta se, että kertoja omaksuu lasten käyttämät nimitykset, korostaa lasten näkökulmaa kyseisiin kohtauksiin. Kirjan aikuisväestö ei kutsu poliiseja Isonavaksi ja Rillirouskuksi, toisin kuin lapset ja kertoja – aikuisille poliisit ovat vain poliiseja.

Lasten antamat haukkumanimet luonnehtivat osuvasti poliisikaksikon ulkonäköä. Koska ulkonäköön liittyvät lempinimet ovat ainoat poliiseilla esiintyvät nimet, kuvaavat ne poliisien hahmoja voimakkaasti. Poliisien arvokkuus kokee saman tien kolauksen, kun heitä nimitetään haukkumanimillä: nimet ovat yhteensopimattomia poliisien arvovallan kanssa. Nimet erisnimistyvät kirjasarjan myötä, ja jatkossa lapset käyttävät nimiä pikemmin tottumuksesta kuin pilkatakseen poliiseja. Kirjasarjan edetessä lapset tutustuvat poliiseihin ja jopa ilmaisevat kiintymystä heitä kohtaan. Silti nimet jatkuvasti korostavat poliisikaksikon epäpoliisiutta – Isonavan ja Rillirouskun käytös poikkeaa totutusta poliisin käytöksestä, ja nimet tekevät heistä entistä naurettavampia. Korpinmäki osoittaa, että useat *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan nimet ovat hauskoja äänneillä leikittelyn tai merkitysviitteidensä takia (2010, 76–78). Olen huomannut, että nimissä huvittaa lisäksi liioittelun toistaminen: Isonapa on todella lihava ja metonyymisesti nimen iso napa korostaa tätä poikkeavaa piirrettä. Rillirouskun nimi puolestaan leikittelee äänneillä. Nimessä myös yhdistyy sekä kansanomaisen nimitys silmälasille että yllättävästi sienilaji rousku. Inkongruenttisuus luo nimeen hauskuutta äännerimmaavuuden lisäksi.

Arvonalennuksesta muutenkin kärsivät poliisit saavat osakseen lisää haukkumanimiä ensimmäisen kirjan aikana. Muut nimet eivät jää pysyviksi, mutta korostavat jälleen poliisien koomisia piirteitä. Tällä kertaa poliiseja nimittelee Heinähattun ja Vilttitossun yhden päivän tuttavuus, teini-ikäinen poika Elvis:

Rillirousku hyppäsi lavalle ja Isonapa perässä. Elvis Stara heräsi Rillirouskun huutoon: – Hajaantukaa, hajaantukaa! Noustaan ylös siitä, kun tulee virkavaltaa. Elvis nousi hitaasti venytellen. – Kummalla teistä on virka ja kummalla valta? Onko Herra Vesitornilla valta ja Herra Tynnyrillä virka? (*H&V*, 25.)

Rillirouskua ja Isonapaa käytetään kohtauksessa erisnimimäisesti, mikä korostaa Heinähatun ja Vilttitossun näkökulmaa – tytöt ovat kirjasarjan ainoat henkilöt, jotka käyttävät poliisikaksikosta kyseisiä nimiä. Silti myös Elvis kiinnittää huomion poliisien vastakohtaisuuteen: toinen on pitkä sekä laiha ja toinen lyhyt sekä lihava. Elviksen pilkkanimet liioittelevat poliisien omia ominaisuuksia ja siten luovat hauskuutta. Liioittelua pidetään yhtenä yksinkertaisimmista komiikan luomisen keinoista (esim. Bergson 2000/1900, 90). Metaforisuuden kautta lukija saa selvitettyväkseen vitsin: kun ymmärtää poliisien ulkoisen yhtenevyyden sekä vesitornin pituuden että tynnyrin lyhyiden ja paksuuden kanssa, lukija huvittuu kekseliäisyydestään (vrt. Shultz 1976, 19–20). Samoin lukijaa naurattaa pilkkanimien aiheuttama ihmisen esineellistyminen. Bergsonin mukaan nauramme joka kerta, kun ihminen muistuttaa esinettä (2000/1900, 44). Nimet saavat poliisit mielessämme esineenkaltaisiksi ja siten koomisiksi.

Nimittelyn lisäksi Elvis leikkii kielellä myös muulla tavoin. Hän poimii Rillirouskun lauseesta termin virkavalta ja käyttää sitä pilaillakseen. Elvis jakaa sanan virkaan ja valtaan ja epäsuorasti ehdottaa, että viran omistajalta voi puuttua valta, jos vain toisella on valta ja toisella virka. Koska molemmat poliisit ovat virassa, kohdistuu Elviksen epäily ylipäänsä viranhaltijoiden kykenevyyteen ja mahdollisuuteen käyttää valtaa. Elvis osoittaa epäkunnioitusta järjestyksen ylläpitäjiä kohtaan, ja poliiseihin kohdistuu jälleen degradaatiota: heidän auktoriteettiaan uhataan ja heidät saatetaan vitsin uhreiksi ja siten naurunalaisiksi.

Myös Elviksen oma nimi aiheuttaa huumoria. Elvis itse nimittää itseään Elvis Staraksi, vaikka hänen äitinsä kutsuu poikaansa Kaleviksi. Elvis tahtoo itse nostaa itsensä korkeammalle. Hän on lainannut nimensä alun yhdeltä maailman tunnetuimmista rock-laulajista ja loppuosa on suorasti puhekielinen nimitys suurelle esiintyjätähdelle. Kyseinen itsensä korostaminen muuttuu naurettavaksi, kun kirjan muut henkilöt eivät tunnista Elviksessä tähtiainesta: Elviksen pyrkyryys

koomistuu kertojan, Elviksen äidin sekä Heinähatun ja Vilttitossun suhtautumisessa Elviksen esittämiin laulutaitoihin. Kun Elvis alkaa laulaa tytöille, toteaa kertoja hänen alkavan ”mölistä ja ulvahdella” (H&V, 30). Samoin Elviksen äiti kuunnellessaan poikaansa ja tyttöjä huudahtaa: ”– Kalevi! hän kiljui. – Lopettakaa heti paikalla tuo kauhea möykkääminen. Voi minua onnetonta, kun poikani on tuommainen lättähattu!” (H&V, 30.) Lättähattu-nimitys viittaa nuorisokulttuuriin, johon kuuluu rock-musiikin kuunteleminen ja määrättyllä tavalla pukeutuminen. Sen sijaan, että äiti pitäisi Elvistä suurena lahjakkuutena hän nimittää tätä tavanomaisella etunimellä, kutsuu laulua möykkäämiseksi eikä tunnu arvostavan poikansa musiikkimakua. Toisaalta lättähattu-nimityksen todellinen merkitys avautunee ainoastaan aikuisyleisölle. Nimitys voi huumorinsa osalta silti olla suunnattu myös lapsiyleisölle: pojan kutsuminen lättänäksi hatuksi ei kuulosta arvostavalta, joten kyseessä on lähinnä huvittava liikanimi. Lapsi- ja aikuisyleisö huvittuvat kohtauksesta eri syiden tähden. Myöhemmin kirjassa Heinähattu ja Vilttitossu tapaavat teinitytön, joka on innostunut Heinähatun ja Vilttitossun tuttavuudesta Elviksen kanssa:

Tyttö tuli takaisin entistä uteliaamman näköisenä. – Ei kai se vain ollut Mälkösen perhe? hän kysyi. Oliko mukana lahjakas ja taiteellinen poika? Sellainen, joka laulaa hyvin ja esiintyy mielellään? Voisiko se tarkoittaa Elvistä, Heinähattu mietti. Ei se kyllä laulaa osannut, mutta aika hienosti se kyllä kiemurteli. – Oli siellä yksi Elvis, sanoi Vilttitossu. Baaritytön silmät suurenivat. – Oletteko te tavanneet Elvis Staran! (H&V, 45.)

Heinähatusta Elvis ei osaa laulaa, eikä hän muutenkaan tunnista tytön kuvailusta Elviksen lahjakkuutta. Ainoa taito, jonka Heinähattu osaa nimetä, on koomisesti kiemurtelu – Elvis tuskin pyrkii kuuluisuuteen kiemurtelunsa tähden. Vaikka kiemurtelua ei pidetä samanlaisena taitona kuin esimerkiksi laulamista ja esiintymistä, niin lapsen rajokkeettomasta maailmasta katsottuna Heinähattu poimii Elviksestä vapaasti juuri sen asian, minkä Elvis Heinähatusta osaa. Aikuinen voi tietäväisempänä huvittua Heinähatun lapsellisuudesta. Elviksen itse luoma ego kokee lukijan silmissä jälleen kolauksen. Toisaalta huumorin tekee moninkertaiseksi se, että todellinen Elvis tunnettiin juuri poikkeuksellisen lavaliikkumisensa tähden: näin ollen Elvis Staran koomisesti värittyvä kiemurtelu saattaisi olla juuri se kuuluisuuteen johtava asia. Kohtauksessa on selvästi aikuis- ja lapsiyleisö. Aikuinen voi tunnistaa yhteydet oikean Elviksen ja Elvis Staran välillä sekä huvittua teoksen teiniversiosta. Lapsiyleisölle Elvis on ainoastaan laulajaksi tahtova poika. Samalla teinitytön mielestä Elvis Stara on juuri sopiva nimi Elvikselle: hänestä Elvis on ihailtava. Lopulta

kohtauksessa ironisoituu myös teinityttö, joka silmittömästi arvostaa sitä, mikä toisten silmissä on möykkäämistä ja kiemurtelua. Stereotyyppisen kuvauksen teini-ikäisten sokeista ihastuksista ja idolien ihailusta on vähintään aikuisyleisön tunnistettavissa. Kinnusen mukaan tietynlaisen hahmotyyppin tunnistaminen luo komiikkaa. Lukija huvittuu kun hän tietää mitä on tulossa. (Kinnunen 1994, 148; 156.) Nyt lukija voi tunnistaa ihastuneen tytön tyyppin ja nauraa huomattaessaan, että tyttö toistaa oletettuja kaavoja.

Teoksessa on lisää nimittelyjä. Heinähatun ja Vilttitossun lähtiessä aamulla kotoaan karkumatkalle Vilttitossu huudahtaa vanhemmilleen: ” – Moi sitten kuivapallot! hän huusi. – Kyllä me pärjätään ilman teitäkin.” (*H&V*, 9.) Kuivapallo-nimitys huvittaa monesta syystä. Ensinnäkin nimi jälleen koomisesti esineistää ihmisen (vrt. Bergson 2000/1900, 44). Hannan ja Matin vertautuminen muodottomiin palloihin aiheuttaa hilpeyttä, vaikka mitään perusteluja vanhempien pallomaisuudelle ei ole. Lisäksi Vilttitossu viittaa vanhempien tylsään luonteeseen adjektiivilla kuiva: Vilttitossua suuttavat ainaiset yrttiruoat sekä se, etteivät he omista televisiota. Vilttitossu vaatii myös kaljaa eikä välitä vanhempiensa varoittavista huumanuori-esimerkeistä. Lopulta Vilttitossu yhdistää luonnekuvauksen ja keksimänsä esineellistämisen kuivapalloksi, mikä osin kuvaavana, osin esineistävänä ja täten ingkongruenttisenä on koominen lopputulos. Nimityksen hauskuutta lisää lausuja itse: lapsen nimittäessä aikuista pilkkaavalla nimellä aikuinen kokee arvonalennuksen. Samalla lukija yllättyy yhtäkkisestä osien vaihdosta, jossa lapsi puhuttelee vanhempiaan ylhäältä päin.

Teoksessa *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* leikitellään vauvan mahdollisilla tulevilla nimillä. Jokainen perheenjäsen saa ehdottaa vauvalle nimeä, mutta lopulta perhe ei osaa päättää, mitkä nimistä olisivat sopivia. Matti alkaa yhdistellä ehdotettuja neljää nimeä, Valtteri, Matti, Kasimir ja Pekka, jotta jokainen saisi toivomuksensa mukaisen nimen. Matti alkaa mennä liiallisuuksiin laskelmissaan:

– Mahdollisuuksia on satoja. Voidaan antaa Pekka Mattimir tai Matti Pesimir tai Vasi Mir-Matti Pekka tai Matteri Pekkamir. On myös mahdollista antaa ainoastaan yksi nimi, joka edustaa kaikkia ehdokkaista. Mainitakseni muutaman esimerkin: Velmeri, Velseri, Kameri,

Kasiri, Mesmeri, Mesiri, – Mitä sinä höpiset? Hanna kysyi. – Älä puutu tähän. Pesetti, Masetti, Kasetti, Matikka, Petikka, Kasakka. Pekkari, Makkari, Vakkari. Vaneri, Kaneli, Paneli. Pasiri... – Miksei Pasilli? huusi Vilttitossu. (*Vauva*, 42.)

Koomista on Matin liioittelu nimien keksimisen suhteen (vrt. Bergson 2000/1900, 90). Huvittavaksi Matin yritelmiä tekee nimien mahdottomuus – yksikään Matin luomista uusista nimistä ei ole oikea nimi. Tulokset ovat siis oletettuun kontekstiin nähden sopimattomia ja siten koomisia (vrt. Kinnunen 1994, 51). Erityisen naurettavaksi ehdotukset alkavat muuttua listan loppua kohden, kun nimet alkavat muistuttaa oikeita sanoja, kuten kasetti, matikka, makkari, vaneri tai paneli. Esimerkiksi Vakkari olisi omituinen nimivalinta lapselle sen luoman miellelyhtymän tähden. Lisäksi Matti koomistuu mennessään jonkinlaiseen transsiin nimien keksimisen suhteen. Hänen toiminnastaan tulee automaattista, jota vaimokaan ei saa häiritä. Bergsonin (2000/1900, 28–29) mukaan ihmisen konemaisuus on aina koomista, ja konemaisesti Matti nimiä suoltaa. Vilttitossun loppuehdotus näyttää kaiken entistä huvittavammasta näkökulmasta: Matin Vaneri ja Paneli ovat lapselle sopimattomia nimiä, mutta erityisesti sitä on Vilttitossun Pasilli. Pasillin yhdistää välittömästi sanaan basilli, ja vauvan mieltäminen bakteeriksi on ehkä sopivaa Vilttitossusta mutta tuskin hänen vanhemmistaan.

Jo aiemmin kirjassa on pohdittu vauvan nimeä, ja tuolloin vielä vauvalle mustasukkainen Vilttitossu vääntelee tahallaan vauvan mahdollista nimeä. Hanna ehdottaa nimeksi Rudolfia ja Heinähattu Pekkaa. Vilttitossu kääntää Rudolf Kattilakosken Kadolf Rutilakoskeksi ja Pekka Kattilakosken Kakka Pettilakoskeksi (*Vauva*, 22). Molemmat nimiväännökset assosioituvat huumoria luoviin merkityksiin. Eräs tapa luoda komiikkaa on muistuttaa ihmisen ruumiillisuudesta ja näin alentaa sielullinen ihminen. Alentamista voi tuottaa ulottamalla elämää muun muassa ulostamiseen. (Mihail Bahtin 1995/1965, 21.) Jälkimmäinen nimi on hyvin selkeästi halveksiva ja muistuttaa ihmisen koomisesta ruumiillisuudesta nostaessaan esille kehon eritteet. Kadolf-nimen yhdistää herkästi kahjoon ja Rutilakosken johonkin hajonneeseen, rutistuneeseen tai rutuksi menneeseen. Yhdistelmissä tuntuva koomisuus selittyy nimistä nousevien miellelyhtymien sekä äänteellisen hauskuuden tähden.

Nimen pohdinnassa tulee esille sekä Matin että Hannan hassuus. Hanna lukee lapuille kirjoitettuja nimiehdotuksia: ”– Tässä lukee Matti, sanoi Hanna. – Joku taitaa tykätä omasta nimestään. Matti nauroi tyytyväisenä. – Miehen nimi, hän sanoi.” (*Vauva*, 40.) Matin itserakkaus on naurettavaa. Luonteenpiirteenä itserakkautta pidetään epätoivottavana. Matin suhtautuminen Hannan sarkastiseen huomautukseen tekee hänestä koomisen: Matti ei lainkaan häpeile sitä, että hän on ehdottanut juuri omaa nimeään vauvalle. Sen sijaan hän nauraa tyytyväisenä ja jatkaa oman nimensä kehumista välittämättä lainkaan sosiaalisista konventioista, joiden mukaan itsensä liiallinen esille tuominen nähdään epäsuotavana. Matti itse ei ajattele itseään itserakkaana vaan tosissaan pitää omaa nimeään loistavana valintana myös uuden lapsen nimeksi. Oman vajavaisuuden huomaamattomuus on koomista (Bergson 2000/1900, 104). Matin itserakkauden tähden voi tuntea myös ylemmyyttä ja huvittua siksi, että joku käyttäytyy epäkorrektimmin kuin itse käyttäytyisi. Lisäksi Matilta menee Hannan sarkastisuus täysin ohi. Nauraa voi epäsuhdalle asetelmalle, joka Hannan ja Matin välille muodostuu. Tietysti Hannan sarkastisuuden voi tunnistaa huumoriksi: Hanna ivailee miehellensä tämän huomaamatta sitä.

Myös Hanna käyttäytyy vanhemmilta odotettua käyttäytymiskaavaa vastaan. Lopulta lapsen nimeksi päätetään Petteri Matti Kasimir, kun Petteri on risteymä Pekasta ja Valtterista. Kuitenkin seuraavassa kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* nimi todetaan hölmöksi:

– Se ei ole koskaan ollutkaan Petterin näköinen, Hanna sanoi. – Harmittaa kun semmoinen nimi piti mennä antamaan. Ja myös toinen nimi Matti on pötkö ja kolmas nimi Kasimir omituinen. Tekisi mieli peruuttaa kaikki kolme. Miksei sille voitu antaa jotakin kunnollista nimeä, vaikka Arvi. – Mikä Arvi? Matti kysyi. – Minä olen aina pitänyt Arvista. Minulla oli ennen sinua Arvi. Hän oli vakavarainen diplomi-insinööri, toi aina kukkiakin. (*Vaari*, 5.)

Hannan käytös on ristiriitaista, sillä edellisessä kirjassa hänen mielestään hänen oma ehdotuksensa Kasimir on kansainvälinen nimi, ja hän toteaa, että Kasimir Kattilakoski on nimi, joka muistetaan, suurmiehen nimi (*Vauva*, 40). Nyt Hannan tyytymättömyyden tähden lasta nimitetään pojaksi eikä Petteriksi. Perheen kerrotaan odottelevan, että Hanna keksii lapselle paremman nimen. Ajatus on absurdi: poika on edelleen taaperoikäinen ja hänen äitinsä on tyytymätön annettuun nimeen, joten

nimeä ei käytetä. Kaiken lisäksi Hannasta parempi nimi lapselle olisi ollut hänen entisen miesystävänsä nimi. Hanna liittää Arvi-nimen insinööreihin, vakavaraisuuteen sekä huomavaisuuteen. Valittaessaan lapsen nimestä Hanna samalla näpäyttää humanistitutkijamiestänsä, jonka huomaavaisuudessa ilmeisesti olisi toivomisen varaa. Hannan huomautus on huvittavan itsekäs ja epäkohtelias. Lisäksi Hanna aivan suorasti toteaa Matti-nimen, eli oman aviomiehensä nimen, olevan pötkö. Hannan oikutteleva käytös vaikuttaa koko perheeseen kasaannuttaen komiikkaa – kaikki tottelevat kiltisti Hannan päähänpistoja. Myös yhdeksännessä *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja Rubensin veljekset* (2001) pojan nimen kanssa on jälleen epäselvyyksiä. Teos ei kuulu varsinaisiin kohdeteoksiini, mutta sen tapahtumat toistavat pojan nimittämisiongelmiä. Halise löytää lehdestä ilmoituksen: ” – Poikamme Petteri Matti Kasimir Kattilakosken nimi on muutettu Kasimir Matti Petteri Kattilakoskeksi 1. heinäkuuta alkaen. Hanna ja Matti Kattilakoski.” (*Heinähattu, Vilttitossu ja Rubensin veljekset*, 3.) Helga ja Halise lähtevät utelemaan nimenvaihdoksen syytä Kattilakoskilta, ja heille selviää, että vasta puhumaan oppinut poika osaa jo lukea:

– Onko poika nero? Halise supatti Hannalle. – Voi olla, Hanna kuiskasi. – Me muutimme hänen nimensä. Hän on nyt Kasimir. – Huomasimme lehdestä, Halise sanoi. – Kasimir sopii noin älykkäälle pojalle, Helga kehaisi. – Se on nimi, joka muistetaan, Hanna sanoi. – Se on ihan tyhmä nimi, sanoi Vilttitossu. (*Heinähattu, Vilttitossu ja Rubensin veljekset*, 6.)

Hanna on jälleen palannut alkuperäiseen ajatukseensa Kasimir-nimen suurellisuudesta ja sopivuudesta juuri hänen pojalleen. Hannan ailahtelevuus on koomista, etenkin kun hän ei itse sitä huomaa. Lisäksi jatkuva nimen kanssa sählääminen toistaa tuttua vitsiä: monta kirjaa lapsen nimenannon jälkeen nimestä riidellään yhä. Vilttitossu tuo edelleen avoimesti esille oman tyytymättömyytensä tähän uuteen nimenvaihdokseen. Pojan nimen kanssa leikittely jatkuu myös kirjan lopussa. Jälleen Alibullenin neidit lukevat lehteä:

”Poikamme Kasimir Matti Petteri Kattilakosken nimi on muutettu takaisin Petteri Matti Kasimir Kattilakoskeksi 1. syyskuuta alkaen. Hanna ja Matti Kattilakoski.”

Kun neidit kysyivät Hannalta syytä nimenvaihdokseen, Hanna selitti: – Pojasta oli tulossa liian nopeasti liian älykäs. Petteri-nimi antaa hänelle mahdollisuuden olla pidempään tavallinen poika. – Hannasta on tullut selvästi jotenkin syvällisempi ihminen, Helga ja Halise sanoivat toisilleen. (*Heinähattu, Vilttitossu ja Rubensin veljekset*, 119.)

Ailahtelu toistuu ja toistuu. Huvittavinta on, että vaikka nimen vaihdoksia suoritetaan, poikaa kutsutaan koko kirjan ajan pojaksi. Myös seuraavissa kirjoissa poika on edelleen aina poika. Toisaalta nimen yleisnimimäisyys mahdollistaa pojan luokittelun vain yhdeksi koomiseksi lapsityypiksi. Poika koheltaa läpi kirjojen koomisena sivuhahmona, ja siksi hänen nimensäkin voi olla vain poika. Lisäksi poika suurimmassa osassa kirjoja on todella vain sivuhahmo: monissa teoksissa, erityisesti kun huomioi sarjan kaikki 12 teosta, poika esiintyy vain mummin ja vaarin kirjeissä tai jälkikirjoituksissa, jotka paljastavat hänen jatkuvasti viettävän aikaa isovanhempiensa kanssa:

”Hei taas. Kiitos Matti kirjeestä ja lehtileikkeestä. – – Mitä jos tulisitte kaikki tänne? Vaari on tosin taas teholla – oli potkimassa palloa pojan kanssa – mutta pääsee kotiin pikapuoliin. Terveisin Mummi” (*Heinähattu ja Vilttitossu rosvojahdissa* 1995, 96–97.)

P.S. Poika on ollut koko tämän tarinan ajan mummolassa. Hän viihtyy siellä paremmin kuin Kattilakosken perheessä. (*Heinähattu, Vilttitossu ja Iso Elsa* 1997, 97)

P.S. Perheen poika ei ollut näiden tapahtumien aikaan kotimaassa, sillä hänestä on tullut lapsinero. Hän oli matkustanut vaarin ja mummin kanssa Englantiin, lähelle Oxfordia, missä järjestettiin varhain kehittyneiden lasten kesäleiri. (*Heinähattu, Vilttitossu ja tanssiva konstaapeli* 2003, 114.)

Pojan kutsumanimi poika kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella, kuten vaikka vaari ja mummi. Poika kiteytetään sählääväksi pikkoveljeksi, johon tiivistyy riehuvan pikkupojan sekä stereotyyppiset että liioitellut kommellukset. Poika on erinomainen komiikan lähde läpi kirjasarjan, vaikka huumori

luotaisiin vain parissa loppukappaleessa. Jälkikirjoituksissa tai kirjeissä muistutetaan aina pojan vallattomasta olemassaolosta.

Kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* Alibullenin neidit kertovat omista vaareistaan: ” – Meillä oli kolme vaaria, Helga kertoi. – Yksi oli Samovaari, toinen Fanfaari ja kolmas, kaikkein vanhin, oli Antikvaari, Samovaarin isä.” (*Vauva*, 12.) Ilmausten koomisuus on suunnattu kahdelle eri yleisölle. Lapsista hauskoja ovat hassut nimet: lapselle nimet eivät välttämättä tarkoita mitään, mutta ne kaikki muistuttavat äänteellisyydeltään hullunkurisesti sekä toisiaan että vaari-sanaa. Aikuinen sen sijaan ymmärtää, mitä vieraat sanat tarkoittavat. Nimityksissä yhdistyy äänteellinen samankaltaisuus vaarin kanssa sekä sanojen toiset merkitykset. Bergsonin mukaan lauseesta tulee koominen, jos se eroa tekemättä ilmaisee kaksi toisistaan riippumatonta ajattelumallia (2000/1900, 86). Kaikkein vanhin vaareista on sopivasti antikvaari – aikuislukija yhdistää vanhoja tavaroita myyvän liikkeen ja Alibullenin neitien vaarin vanhuuden. Shultz huomauttaa, että ratkaisun mekanismi erottaa huumorin nonsensesta (1976, 13). Ingkonruenttisuudesta tulee hauskaa silloin, kun ymmärtää, kuinka aluksi sopimattomalta kuulostava ajatus on lopulta jollain tasolla merkityksellinen. Kyseisessä kohtauksessa lukija pääsee ratkomaan sanojen välille syntyviä yhteyksiä ja huvittuu niitä löytäessään.

Teksteissä on runsaasti humoristisia nimiä ja nimityksiä. Nimitysten kautta tuodaan esille henkilöhahmojen koomisuutta. Toisaalta henkilöhahmot itse koomistuvat käsitellessään nimiä. Nimet kertovat hahmoista ja korostavat heitä nimenomaan humoristisuuden kautta. Nimien avulla luodaan koomista tyyliä koko tekstiin ja kirjasarjaan. Kokonaisuuden kannalta nimet ovat merkityksellisiä tunnelmanluojia. Nimet ovat hauskoja sekä äänteellisesti että luomiensa assosiaatioiden tähden. Lukija huomaa nimiin, nimityksiin ja muihin nimitilanteisiin liittyvän kielellisen leikittelyn.

2.2 Leikit ja sekaannukset

Tarinassa tapahtuu useita kielellisiä väärinymmärryksiä. Usein väärinymmärrykset johtuvat aikuisen ja lapsen erosta: lapset eivät tunnista aikuisten käyttämiä sanoja ja muokkaavat ne itselleen

tutuiksi. Inkongruenttisina päätelminä ne luovat kertomukseen hauskuutta. Toisaalta kirjasarjan hahmot myös tietoisesti luovat komiikkaa ja kertovat itse kielellisiä vitsejä. Joskus vitsin ymmärtää ainoastaan lukija, mutta ei henkilöhahmo itse. Teoksissa esiintyy laajasti erilaisia humoristisia kielellisiä funktioita, joihin perehdyn seuraavaksi.

Usein Vilttitossu on ymmärtämätön lapsi, ja Heinähattu vanhempana sisarena saa korjata pikkusiskonsa erehdyksiä. Moninkertaista huumorista tekee se, että monesti Heinähatunkin selitykset ovat erheellisiä. Bergson toteaa, että ilmausta pidetään koomisena, kun se saa meidät nauramaan lausujalleen (2000/1900, 76). Tällöin teokset asettavat Heinähatun ja Vilttitossun naurun kohteeksi. Samalla tarina tarjoaa aineksia kaksoisyleisölle: Vilttitossun virheet huomannee lapsiyleisökin, mutta Heinähatun sinne päin olevat korjaukset tavoittavat huvittavuudellaan paremmin aikuisyleisön. Huumorin moninkertaisuus suuntautuu tällöin ainoastaan aikuisyleisölle. Toisaalta aikuisyleisön erottelu on sarjassa niin selvää ja jatkuvaa, että teosten voi osittain ajatella jopa leikittelevän kaksoisyleisön ajatuksella ja niillä mahdollisuuksilla, joita kaksoisyleisön käyttö tarjoaa.

Esimerkiksi teoksessa *Heinähattu ja Vilttitossu* siskosten vieraillessa Helgan ja Halisen luona syntyy keskustelua liikkumisesta: ”– Ennen vanhaan olimme kovia tekemään spagaateja, sanoi Helga. – Tarkoittaako se spagettia? Vilttitossu kuiskasi Heinähatulle. – Ei kun se on balettia.” (H&V, 12.) Spagaati on toki lähempänä balettia kuin pastaa, mutta Heinähatun yleistys balettiin on rajaava. Vilttitossun yhteensopimaton spagetin ja voimisteluliikkeen rinnastaminen luo tilanteeseen ingkongruenttista hauskuutta. Samalla Heinähatun puutteellinen pikkusisarensa ojennus tekee tilanteen entistä huvittavammaksi. Bergson toteaa, että kahden ajatuskulun ristikkäisvaikutus samassa lauseessa tuottaa hauskuutta. Bergson tarkoittaa lauseparsia, joilla on kaksi toisistaan riippumatonta, päällekkäistä merkitystä. (2000/1900, 86–87.) Kyseisessä esimerkissä samalle sanalle ei varsinaisesti ole kahta eri merkitystä, mutta Vilttitossun ymmärtäessä vieraan sanan tutulla tavalla hän luo Helgan lauseelle erilaisen merkityksen. Bergsonista sanaleikki on hauska, koska se paljastaa hetkellisen epähuomion (2000/1900, 87). Vilttitossun tapaukseen todella kohdistuu epähuomioita, sillä hän kerta kaikkiaan kuulee Helgan käyttämän vaikean sanan väärin, vaikka tahtomallaan tutulla tavalla.

Samalla vierailulla Vilttitossu ymmärtää väärin muitakin sanoja: ”– Koskahan täällä maistellaan niitä kahvikääryleitä? Vilttitossu kuiskasi. – Kahvilikööriä se oli, Heinähattu korjasi.” (H&V, 14.) Bergson toteaa, että lauseesta tulee koominen, jos se väännöksestä huolimatta säilyttää jonkin merkityksen (2000/1900, 86). Vilttitossu vääntää sanoja nimenomaan itselleen merkityksellisiksi. Kääryle on alle kouluikäiselle lapselle tutumpi sana kuin likööri. Kahvikääryle on silti omituinen ajatus, mikä korostaa Vilttitossun lapsellisuutta. Kaikin puolin naurun kohteena on Vilttitossun vajavainen tuntemus aikuisten ruokakulttuurista.

Vilttitossun ja naapurin neitien keskustelussa sattuu vielä lisää väärinymmärryksiä. Vilttitossulla on nälkä ja hän painelee vatsaansa. Helga ja Halise olettavat, että Vilttitossun vatsa on kipeä, ja he hakevat Vilttitossulle lääkettä:

– Tämä auttaa vaivaan kuin vaivaan. Tätä minä otan aina kun minua hiukoo. Vilttitossu katsoi lääkettä kauhuissaan: – Mikä se hiuko on? Halise työnsi lusikkaa Vilttitossun suuhun. – Hiuko on se, kun vatsassa myllää ja jyllää. Meitä hiukoo usein Helgan kanssa. Avaapas nyt suusi. – Ei minulla ole hiukoa, kun minulla on kauhea nälkä! Vilttitossu huusi. – Nyt äkkiä ruokaa, ennen kuin se hiuko tulee! Pullia heti tänne! (H&V, 16.)

Kohtauksessa on monia koomisia väärinymmärryksiä ja ristiriitaisuuksia. Bergsonin mukaan tilanne on aina koominen, jos se voidaan tulkita samanaikaisesti kahdella eri tavalla. Esimerkkinä Bergson mainitsee juuri väärinkäsityksen. (2000/1900, 70–71.) Ensinnä neidit tulkitsevat Vilttitossun ahdingon väärällä tavalla ja tarjoavat Vilttitossulle epämiellyttävää ratkaisua. Toisaalta tilanne on huvittava, koska he itse sanovat ottavansa kyseistä vatsalääkettä silloin kun heitä hiukoo: kun Vilttitossu haluaisi tyydyttää nälkänsä ruoalla, Helga ja Halise pyrkivät lääkkeillä pääsemään eroon nälän tunteesta. Kohtaus kiinnittää huomion aikuisen ja lapsen eroihin, kun laihduttaminen ja syömisen tarkkailu kuuluvat lähinnä aikuisten elämään. Samalla Vilttitossu ei tunnista sanan *hiukoa* merkitystä eikä ymmärrä neitien puhuvan juuri nälän tunteesta. Väärinymmärrykset johtuvat neitien ja Vilttitossun erilaisesta ajatusmaailmasta: he suhtautuvat nälkään ja syömiseen eri tavoin eivätkä ymmärrä toisiaan. Asiaa vaikeuttaa neitien Vilttitossulle vielä tuntematon sanavarasto. Vilttitossu ei myöskään itse ymmärrä jatkuvia väärinymmärryksiään, mikä lisää komiikkaa. Kuten Kinnunen

toteaa, komiikan tekijän nautintoihin kuuluu kohteen tietämättömyys (1994, 161). Vilttitossu ei todellakaan tiedosta, että hänen tietämättömyydelleen voi nauraa.

Koomista on myös Vilttitossun lapsellinen suorasukaisuus. Vilttitossu pelästyy lääkkeen ottamista niin rajusti, että lopulta huutaa itselleen ruokaa. Lukija huvittuu tunnistaessaan sivistyneelle ihmiselle sopimattoman käyttäytymisen. Lapselle moinen on vielä sallittua, ja siksi lapselle voi lempeästi nauraa. Kohtauksessa huvittaa myös esiin nouseva ihmisen ruumiillisuus. Bergsonin mukaan ruumis häiritsee sielua, ja ihmisen toistuvat tarpeet kiinnittävät huomion fyysisyyteen (2000/1900, 38.) Critchley puolestaan toteaa, että ruumis on jotain, mitä ihminen on mutta samalla jotain, mitä ihminen omistaa. Ihmisellä on tietynlainen välimatka ruumiiseensa. (2002, 42.) Kun ruumiillisuus yhtäkkiä keskeyttää ihmisen sielullisen elämän, tilanne muuttuu koomiseksi ja huvitumme. Kohtauksessa Vilttitossun nälkä estää häntä käyttäytymästä sovinnaisesti. Sen sijaan Vilttitossu pidäkkeettömästi osoittaa ruumiilliset tarpeensa.

Edelleen hauskaa on, ettei Vilttitossulle ikinä selviä, että hiuko ja nälkä ovat suurin piirtein sama asia. Vilttitossu vaatii ruokaa, ettei hiuko vain pääse yllättämään. Tietäväisempi lukija tietää Vilttitossua nimenomaan hiukovan, ja siksi Vilttitossun tietämättömyys on koomista. Bergson toteaa, että koominen ilmaus syntyy, kun lauseeseen istutetaan järjenvastainen ajatus. (2000/1900, 81). Samoin hän huomauttaa, että koominen vaikutelma syntyy, kun tietyn ajatuksen luonnollinen ilmaisu siirretään toiseen sävyyn (mt., 88). Tältä pohjalta voi todeta, että edellä esitetyissä lapsen ja aikuisten välisissä keskusteluissa käy juuri tällä tavalla: aikuisille luonnollinen tapa sanoa jokin asia on lapselle outo, ja hän istuttaa lauseeseen omanlaisensa ajatuksen. Näin ollen ilmausten luonnolliset ympäristöt sekaantuvat aiheuttaen huumoria.

Kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* Hanna ryhtyy Knapperware-konsulentiksi. Teoksessa leikitellään kyseisen sanaväännöksen kanssa monin eri tavoin. Teos suuntaa jälleen huumoriaan aikuiselle, sillä aikuislukija yhdistää Knapperwaren Tupperwareen. Hanna kauppa nimenomaan keittiössä tarvittavia purkkeja ja purnukoita, kuten tekisi Tupperware-konsulenttikin. Kohtauksessa viitataan siis todelliseen brändiin, mitä lapset eivät välttämättä tunnista. Aikuisten maailmaan

kohdistuva viittaus lastenkirjassa on yllättävä ja tietyllä tavalla lajiin sopimaton eli ingkongruenttinen. Huvittuminen syntyy kyseisen ingkongruenttisuuden havaitsemisesta.

Teoksen sisällä kaikki henkilöt eivät tunnista Knapperware-nimitystä, ja huumoria syntyy väärinymmärryksistä. Hanna tahtoo Helgan ja Halisen järjestävän Knapperware-kutsut, jotta hän pääsee toteuttamaan uutta konsulentin virkaansa. Alibullenin neidit eivät lainkaan ymmärrä, mitä Hanna Knapperware-kutsuilla tarkoittaa. Neidit järjestävät lopulta kahvikutsut, jonne Hanna ottaa kaupattavien Knapperware-tuotteidensa lisäksi mukaan koko perheensä sekä perheen vaarin. Neidit tulevat perhettä vastaan kuistille: ”– Ehtoota, sanoi vaari. – Ehtoota, ehtoota, mukava kun nappivaarikin tuli käymään. – Mitä? vaari kysyi.” (*Vaari*, 41–42.) Tällä kertaa neidit tulkitsevat kuulemansa oudon sanan heille ymmärrettävällä tavalla. Knapperware muuntautuu nappivaariksi, kun vaari sopivasti kutsuihin osallistuu. Vaihteeksi Helga ja Halise ovat samassa asemassa kuin Vilttitossu monesti aiemmin. Helga ja Halise ovat aikuisia, joten tilanteessa ei naurata niinkään neitien lapsellisuus kuin heidän tietämättömyytensä. Huumoria tuo myös kielellinen leikki ja Knapperwaren sekä nappivaarin osittainen homonyymisyys.

Helgan ja Halisen väärinymmärrys nappivaarin suhteen jatkuu kutsujen edessä. Hanna kiittelee neitejä, kun he suostuvat pitämään Knapperware-tilaisuuden ja ryhtymään Knapperware-emänniksi. Kuunnellessaan Hannan esitelmöintiä Helga ja Halise hymyilevät ja nyökkivät vaarille. (*Vaari*, 42–43.) Neidit tulkitsevat Knapperwaren edelleen nappivaariksi ja kuvittelevat Hannan puheiden liittyvän vaariin. Kuten Kinnunen toteaa, komiikan tekijän nautintoon kuuluu kohteen tietämättömyys (1994, 161.) Näin ollen vaarista tulee komiikan kohde: hän ei ymmärrä neitien nappivaari-nimitystä, niin kuin ei jatkuvaa hymyilemistä ja nyökkimistäkään. Toisaalta koomisuus näyttäytyy selkeämmin koko tilanteen näkevälle lukijalle kuin tarinamaailman sisällä. Lukija huomaa vaarin epätietoisuuden, mutta neidit tosissaan pitävät vaaria nappivaarina eivätkä siis millään tavoin koomisena. Huvittavaa on väärinymmärrys, jonka lukija havaitsee mutta neidit eivät. Tällöin myös neidit ovat komiikan kohteina, sillä he eivät tiedosta väärinymmärrystään. Lisäksi nappivaari-väärinkäsityksestä syntyy koomisia ristiinpuhumisia:

Helga meni vaarin viereen istumaan. – On se mukavaa pojallekin, kun on noin virkeä vaari, oikea nappivaari, hän sanoi. – Onkos sitä kauan tullut oltua nappialalla? – Juu-u, napilla olen pelannut koko ikäni. – – Kyllä olet tainnut valita vaarisi ihan nappiin, sanoi Halise pojalle. (Vaari, 45.)

Helga kuvittelee vaarin olevan nappialalla. Vaari puolestaan ei tiedä neitien väärinkäsityksestä, ja hän tulkitsee kysymyksen omasta katsantokannastaan. Vaari ja Helga kykenevät keskustelemaan keskenään ja kuvittelevat ymmärtävänsä toisiaan, vaikka tosiasiallisesti he puhuvat eri asioista. Lukija tietää asioiden oikean laidan ja kohtaukseen syntyä draamallista ironiaa. Kinnunen sanoo näytelmistä puhuessaan, että draamallista ironiaa on tietää tulossa olevan tapahtumasarjan käänne ennen päähenkilöä. Draamallinen ironia on mahdollista, jos lukijalla on tiedossaan kertomuksen struktuuri, eli tieto siitä, miten jokin kokonainen tapahtumasarja lähtee kulkemaan, järjestyy ja päättyy. Kinnunen mainitsee draamallisen ironian sisältyvän kertomuksen, draaman ja kuvauksen rakenteeseen (Kinnunen 1994, 140–141.) Draamallisen ironian käsitettä voi siis soveltaa romaanikirjallisuuteen, ja myös Kinnunen antaa esimerkkejä kirjallisuudesta. Täten siis lukija huvittuu, koska tietää asioiden oikean laidan toisin kuin henkilöt. Lukija huomaa ristiinpuhumisen kirjan henkilöiden eläessä omassa harhaisessa käsityksessään.

Huvittava on myös vaarin monitulkintainen napilla pelailu -kommentti. Kommentti voi olla vihjaus sanontaan ”ei meillä napeilla pelata”, mikä tarkoittaa, ettei olla turhan nuukia. Tällöin vaari oletuksen vastaisesti myöntäisi olevansa nuuka. Koomista on sanonnan kääntäminen päinvastaiseen merkitykseen. Sanonta myös vihjaa liiallisen nuukuuden olevan paheksuttavaa, mutta epäodotuksenmukaisesti vaari ei suoralla toteamuksellaan näytä sanonnan paheksuvaa sävyä hyväksyvän. Helgan näkökulmasta puolestaan vaarin kommentti voisi suoraan liittyä nappialalla olemiseen ja nappien myyntiin, eikä näin ollen neitien väärinkäsitys missään vaiheessa paljastu. Toisaalta lapsiyleisö tuskin ymmärtää vaarin napilla pelailu -kommenttia: lapset ajattelevat napeilla pelailun tarkoittavan sananmukaisesti napeilla palaamista. Kohtauksessa on kaksoisyleisö, sillä sanonnalla leikkittelyn humoristisuus avautuu kokonaisuudessaan ainoastaan aikuisyleisölle. Lisäksi Halisen viimeinen kommentti on hauska viitatessaan neitien omaan väärinkäsitykseen. Toteamuksessa yhdistyy sanonta nappiin eli hyvin valitsemisesta sekä suhde vaarin oletettuun yhteyteen nappien kanssa. Huvittavaa on yhdessä sanassa kahden eri merkityksen yhteen tuominen.

Kaikkien koomisten hahmojen keskellä vaari on yksi humoristinen henkilö. Koominen hahmo on itse tietämätön koomisuudestaan, mutta humoristi taas tarkoituksellisesti tuottaa naurua (esim. Kinnunen 1994, 12). Samoilla kutsuilla vaari hauskuttaa Alibullenin neitejä vitsailullansa. Vaari aloittaa kertomuksen mummmista:

– Sille [mummille] tulee aina niitä kausia niin kuin nyt tämä kippokausi. Ja kerran sille muuten puhkesi allergia. Tiedätekös mikä se on? – Se oli se kun käydään koko ajan alemyynneissä, sanoi Vilttitossu. – Neitien piti arvata, vaari sanoi. Helga ja Halise kikattivat. – – Vaari innostui. – No tiedätkö mitä ovat sukahousut? Neidit pudistelivat naureskellen päätään. Hanna tönäisi Mattia ja katsoi kelloa. – Ne ovat yhden koon sukkahousut, sanoi vaari. Helga nousi hihitellen ylös ja meni hakemaan lisää kahvia. – Kerro vaari lisää vitsejä, huusivat Heinähattu ja Vilttitossu. – Älkää nyt kiusatko vanhaa miestä, Hanna sanoi. (*Vaari*, 46–47.)

Vaarin vitsit noudattavat selkeää huumorin syntymisen kaavaa. Teoksessaan *Comic Relief. A Comprehensive Philosophy of Humor* (2009) John Morreal toteaa, että kun tavanomaiset odotuksemme jäävät täyttymättä tai kun niitä murskataan, syntyy huumoria. Kyseessä on jälleen ingkongruenttinen huumori. Huumoria syntyy, kun odottaa sanottavaksi jotakin mutta kuuleekin toista. (Mt., 11.) Morreal kuitenkin huomauttaa, että usein pelkän ingkonruenttisuuden ajatellaan naurattavan vain pieniä lapsia. Vasta ratkaistava yhteensopimattomuus ei enää ole nonsensea vaan huumoria. Hauskat vitsit ovat usein jonkinlaisia arvoituksia, joiden ristiriitaisuuksiin on löydettävissä ratkaisu. Nautinto syntyy ratkaisun keksimisestä. (Mt., 15.)

Vaarin vitseissä on kyse nimenomaan arvoitusten ratkaisemisesta ja oudoilta tuntuvien palasten yhteensovittamisesta. Sanana allergia ei tarkoita mitään, mutta lukija yhdistää sen helposti tuttuun allergia-sanaan. Lisäksi vaari käyttää samaa puhjeta-verbiä allergiasta puhuessaan kuin normaalisti käytettäisiin allergiasta puhuttaessa. Vaari siis viittaa, että mummille olisi puhjennut jokin sairauden tapainen. Allergia-sanassa yhdistyy alennusmyynnit ja allerginen reaktio. Vaari rinnastaa alennusmyynneissä käymisen ja ongelmia aiheuttavan fyysisen reaktion toisiinsa. Hauskaa on yhdistelmän ymmärtäminen: vaari on stereotyyppinen mies, joka suhtautuu karsaasti puolisonsa intoiluun ostoksilla käymisen suhteen.

Myös sukahousut-vitsissä on kyseessä samantapainen kielellä leikittely. Yhden koon sukahousut kun voivat tarkoittaa kahta eri asiaa: sukahousuja, joista on vain yksi koko tai sanaa sukahousut, josta toinen k-kirjain on otettu pois. Yksinään sana sukahousut on mitään merkitsemätön, mutta vitsin kohokohta on juuri kaksoismerkityksen ymmärtämisen ratkaisu. Nautinto syntyy yhteyden ymmärtämisestä: merkityksettömästä tulee merkityksellistä ja vitsistä hauska.

Vaarin vitsin kerrontaa ympäröivä muu teksti tukee lukijan käsitystä vaarista hauskana miehenä. Neitien kuvataan kikattavan, naureskelevan ja hihittävän. Heinähattu ja Vilttitossu vaativat lisää vitsejä. Edes Hannan nihkeä suhtautuminen ei muuta käsitystä vaarin hauskuudesta, päinvastoin: Koko kirjasarjan läpi Hanna enemmän valittaa vaarista kuin nauttii tämän läsnäolosta. Hanna voi ajatella ärsyntyvän muiden ihailusta vaaria kohtaan, erityisesti hänen omilla Knapperware-kutsuillaan. Hanna yrittää kohdistaa huomion johonkin muuhun kuin vaarin humoristisuuteen. Hänen reaktionsa on vain henkilökohtainen asenne, joka entisestään korostaa vaarin letkeyttä ja seurallisuutta.

Vaari henkilöityy juttujen kertojaksi. Lapset kuuntelevat mielellään vaarin tarinoita. Aiemmin samassa kirjassa vaari on leikkinyt sanaleikkejä pojan kanssa:

– Mikä rynä on semmoinen joka on vihreä ja maistuu hyvältä? – Taa taa, tattattaa, poika sanoi. – No melkein oikein, vaari sanoi. Se on päärynä. Mikä kana on semmoinen joka on oranssi ja maistuu hyvältä? – Taa taa, poika sanoi. – Taas melkein oikein. Se on porkkana. No entäs mikä telö on semmoinen joka on valkoista ja maistuu hyvältä? – Taa ta, poika sanoi. – Melkein oikein. Se on jäätelö. (*Vaari*, 13.)

Vaarin kysymät arvoitukset ovat tyypillisiä lasten vitsejä. Lapsilukija voi itse arvata vastauksen vaarin kysymykseen. Kyseessä on selvä arvoitus, joka tarvitsee päättelykykyä tullakseen ratkaistuksi. Arvoitukset toistavat samaa kaavaa, joten ainakin ensimmäisen kysymyksen ja vastauksen kuultuaan kaksi muuta on helppo arvata. Inkongruenttinen hauskuus toteutuu erityisesti toisessa arvoituksessa, jossa yhdistyy odottamattomalla tavalla kana-eläin ja porkkana-vihannes.

Muut kaksi eivät luo ennen- ja jälkeen-mielikuvia, koska rynä ja telö eivät sanoina merkitse mitään. Vitsin ratkaisu toimii edelleen samalla tavalla, mutta yhtä hauskaa eri asioiden yhdistämistä ei tapahdu. Toisaalta merkityksettömyys lienee helpompaa pienille lapsille: hankalampaa on pohtia, kuinka kanaeläin voi muuttua porkkanaksi kuin todeta, että kysymys on vain oikean etuosan löytämisestä. Mutta juuri siksi kana-arvoitus on ratkaisun löytyessä hauskempi. Toisaalta myös kana-osuuden voi ajatella vain loppuosana, ilman lintumerkitystä.

Kohtauksessa on hauskaa myös itse keskustelutilanne, jossa vaari keskustelee käytännössä itsensä kanssa. Vaikka vitsit olisivat hauskoja, ja vaikka niiden huumori kirjojen lapsiyleisölle avautuisi, ne eivät avaudu vaarin ensisijaiselle kohteelle eli pojalle. Poika ei myöskään vastaa vaarin kysymyksiin, vaan toistaa taaperoikäiselle sopivaa äänneyhdistelmää. Vaari kuitenkin käyttäytyy kuin saisi pojalta järkeviä vastauksia. Sivusta katsottuna tilanne on koominen, sillä vaarin keskustelu on todella yksipuolista. Toisaalta pienille lapsille puhutaan paljon asioita, joita he eivät ainakaan osaita ymmärtävänsä, ja siten vaarin käyttäytyminen on ymmärrettävää isovanhemman käyttäytymistä. Kohtauksen lähempi tarkastelu avaa kuitenkin humoristisen näkökulman aikuisen ja pienen lapsen väliseen kommunikointiin, vähintään sivustaseuraajan silmissä.

Kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu joulun jäljillä* Hanna lähettää Heinähatun ja Vilttitossun hakemaan pomeranssinkuorta Alibullenin neideiltä. Tytöt eivät tiedä mitä pomeranssinkuori on, ja väärinkäsitykset kasaantuvat moninkertaisiksi. Heinähattu ja Vilttitossu pyytävät neideiltä ainoastaan kuorta, eivätkä osaa selittää tarkemmin, mikä kuori on kyseessä. Helga päättelee Hannan tarkoittaneen kirjekuorta ja antaa tytöille mukaan ruskean kirjekuoren. Tyttöjen tuodessa äidilleen kirjekuoren Hanna kuvittelee Alibullenin neitien sekoittaneen asiat:

Hanna kurkkasi kuoren sisään. – Tyhjä! Enhän minä nyt kirjekuorta pyytännyt vaan pomeranssinkuorta. Piparkakkutaikinaa varten! Nyt ne ovat tulleet aivan höppänoiksi. Minä soitan sinne. Matti nosti katseensa papereistaan. – Mutta muista olla hienotunteinen. Jos ne ovat tulleet entistä höppänämmiksi, niin se on hyvin arkaluontoinen asia. Hanna soitti neideille ja puhui liioittelevan herttaisesti. – No täällä Hanna Kattilakoski, päivää. Minä kiitän kovasti siitä kirjekuoresta, oli aivan oikean kokoinen ja värinen, muistutti kovasti piparkakkutaikinaa. Kuori kuin kuori, tämä on aivan passeli, ihan melkein tätä minä tarkoitin.

Mitä minä pomeranssinguorella, pannaan muita mausteita vähän enemmän. Halise painoi luurin alas. Hän istahti miettimään ja sanoi sitten Helgalle: – Joulukuori on varmaan sekoittanut Hanna Kattilakosken pään. Se höpisi, että kirjekuori muistuttaa piparkakkutaikinaa! (*Joulu*, 31.)

Kukaan aikuisista ei käsitä, että kyseessä on väärinymmärrys, ja siksi tilanne näyttäytyy koomisena vähintään aikuisyleisölle, joka tunnistaa henkilöiden keskinäisen ristiinpuhumisen. Kirjan aikuiset pitävät Heinähatun ja Vilttitossun ulkona asiasta, vaikka juuri tyttöjen tietämättömyyden tähden sekaannuksia syntyy. Vaikka Hanna aluksi päättää soittaa neideille selvittääkseen asioita, Hannan ja Mattin omat ennakkoluulot estävät väärinkäsityksen selviämisen. Hanna ja Matti pitävät naapureitansa höppänoinä ja laittavat kaiken sen nimiin. Lopulta Hanna käyttää puhelunsa kuvittelemiensa höppänoiden rouvien tyytyväisenä pitämiseen eikä suinkaan asioiden selvittämiseen. Aikuislukija huomaa henkilöhahmojen ajatusvirheet ja hänen silmissään hölmöiksi muuttuvat ennakkoluuloiset Hanna ja Matti eivätkä tilanteessa järkevästi käyttäytyvät neidit. Hanna tosiaan alkaa itse puhua niin kuin kuvittelee höpertyneiden neitten ajattelevan: Hanna keskittyy omaan pyyntöönsä, ei ajattele, että lapset eivät ole sitä välittäneet ja tulos on omituinen sepustus piparkakkutaikinan ja kirjekuoren yhtäläisyyksistä. Myös Halisen mielestä Hanna on seonnut eivätkä neidit itse.

Ristiriitaisuudet huomaavasta lukijasta kaikki tämä on hauskaa draamallisen ironia ansiosta: lukija tietää enemmän kuin kirjan henkilöt ja huomaa mistä väärinkäsitykset johtuvat. Kohtauksessa leikitellään nimenomaan sillä, etteivät hahmot ymmärrä toisiaan. Lukijalle on koko ajan selvää, mistä on kyse. Lukija voisi siis vain katsoa päältä ja nauttia tilanteen koomisesta kehityksestä ja paisumisesta. Lukija huvittuu seuratessaan, kuinka pitkälle yksinkertaisen pyynnön väärin toteuttaminen voi henkilöhahmot teoissaan ja ajatuksissaan viedä.

Myös Matissa on toisinaan vitsailijan ominaisuuksia. Hänen vitsinsä eivät ole yhtä suorita kuin isänsä, mutta hauskoja yhtä kaikki. Kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* Kattilakosken perhe ja Alibullenin neidit pitävät tulipaloharjoituksen ja pelastautumisen yhteydessä Helga juuttuu kiinni Kattilakoskien keittiön ikkunaan ja Matti soittaa poliisit hätiin:

– Kerroitko kenestä on kysymys? huudahti Helga tupsutellessaan puuteria nenänpäähänsä. – Kerroin. Sanoin että pitääkää kiirettä, viehättävä neiti Alibullen on tarttunut pyrstöstään kiinni kuin vedenneito. Neidit katsoivat Mattia ihaillen. Hanna saa olla onnellinen, kun hänellä on noin runollinen mies, he ajattelivat. (*Loma*, 43.)

Matin kommentti on selvästi ironinen. Ironian perusmääritelmä on, että sanotaan toista mitä tarkoitetaan (esim. Salin 2002, 31). Matti on jo kyllästynyt siihen, että Helga on jumissa hänen ikkunassaan. Matti myös huomaa Helgan puuterin tupsutuksen poliiseja odotellessa ja ymmärtää, että Helga haluaa esiintyä edukseen poliisien läsnä ollessa. Matin mielestä höppänä Helga on kaukana vedenneidosta, ja hänen kommentissaan yhdistyy sekä kohteliaisuus naapureita kohtaan että ironinen viittaus Helgan ikävään juuttumiseen: lihavan naapurin tädin jymähtäminen takapuolesta ikkunaan on liian kaukana vedenneitojen pyrstöistä, jotta lausahdus voisi Matin suunnalta olla täysin vilpittömän kaunistelu. Ironinen lausahdus muuttuu entistä hauskemaksi, kun neidit eivät ymmärrä piiloilveilyä. Samalla ironinen kommentti rakentaa tilanteeseen kaksoisyleisön: lapsilukijalta voi hyvin jäädä Matin ironinen sävy huomaamatta etenkin, jos lapsilukija jakaa Heinähatun ja Vilttitossun positiivisen näkemyksen neideistä. Tällöin lapsen on hankala nähdä syytä Matin ivailuun. Neidit ihailevat Matin runollisuutta ja tilanteen epäsuhta huvittaa aikuislukijaa. Lisäksi neidit tekevät johtopäätöksiä hyvin pienestä: viittaus vedenneitoon ja Matti muuttuu saman tien runolliseksi mieheksi. Neitien naiivius näyttäytyy ironian huomanneelle aikuislukijalle liikuttavan naurettavana.

Teoksissa on runsaasti kielellistä leikittelyä. Toisinaan kirjan henkilöt luovat sitä tarkoituksenmukaisesti ja toisinaan se syntyy ainoastaan lukijan nähtäväksi ja nautittavaksi. Kielelliset väärinymmärrykset henkilöhahmojen välillä korostavat myös henkilöhahmojen koomisuutta. Kirjojen huumori on moninkertaista: usein yhdestä kielellisestä hauskuudesta syntyy useita eri vitsejä, tai sama väärinymmärrys tai vitsi toistuu useammin eri yhteyksissä. Tärkeää huumorin syntymisen kannalta on näkökulmaero lapsen ja aikuisen välillä, tai samainen ero aikuisten välillä. Toisinaan korostuu myös lukijan erityisasema henkilöhahmoihin nähden.

3. Koomiset kohtaukset

Kirjasarjan huumorin mahdollisuudet syntyvät usein Heinähatun ja Vilttitossun poikkeuksellisesta vapaudesta. Siskoksille on mahdollista pinnata koulusta, lähteä liftausretkille tai vaikka varastaa vauva. Vapaus ja mahdollisuus tehdä poikkeuksellisia asioita on tyypillinen piirre lastenkirjallisuudelle (Nodelman 2008, 80–81). Kirjallisuuteen kuuluu kuitenkin niin kutsuttu pienimmän mahdollisen poikkeaman periaate: jos teos ei eksplisiittisesti esitä sellaisia fiktiivisiä totuuksia, jotka pakottaisivat meidät ajattelemaan, että teoksen maailma on poikkeava, ajattelemme sen olevan arkitodellisuutemme kaltainen (Haapala 1989, 32). Vaikka monet Heinähatulle ja Vilttitossulle sattuvat tapahtumat tuntuvat hyvin epätodennäköisiltä realistisesti ajatellen, lukija hyväksyy mimeettisen luennan. Kaikesta huolimatta teosten tapahtumat ovat mahdollisia ja yliluonnollisuuksia ei esiinny. Kaikenlaiset sattumukset ja tapahtumien omituisuudet huvittavat herkästi juuri siksi, että kirjojen maailmaa voi peilata omaan maailmaansa. Teokset kuvaavat asioita myös lapsen näkökulmasta. Kirjoissa lasten ja aikuisten maailmat kohtaavat tehden monista tapahtumista huvittavia. Toisinaan koomistuu aikuisten maailma ja toisinaan lasten viattomuus. Teoksiin rakentuva kaksoisyleisö korostaa aikuisen ja lapsen näkökulmaeroa: aikuisyleisö huomaa huvittavina näyttäytyvät erot.

3.1 Hauskat tapahtumat

Heinähatun ja Vilttitossun vapaus mahdollistaa suuren osan teoksien huumorista. Odotusarvoiseen maailmaan verrattuna lapsilla on hyvin runsaasti liikkumavaraa. Absurdit, mahdottomilta tuntuvat tapahtumat leimaavat jokaisen kirjan huumoria. Teoksessa *Heinähattu ja Vilttitossu* tytöt kyllästyvät kotiinsa ja päättävät lähteä pois. Heinähattu ja Vilttitossu viettävät kokonaisen päivän poissa kotoaan vanhempien aluksi edes tajuamatta tilannetta. Tilanteesta kehittyy absurdi moninkertaisesti. Jo mahdollisuus vain lähteä kotoa pois päiväksi tuntuu erikoiselta. Lisäksi Heinähattu ja Vilttitossu päättävät liftata päästäkseen muuttamaan muualle. Eräs autollinen perhe pysähtyy tyttöjen luo ja ottaa siskokset muuttoavuksi itselleen. Tilanteessa tapahtuu väärinymmärrys: Heinähattu ja Vilttitossu kuvittelevat saavansa muuttoapua sen sijaan, että sitä joutuisivat antamaan. Lisäksi on erikoista, että jokin perhe voisi suhtautua ihmettelemättä kadun varressa liftaaviin nuoriin lapsiin. Erityisen absurdin tilanteesta tekee se, että perheen äiti todella

olettaa tyttöjen auttavan perhettä muuttamisessa: Heinähattu ja Vilttitossu päätyvät kantamaan muuttoautosta tavaraa perheen uuteen kotiin. Itsestään selvä ajatus olisi, että pienet tytöt eivät voisi raskaassa muuttopuuhassa olla suurestikaan avuksi. Perheen äiti suhtautuu kuitenkin tyttöjen muuttoapuun kuin kyseinen mahdollisuus olisi jokapäiväistä.

Yhtä absurdeja tilanteita on myös muissa teoksissa. Kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* uudelle tulokkaalle mustasukkainen Vilttitossu kaappaa vielä nimettömän pikkuveljensä ja aikoo viedä tämän löytölapseksi poliisilaitokselle. Vilttitossu hakee vauvan yöllä ja kuskaa tämän vaunuissa poliisilaitokselle. Absurdius alkaa taas moninkertaistua. On epätodennäköistä, että tuoreen vauvan vanhemmat eivät huomaisi, jos vauva katoaa useaksi tunniksi. Toisaalta harvoin uusi vauva on niin tyytyväinen, että se suhtautuisi hyvinkin rauhallisesti yöllisiin ulkona vaelluksiin ja vieraisiin hoitajiin. Vilttitossu jättää vauvan poliisiaseman eteen, josta Rillirousku ja Isonapa vaunut löytävät. Poliisit eivät juuri ihmettele ovelle tupsahtanutta vauvaa, eivätkä edes lähde välittömästi selvittämään, mistä lapsi on peräisin. Poliisien kanssa vauva hieman itkeskelee, mutta nukahtaa lopulta Rillirouskun syliin Isonavan lähdettyä maidonhakumatkalle. Myös Rillirousku nukahtaa lapsi syliinsä. Lopulta Vilttitossu tulee hakemaan vauvan nukkuvalta Rillirouskulta tämän huomaamatta mitään. Vilttitossu palauttaa vauvan takaisin kotiinsa ja lastenhuoneeseen, eikä Hanna ja Matti saa koskaan tietää tapahtuneesta. Myös vauva selviää reissusta ilman minkäänlaista vahinkoa. Kohtaus on koominen absurdisuutensa tähden. Onnellinen loppu omituiselle seikkailulle tekee ilmapiiristä miellyttävän, ja kommelluksista on helppo huvittua.

Lopulta Vilttitossu hakee vauvan takaisin poliisilaitokselta, koska hän tulee katumapäälle. Vilttitossu ei suostu myöntämään, että hän välittää vauvasta ja alkaa valehdella itselleen. Kohtaukseen on jälleen rakennettu kaksi yleisöä. Aikuisyleisö tulkitsee Vilttitossun käyttäytymistä laajemmasta näkökulmasta. Vilttitossun ajatukset ironisoituvat, koska aikuislukija huomaa hänen valehtelevan itselleen. Jätettyään vauvan poliiseille Vilttitossu aluksi juhlii ajatuksella, että nyt kotona on taas rauhallista ja että hänelle sekä Heinähatulle koittaa vapaus. Vilttitossu hakee tukea ajatukselleen Alibullenin neideistä ja kuvittelee, kuinka hekin ovat iloisia kuullessaan vauvariesan poistuneen. Naapurin neideistä Vilttitossun mieleen kuitenkin johtuu, että he sanoivat poikalapsen olevan vanhuudenturva. Vilttitossua alkaa epäilyttää: häntä pelottaa, että jos poika ei ole tuomassa perheelle vanhuudenturvaa, Vilttitossu itse joutuu tulevaisuudessa huolehtimaan perheestään.

Samoin Vilttitossun päähän juolahtaa, että vauvalle koittaa lokoiset päivät poliisien kanssa poliisiautolla ajellen ja munkkipossuja syöden sillä välin, kun hän itse joutuu raatamaan perheensä eteen. Lapsiyleisölle Vilttitossun pohdinnat ovat tuttuja, ainakin jos he itse ovat kokeneet samankaltaisen tilanteen, kun taas aikuisyleisö huomaa rivien välistä paljastuvan faktan: Vilttitossu todella pitää pikkuveljestään.

Vilttitossu keksii perusteita itselleen, miksi vauva tulisi hakea kotiin. Hän ei vielääkään myönnä välittävänsä lapsesta. Jo aikaisemmin Vilttitossu on hakenut vauvalta läheisyyttä. Kuljettaessaan yöllä vauvaa poliiseille Vilttitossulle tulee kylmä: ”Hän painoi hetkeksi poskensa vauvan lämmintä poskea vasten. Ihan vain lämmitelläkseni, hän ajatteli.” (*Vauva*, 28.) Vilttitossu ei suostu myöntämään kiintymystään. Päätelyketjuna tuloksena Vilttitossu saa itsensä uskomaan, että poliisit ovat varastaneet vauvan ja saa siten hyvän syyn hakea pikkuveljensä takaisin kotiin. Samalla Vilttitossu alkaa ajatella, että on itse koko ajan ollut vauvan puolella:

– Se pistää roistoja putkaan, ja Rillirousku ja Isonapa vain löhöävät sohvalla. Apua, Vilttitossu hätkähti. Isonapa ja Rillirousku ovat varastaneet vauvan voidakseen itse laiskotella! Ottavat muka roistoja kiinni mutta itse ovat emävarkaita! – – Pieni suloinen vauva siellä poliisien kynsissä, Vilttitossu kauhistui ja juoksi koko loppumatkan. (*Vauva*, 35.)

Kun Vilttitossu on saanut vieritettyä syyn poliisien niskoille, hän voi lopulta aloittaa kiintymyksen ja suojelun osoittamisen vauvaa kohtaan. Oikeastaan Vilttitossu syyttää lempeästi jopa vauvaa itseään: ”– Mitä sinä oikein hömpöttelit? Vauvojen paikka on kotona, senkin nasupelle. No, sovitaan ettei puhuta tästä, jos lupaat ettet enää koskaan ehdota karkumatkaa.” (*Vauva*, 37.) Syyttelystä huomaa Vilttitossun kiintymyksen, muun muassa hellittelynimen käytöstä. Vilttitossun käytös on koomista, sillä hän jättää tahallaan huomaamatta omat virheensä ja syyllisyytensä tapahtumiin. Vilttitossun käytös on myös ristiriitaista, sillä hän tappelee kahden tunteen välillä: välittääkö vauvasta vai ei. Koomisuus lisääntyy, kun Vilttitossu toteaa Rillirouskun olleen huolimaton lapsenhoitaja. Vilttitossu tuntuu autuaasti unohtavan, että hän itse lykkii pientä vauvaa yökylmässä ja hylkää poliisiaseman pihaan. Bergson mainitsee, että koominen henkilö on koominen siksi, että hänessä on piirre, jota hän itse ei havaitse. Henkilö naurattaa meitä sellaisen puolensa

ansiosta, joka häneltä itseltään on kätkössä. (2000/1900, 104.) Vilttitossu täyttää kyseistä koomisuutta: hän ei itse tajua rakkauttaan vauvaan eikä ristiriitaista käytöstään, ja siksi Vilttitossu on koominen.

Samassa kirjassa on lisää absurdeja tapahtumia. Pojan kastetilaisuus on monilta osin tavallisuudesta poikkeava, tai ainakin normikäytäntöjä ja -oletuksia runsaasti liioitteleva. Kastepappi esimerkiksi käyttäytyy usein oletettua papin arvokkuutta vastaan. Kinnusen mukaan kontekstiin sopimattomuus on koomista (1994, 51). Siten myös papin käytöksen tulkitsee koomiseksi, sillä kastepapin käytös on huomattavan kontekstiin sopimatonta. Vaikka hän on uskonnon edustaja, hänen suhtautumisensa kasteen sakramenttiin on suorastaan välinpitämätön:

– Me olemme kokoontuneet antamaan tänä suvisena lauantaina tälle pikkumiehelle nimeä, ja kun tuolla on kahvipöytäkin jo katettuna niin mennään pitemmittä puheitta asiaan. otetaanpa tästä vettä... näin, oho, vesi olikin päässyt loppumaan, mutta ei se mitään, leikitäänpä että tässä on vettä ja valellaan sitä pikkuisen päähän... (*Vauva*, 47.)

Papin ammatti nähdään usein kutsumusammattina, mutta kyseiselle papille hengellisyys tuntuu olevan sivuseikka. Papin oletetaan olevan samaa mieltä edustamansa uskonnon kanssa ja kunnioittavan sitä. Oikea pappi ei kasta ilman vettä. Kyseinen pappi kuitenkin keskittyy vain kahvipöytänsä. Pappi näyttäytyy koomisena oletettua arvokkuuskontekstia vastaan.

Toisaalta kohtauksen huumori on monitasoista, koska pappi täyttää myös stereotyyppisiä oletuksia papin ammatista. Teos tarjoaa jälleen huumoria aikuisyleisölle, sillä aikuislukijoille ammattikuntien stereotyyppiat ovat tuttuja, toisin kuin jokaiselle lapselle. Aiemmin kirjassa Matti on papin pyytämistä vastaan, sillä hänestä ”[p]apit ovat niin kahvin ja pullan perään, eivät lähde kulumallakaan pois” (*Vauva*, 43). Lapsi voi nauraa huomattessaan Matin ennustuksen täyttyvän. Aikuinen puolestaan osaa yhdistää Matin huolen suurempaan kontekstiin. Lopulta pappi on vain kahvipöydän perään, ja täyttää samanaikaisesti stereotyyppisiä oletuksia kun poikkeaa niistä.

Koomisen papin hahmosta tekee, että hänen täyttämät ammattipiirteensä eivät liity virantoimitukseen vaan viran tuomiin etuuksiin.

Papin kommellukset jatkuvat kastetilaisuuden edetessä. Papin sijaan Hanna saa huolehtia kastevedestä ja hakea vettä papille, että poika voidaan oikeasti kastaa. Lisäksi pappi sekoilee antaessaan lapselle nimeä: ” – No niin, saatiin sitä vettä, ei mitään hätää, kastetaan nyt sitten kunnolla. Annan siis sinulle nimeksi Petteri Katti Masimir.” (*Vauva*, 47.) Pappi on harvinaisen välinpitämätön. Hän kastaa lapsen väärällä nimellä ollenkaan käsittämättä asiaa. Bergsonin mukaan hajamielinen ihminen on aina koominen. Me nauramme automaattisuudelle eli sille, kun ihminen käyttäytyy konemaisesti. (2000/1900, 28–29.) Papin käytös on hyvin automaattista. Hän aikoo kastaa pojan ilman vettä ja antaa nimenkin vain sinne päin. Bergson toteaa myös, että henkilö voi olla naurettava vain epähuomiota muistuttavien taipumustensa tähden (2000/1900, 120). Pappi tekee epähuomioita toisensa perään ja on siksi koominen hahmo.

Hauskan tilanteesta tekee myös yhtymäkohta perheen nimen mietintään: pappi sekoittaa nimeä aivan samalla tavalla kuin Vilttitossu aiemmin, ja luo uuden nimen nimistä, niin kuin Matti yritti nimen keksimisen yhteydessä (kts. luku 2.1, 17–18). Bergsonista (2000/1900, 29) myös toisto luo komiikkaa konemaisuutensa tähden, ja papin nimisekoiluissa toistuu perheen omat nimileikit. Lisäksi pappi sekoittaa Heinähatun ja Vilttitossun nimet keskenään, ja nimittää Heinähattua Heinäpossuksi. Huvittavaa on nimen yllättävä viittaus eläimeen ja erityisesti porsaaseen, mikä ei ole lainkaan mieluista Heinähatulle. Heinähattu kokee arvonalennusta uuden nimensä tähden. Vilttitossu kikattaa isosiskolleen, mikä lisää Heinähatun epämukavaa oloa. Toisaalta Vilttitossun mainittu kikatus osoittaa selvästi, että jotakin naurettavaa on tapahtunut. Nimitys on huvittava myös herättävänsä mielikuvan tähden, sillä possun voi hyvin ajatella röhkimässä heinien keskellä. Lisäksi papin käyttäytyminen jälleen oletettua arvokkuutta vastaan lisää kohtauksen koomisuutta: hän ei epähuomiossaan ollenkaan ymmärrä varoa loukkaamasta tyttölapsen tunteita. Siirtymä luo komiikkaa, ja vähättely on yksi siirtymän muoto (Bergson 2000/1900, 89). Kohtauksessa vähätellään arvokasta asiaa.

Kirjassa korostetaan papin innokkuutta kahvipöydän antimien suhteen. Ruumiillisuus syrjäyttää henkisyuden. Papin ruumiillisuus korostuu, koska hänen ammatinsa tähden tulisi olla erityisen hengellinen. Käsitellessään keskiajan karnevalistisen kulttuurin komiikkaa Mihail Bahtin toteaa liioittelun olevan ominaista ruumiin ja ruoan kuvauksissa (1995/1965, 270). Komiikkaan kuuluu alentaminen, joka aiheutuu ylevän kääntämisestä materiaalis-ruumiilliselle tasolle. Konkreettisesti alentaminen voi tarkoittaa elämän ulottamista esimerkiksi ahmimisen aktiin. (Mt., 20–21.) Kohtauksessa ylevä alennetaan selkeästi ruumiin toiminnan kautta: monesti nälkä tai himo herkkuja kohtaan häiritsee papin hengellistä toimintaa. Papin muun muassa todetaan tuijottavan täytekkästä, jonka keskellä on marsipaani- ja vaniljavantossut. Lisäksi Helgan päivitellessä papille sitä tosiasiaa, että papin on juotava koko ajan kahvia, pappi vain toteaa: ”Kahvihan tässä hommassa parasta on. Kahvi sulattaa rasvoja ja pistää sydämen tykyttämään.” (*Vauva*, 47.) Papin kutsumusammattissa parasta on siis kahvi, juuri Matin aiempien oletusten mukaisesti.

Toisaalta papin ruokakeskeisyys sopii hyvin kirjaan. Teoksissa komiikkaa luodaan usein juuri ruoan avulla. Ruoka on hyvin keskeisessä asemassa kirjan tapahtumia. Alibullenin neidit leipovat koko ajan, Isonapa syö koko ajan, Vilttitossu valittaa jatkuvasti Hannan keitoksista ja vaatii herkkuja, ja jopa Hanna ja Matti syövät innolla naapurin neitien maukkaita ruokia aina kun niitä vain on tarjolla. Critchleyn mielestä nauraessamme ruumiille nauramme nimenomaan alhaiselle, halveksittavalle ruumiille (2002, 51). Täten kun ruumiin tarpeet keskeyttävät sielullisen toiminnan, huvitumme. Alhaisen ruumista tekee se, että sielumme ei kykene ylittämään ruumiin tarpeita. Ruumiin tarpeet itsessään nähdään alhaisina. Kirjat ovat täynnä ruokaan kohdistuvia himoja, mikä muistuttaa jatkuvasti tästä ruumiin ja sielun koomisesta epäsuhdasta.

Hanna ja Matti ovat toisinaan jopa poikkeuksellisen ahneita Helgan ja Halisen herkkujen suhteen. Esimerkiksi kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* Matti ehdottaa, että naapureilla ja hänen omalla perheellään tulisi olla yhteinen ruokavarasto hätätilanteiden varalta. Koko Kattilakosken perhe päätyy tutkimaan neitien ruokakellaria. Perheen innostukseksi kellari on täynnä kaikenlaisia herkkuruokia savukinkusta ja maalaispasteijoista mesimarjalikööriin ja mustikkapiirakkaan. Perhe suhtautuu runsaan ruokavaraston näkemiseen harvinaisen, mutta huvittavan, himokkaasti:

– Oho, sanoi Matti ja kurkotteli nenä pitkällä paahtopaistivatia. – Kyllähän näillä kaksi taloutta jonkin aikaa elelee. Hanna peitti innostuksensa. Hän katsoi Mattia tuimasti ja sanoi: – Entä kuivamuona? – Ai niin, sanoi Matti. – Missä ovat jauhot, hiutaleet... – Ja herneet! huusi Vilttitossu. Hanna yskäisi. – Minulla on järkevä ehdotus. Koska meillä on jo kuivamuonavarasto valmiina, niin teidän oman turvallisuutenne vuoksi on viisasta yhdistää nämä kaksi varastoa. Me voimme viedä tämän kaiken meille, ja sitten kun tulee lumimyrsky niin neidit pääsevät helpolla. Otatte vain sukset ja hiihtelette kaikessa rauhassa naapuriin. Neidit katsoivat oudoksuen Hannaa, joka käänteli kakkuvateja, ja Mattia joka tutki likööripulloa. Vilttitossun nenä oli kiinni perunajauhoholeivoksissa. Heinähattu seurasi purkissa kelluvaa silliä. (*Loma*, 21.)

Perheellensä pelastussuunnitelmaa järjestävä isä katselee yhtäkkiä nenä pitkällä paahtopaistia. Matin hahmo kokee koomisen alennuksen, kun ylevä suunnitelma muuttuu ruoan himoitsemiseksi. Bahtinin mukaan ruumiin eri ulokkeet ovat olennaisia groteskissa, ruumiillisessa komiikassa (1995/1965, 281). Matin kurkotellessa lihan perään korostuu siis sekä hänen ruumiillinen nälkensä että pitkälle työntynyt ulokkeinen nenänsä. Bahtin toteaa myös, että maha voi jopa irrota ruumiista ja viettää itsenäistä elämää, sillä se (Bahtinin mukaan falloksen kanssa) jättää muun ruumiin toissijaisena varjoonsa (mt., 281). Kattilakosken perheen mahat tuntuvat jättävän muun ruumiin varjoonsa: Matti himoitsee ruokaa nenä pitkällä, Hanna tahtoo epäkorrektisti kuljettaa neitien koko ruokavaraston kotiinsa ja Vilttitossu keskittyy vain leivoksiin. Hyvien tarkoitusprien sijaan korostuu ruumis tehden kohtauksesta koomisen.

Ruoka on jatkuvasti näkyvässä osassa teoksia. Naapurien yhteisen tulipaloharjoituksen aikana Helga juuttuu kiinni ikkunaan. Ennen kuin kovinkaan pontevasti Helgaa on edes yritetty irrottaa, lähtevät muut välipalalle. Helga jää istuksimaan jumiutuneena ikkunaan sillä välin, kun Hanna paistaa muille munakasta. Vasta kun kaikilla on maha täynnä, Helgan auttamiseen voidaan jälleen keskittyä. Samoin ensimmäisessä kirjassa, *Heinähattu ja Vilttitossu*, tytöt jättävät kotinsa osittain juuri siksi, että he ovat kyllästyneet Hannan yrttiruokiin. Tyttöjen päästyä Helgan ja Halisen luokse Vilttitossun ahneus ruoan suhteen tulee esiin:

Helga kysyi, ottaisivatko tytöt jotain suuhunpantavaa. Vilttitossu oli vastaamaisillaan, mutta Heinähattu ehti ensin. – Kiitos vaan, ei me olla tänne syömään tultu. Vilttitossu nipisti Heinähattua. – Tultiinpas, hän kuiskasi. (H&V, 15.)

Koominen into ahmimiseen toistuu teoksissa (vrt. Bahtin 1995/1965, 21). Huumoria herättää myös Vilttitossun ristiriitaisuus ja se, kuinka hän ei itse huomaa omaa ahneuttaan. Tyttöjen jatkettua matkaansa eteenpäin Heinähattu ja Vilttitossu keskustelevat:” – Olivatpa neidit mukavia, kun antoivat evästä mukaan, Heinähattu sanoi. – Vaikka sanottiin vain, että ollaan kävelyllä, sanoi Vilttitossu.” (H&V, 23.) Vilttitossu ei tunnu ollenkaan muistavan, että Heinähattu toteutti sosiaalisia konventioita hyväksyttävästi samalla kun hän itse oli aivan toista mieltä. Saman kyläilyreissun yhteydessä Vilttitossu lopulta vaatii ruokaa huutaen (H&V, 16). Vilttitossun nälkä syrjäyttää sovinnaisen käytöksen. Vilttitossu ei taaskaan ymmärrä omaa koomisuuttaan, vaan helposti unohtaa oman ahneutensa. Lisäksi jatkuva palaaminen ruoka-aiheisiin luo kirjoihin tunnistettavan, toisteisen huumorin lähteen.

Myös Heinähattun ja Vilttitossun pikkuväli tuo hauskuutta kirjoihin. Poika on toisinaan erittäin vallaton eikä hänen käytökselleen mahdeta mitään. Poika aiheuttaa monia hullunkurisia tapahtumia. Henkilöiden koomisista piirteistä puhuessaan Bergson toteaa, että kyseisten piirteiden on oltava kantajalleen näkymättömiä mutta muille näkyviä ja kiusallisia (2000/1900, 135). Pienenä lapsena poika ei totisesti ymmärrä aiheuttavansa kiusallisia tilanteita, ja siksi hänen kummelluksilleen on helppo nauraa. Bergson toteaa myös, että koomisten piirteiden on oltava korjattavissa (mt., 135). Eli vakavanlaatuisille vajavaisuuksille ei enää voi nauraa, mutta korjattavissa oleville hyvinkin. Pojan vallattomuuden voi ajatella johtuvan myös kasvatuksesta, mikä lisäksi siirtää syyn pois pojan niskoilta. Nauraessaan pojalle nauraa siis samalla pojan vanhemmille ja aikuismaailman lapselle asettamille vaatimuksille. Poika on lähes jatkuvasti vierailmassa mummolassa, ja hänen käytöksensä on riehakasta myös siellä. Kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* vaari lähettää kirjeen muulle perheelle, jossa hän kertoo kuulumisia:

– Ja oikein kiltti on [poika] ollut, kerran vain jouduttiin putkisto avaamaan, kun poika heitti kymmenen pikkuautoa vessanpyttyyn. Ja pari kertaa se on saanut vedettyä pistorasian seinästä, poika on jo aika vahva, mutta onneksi sähkömies asuu lähellä. Kerran uusittiin

sänkyjen jousitus, kun poika tykkää pomppimisesta, ja ai niin, meillä on myös uudet tapetit, poika piirtelee mielellään seiniin. (*Loma, 56.*)

Kirjeen huumori on monitasoista, sillä lukija huvittuu sekä vaarin että pojan tähden. Vaarin ensimmäinen toteamus pojan kiltteydestä kumoutuu saman tien. Aloitus saa odottamattoman lopun, kun kilttiyksien sijaan vaari kertoo pojan kohelluksesta. Ristiriidoille tyypilliseen tapaan tarina huvittaa. Vaarin voi ajatella olevan niin rakastunut pojanpoikaansa, että hän itse ei ymmärrä pojan aiheuttamia kolttosia, jolloin vaarin käytös on kaikessa hellyttävydessäänkin koomista. Samalla sanoma suuntautuu aikuisyleisölle, joka tunnistaa stereotypian: isovanhemmat ovat suvaitsevaisia lastenlastensa suhteen. Toisaalta vaari saattaa myös epäsuorasti vihjata, että pojasta on haittaa kertomalla tämän tihutyöt mutta teeskentelemällä välinpitämättömyyttä. Vaari voi olla liian kohtelias sanoakseen, että hän alkaa väsyä poikaan. Mummin kirjeen loppuun lisäämä jälkikirjoitus avaa tulkintaa:

P.S.

Vaari on laihtunut monta kiloa, sillä hän ei ehdi ollenkaan syödä pojalta. Kesken syömisen poika vaatii vaaria peuhaamaan. Vaari on niin kiltti, että menee heti sängylle hyppimään pojan kanssa.

Rakkain terveisin mummi

P.S.

Muuten on mennyt hyvin.

Sama (*Loma, 56.*)

Mummi paljastaa, että vaari on laihtunut. Mummin kirjoituksesta saa lisäksi käsityksen, että vaari todella olisi liian kiltti sanoakseen suoraan rasittuvansa. Toisaalta kirjeessä on myös ristiriitoja: jos vaari kerran jättää ruokansa hyppiäkseen sängyllä, ehkä vaari nauttii peuhaamisesta. Lisäksi mummi itse tuntuu sortuvan samanlaiseen epäsuoruuteen kuin vaari. Huomautuksensa loppuun hän lisää toisen huomautuksen, jonka mukaan muuten on mennyt hyvin. Mummi ei siis tunnusta, että

häntä haittaisi kaikennäköinen remontointi, jota pojan tähden täytyy tehdä. Mummi toteaa ainoastaan olevansa huolissaan vaarista. Peittely kaksinkertaistuu. Aikuislukija kuitenkin näkee vihjeiden läpi. Lapsiyleisöltä voi jäädä huomaamatta vaarin ja mummin vihjeet väsymisestä: lapselle koko kohtausta näyttää vaarin ja pojanpojan yhteisenä ajanviettona. Lapsiyleisö huvittuu ainoastaan pojan aiheuttamista kummelluksista, kun aikuisyleisöstä hauskaa on myös vaarin ja mummin ristiriitainen asioiden selittäminen.

Hannan ja Matin toisistaan eroava suhtautuminen kirjeeseen lisää tilanteen moninkertaisuutta: ”Matti heitti kirjeen pöydälle. – Poika pitää hakea heti kotiin. Sehän kiusaa siellä vanhoja ihmisiä! – Kyllä se heitä piristääkin. Eivät pääse kangistumaan, Hanna sanoi.” (Loma, 57.) Matti ymmärtää vanhempiansa vihjeet ja hakisi lapsensa heti kotiin rasittamasta mummia ja vaaria. Hannan suhtautuminen on yliolkainen: joko Hanna ei halua myöntää itselleen pojan hankaluutta tai sitten hän mieluummin antaa pojan olla muilla hoidettavana nimenomaan hankaluutensa tähden. Joka tapauksessa Hanna selvästi puolustaa pojan vierailun jatkumista. Matista poika on isovanhemmille kiusaksi, Hannasta piristävä. Toisaalta Hannasta näkyy stereotyyppinen vihasuhde appivanhempiin: Hanna voi jopa tahallaan antaa pojan olla Matin vanhempien kiusana. Joka tapauksessa Hannan käytös on joko epäempeattista tai itselle valehtelua. Kummin tahansa, Hanna koomistuu, koska hän ei itse näe omaa piittaamattomuuttaan appivanhemmista, vaan perustelee huoletta Matille pojan oikeutta olla isovanhempiensa luona.

Lisäksi komiikkaa luovat epätavallisen suurelliset kummellukset, joita vaari vielä vähättelee. Absurdisuudessaan on koomista, että vaippaikäinen lapsi voi sekoittaa yhden talouden täysin. Poika saa aikaan kaaosta monissa teoksissa – hän on kirjojen koominen pikkupoikahahmo, joka stereotyyppisen poikamaisesti kehittää jatkuvasti uusia metkuja kenenkään häntä osaamatta estää. Kirjallisuudesta löytyy vastaavia tapauksia: samantyyppinen pojanvintiö on esimerkiksi Hank Ketchmanin luoma, laajalti tunnettu Ville Vallaton. Samoin kuin Ville Vallaton, myös Heinähatun ja Vilttitossun pikkuväli aiheuttaa kaaosta ja harmia ympäristölleen. Kuten Kinnunen toteaa, ollakseen koominen henkilön täytyy olla näkyvillä (1994, 251). Aina läsnä ollessaan poika on erittäin näkyvillä, ja hänen koomisuuttaan on mahdollista arvostella. Poika myös riehumisessaan toistaa itseään: pojan sekaannuksia aiheuttava hahmo on tunnistettava, ja lukija tietää ennalta, että sekasortoa on luvassa, mikä tekee hahmosta koomisen (vrt. Kinnunen 1994, 156). Poika riehuu

vallattomasti myös Kattilakoskien lomamatkalla laivaristeilyllä. Hän muun muassa juoksentelee alasti laivan tax free -myymälässä, nimittelee ohikulkevia rouvia kakkimummuiksi ja tarjoilijaa kakkiaiseksi sekä päätyy alasti pallomereen. Jälleen ruumiillisuus koomistaa tilanteita: nimitykset viittaavat ruumiin toimintoihin ja alastomuus tuo esille kulttuurin asettamat rajat. Huumorin kautta jokapäiväinen elämä näyttäytyy uudella tavalla. Nauraessaan ihminen alkaa epäillä sitä, mitä on aiemmin pitänyt itsestään selvänä. (Critchley 2002, 41.) Huumori saa ihmisen näkemään omat rajansa ja kuinka hän on toteuttanut kulttuurisia odotuksia. Esimerkiksi alastomuus nostaa esille normaalin käytännön, jonka mukaan alastomuus ei ole soveliasta. Poikkeama nostaa esille kulttuuriset kaavat, mutta samalla poikkeama huvittaa juuri siksi, että se poikkeaa totutusta.

Poika käyttäytyy totunnaista kiltin lapsen mallia vastaan. Poikkeuksellisuus tekee käyttäytymisestä humoristista. Myös vapaus kuuluu tyypillisesti lastenkirjoihin (esim. Nodelman 2008, 80–81), ja pojan vapaa riehuminen toteuttaa tätä tyypillisyyttä. Lastenkirjallisuus kertoo monesti lapsista, joille ei ole asetettu rajoja. Lapset voivat näin ajatuksissaan kulkeutua pois todellisesta maailmasta ja kirjojen kautta kokea muuten mahdotonta vapautta. Pojan fyysisyyteen kytkeytyvä vallattomuus on lisäksi selvästi koomista. Poikkeuksellinen alastomuus luo komiikkaa. Kinnunen huomauttaa (1994, 96–97), että fyysinen kuuluu koomiseen. Poika on koominen samanaikaisesti kahdesta eri syystä: hän käyttäytyy sosiaalista normia vastaan (vrt. Morreal 2009, 2–3), sekä tuo esille ihmisen ruumiillisuuden, tosin senkin sosiaalisesta normista poikkeavalla tavalla. Koska kyseessä on lapsi ja pojan käyttäytyminen on sinänsä harmitonta, sivustakatsoja voi helposti nauraa kommelluksille sen sijaan, että hän kauhistelisi niitä. Hanna ja Matti puolestaan tuntuvat häpeävän kasvattamansa lapsen käyttäytymistä. Bergsonia mukaillen naurun voisi jälleen nähdä korjaavana: pojan koomisuus häiritsee pojan vanhempia, jolloin he pyrkivät kitkemään pojasta epäsosiaalisen käyttäytymisen. Jos pojan käytös muuttuisi hyväksyttäväksi ja totunnaiseksi, poika itse muuttuisi epäkoomiseksi.

Myös Heinähattu tai etenkin Vilttitossu aiheuttavat huvittuneisuutta laivan muissa matkustajissa. Tytöt ovat kehittäneet uuden leikin, ja Vilttitossu hyppii pallomereen Hannan likaiset talvialushousut jalassaan huudellen: ”Tattari palaaaaaaaa!” (Loma, 85). Alushousut ovat Vilttitossulle liian isot ja putoilevat vähän väliä. Alastoman pojan karattua pallomereen tyttöjen seuraan Hanna menettää hermonsa, sukeltaa lastensa perään ja yrittää saada heidät kuriin:

Hän [Hanna] sai kerran kiinni Vilttitossun jalasta, kerran pojan tukasta, mutta ote lipsahti, sillä Vilttitossu ja poika uivat liukkaasti kuin hylkeet. Yleisö lasin takana kiemurteli naurusta, kun paljaat pylyt vilahtelivat pallojen seassa ja Hanna teki syöksyjä sinne tänne. Matti seisoi naama punaisena lasin takana ja katsoi kauhuissaan Vilttitossua –. (*Loma*, 85–86.)

Yleisön kuvattu naurusta kiemurtelu kertoo, kuinka hauska tilanne on kyseessä. Tapahtuma ei vastaa yleisön odotuksia siitä, mitä pallomeressä voisi tapahtua. Matti on yleisöstä ainoa, jota ei naurata. Koominen tilanne on hauskaa tarkkailijalle, mutta ei tarkkailtavalle (Kinnunen 1994, 160–161). Kyseessä on Matin itsensä kasvattama poika, joten hän ei nauti tilanteesta. Yleisö puolestaan on ulkopuolisen tarkkailijan roolissa, joten se voi nauraa rauhassa potematta häpeää. Kohtaus on hyvin kuvaannollinen ja toiminnallinen. Lapsia verrataan liukasliikkeisiin hylkeisiin ja Hanna syöksyilee sinne tänne. Jo tilanteen nopea liike vaatii erityishuomiota: yksityiskohtainen kuvaus paljaista pylyistä ja Matin punaisesta naamasta korostaa kohtauksen koomisia, erityisesti ruumiillisia, piirteitä.

Monet kirjasarjan tapahtumista ovat absurdeja ja siksi hullunkurisia. Kirjallisuudessa vallitsevan pienimmän mahdollisen poikkeaman -periaatteen tähden lukija vertaa tapahtumia tuntemansa maailman normeihin. Huvittuminen tapahtuu, kun huomaa sekä olemassa olevat rajat että nähdessään poikkeavuuksia. Kirjan asetelmat ovat omiaan huumorin synnylle: Lasten vapaus saattaa heidät epäkonventionaaliin tilanteisiin. Samoin lasten viattomuus estää heitä epäröimästä, jolloin absurdiin tapahtumien ja siten myös huumorin on helppo toteutua. Koomisia tilanteita aiheuttavat myös kirjasarjan aikuiset. Silloinkin käyttäytyminen on joko korostetun stereotyyppistä tai täysin odotusten vastaista.

3.2 Lapsen näkökulma

Teos antaa lukijalle toisinaan lapsen näkökulman asioista. Erityisesti tällöin kaksoisyleisö on vahvasti läsnä: Aikuiset erottavat lapsen maailman naiiviuden ja huvittuvat näkökulmaeroista. Toisaalta lapsen viattomuuden kautta tulee esiin myös aikuisten oma rajallisuus ja sitä kautta

naurettavuus. Heinähattu ja Vilttitossu näkevät esimerkiksi naapurin neidit eri tavalla kuin heidän vanhempansa:

Heinähattu kulki Vilttitossun perässä ja ajatteli: kummallista, etteivät noin kiltit ja mukavat neidit, jotka ovat hyviä ruuanlaittajia, vahvoja ja notkeita ole naimisissa. Ehkä heillä on hausempaa kahdestaan, kun kukaan ei ole komentelemassa. Heinähattu mietti myös, miksi Matti ja Hanna sanoivat Helgaa ja Halisea höppänäiksi. Ehkä he eivät ole koskaan kunnolla tutustuneet neiteihin. (*H&V*, 17.)

Teos tarjoaa eri tulkintamahdollisuuksia eri yleisöille: esimerkiksi vaikka Heinähattu ja mahdollisesti lapsilukija hänen kanssaan tulkitsee neitien olevan notkeita, aikuislukija tietää asioiden olevan toisin. Helga ja Halise mainostavat nuoruutensa notkeutta ja puhuvat usein kahdenkeskisistä jumppahetkistään, mutta todellisuus ei vastaa naisten kuvitelmia. Helga ja Halise leipovat ja syövät minkä kerkeävät ja urheiluhetket jäävät aina lyhyiksi. Samoin kuvitus esittää neidit pyylevinä ja epäurheilullisina hameineen ja koruineen. Heinähattusta notkeaksi riittää tekemään se, että ihminen todella voimistelee. Aikuinen vaatii todellista notkeutta. Aikuisyleisölle huvittavana näyttäytyy lapsen naiivius: aikuinen kuuluu lapsen kanssa eri ryhmään, ja on täten vapaa nauramaan lapselle. Aikuinen ymmärtää olevansa tietävämpi.

Bergson toteaa, että naurumme on aina tietyn ryhmän naurua. Hänestä ei ole väliä, ovatko muut naurajat todellisia vai kuviteltuja, mutta naurulla on aina suljettu piiri, jonka sisällä se liikkuu. Hänestä nauruun kytkeytyy aina käsitys liitosta. (Bergson 2000/1900, 10–11.) Kun aikuinen nauraa lapselle, hän voi tehdä sen ryhmässä muiden aikuisten kanssa. Tällöin aikuinen tunnistaa kuuluvansa eri ryhmään kuin henkilö, jolle nauretaan. Samoin hän tietää, että on myös muita henkilöitä, jotka eivät kuulu tuohon lasten ryhmään ja sen sijaan ovat hänen kanssaan samassa ryhmässä. Sijoittaessaan itsensä aikuisen ryhmään aikuinen tuntee yhteenkuuluvuutta muiden aikuisten kanssa. Hän ymmärtää, että *me* ymmärrämme paremmin kuin *nuo*. Ryhmään kuuluminen tuo hyvänolontunnetta, mutta toisaalta kyseessä on myös ylemmydentunne, jossa oma ryhmä voi nauraa toiselle, tietämättömämmälle ryhmälle. Näin ollen aikuiset tuntevat myös jonkinasteista ylemmydentunnetta omasta tietävyydestään nauraessaan lapsille.

Bergsonista nauru on aina tunteetonta. Ihminen ei saa liikuttua, jotta hän voi nauraa. Silloinkin, kun ihminen nauraa jollekulle jota rakastaa, hänen täytyy hetkeksi unohtaa myötätuntonsa. Bergsonista välinpitämättömyys on naurun luonnollinen ympäristö. (Bergson 2000/1900, 9, 100). K.S. Laurila on puolestaan todennut, että humoristi nauraa sille, jota rakastaa ja rakastaa sitä, jolle nauraa (Kinnunen 1994, 249). Kinnunen itse yhtyy Laurilan sanoihin (mt., 249). Aikuisen nauraessa rakastettavalle lapselle hän siis Bergsonin mukaan hetkeksi unohtaa kiintymyksensä. Laurilan mukaan rakkaus taas olisi huumorin edellytys. Naurua on varmasti monenlajista, mutta kohdoteosteni huumoria en tulkitse tunteettomaksi: Yhtäkään henkilöhahmoa ei esitetä epämiellyttävänä. Lukija kiintyy hahmoihin osaltaan juuri siksi, että heidän sopivan inhimillisille virheilleen voi nauraa.

Aikuislukijan kuuluessa aikuisten ryhmään hän ei sivuuta teoksen aikuisten, Hannan ja Matin, mielipidettä: jokin syy on oltava siihen, että Heinähatun ja Vilttitossun vanhemmat pitävät naapureitaan höppänäinä. Lapsen ja aikuisen odotukset ovat erilaisia, ja odotusten välille syntyy ristiriita. Samalla, kun Heinähattu oletusarvoisesti pitää naimisiinmenoa aikuisuuteen kuuluvana, hän selittää naimattomuuden omalla tavallaan otaksuen neitien nauttivan vapaudestaan. Teosten aikuisyleisö huomaa, että neitien vanhapiikuuteen voi olla muitakin syitä: neitejä ei pelkästään kuvata höppänoiksi, vaan tulokseton voimistelu, jatkuva leipominen sekä syöminen ja hilpeä elely kaksoissisaren kanssa tukevat annettua kuvausta. Jälleen aikuinen voi nauraa lapsen viattomalle katsantokannalle. Neidit näyttävät aikuisyleisölle koomisina – heidän käyttäytymisensä hien poikkeaa totutusta, kaavamaisesta ja arvokkaasta aikuisen käyttäytymismallista.

Toisaalta itsekriittinen aikuinen voi kohtausta lukiessaan nauraa myös itselleen tai aikuisten luutuneille käsityksille yleisistä normeista. Heinähatun ennakkoluuloton ajattelu asettuu vastakohtaksi Hannan ja Matin ennakkoluuloille: neidithän todella ovat mukavia, ystävällisiä ihmisiä, jotka tuntuvat nauttivan elämästään. Miksi neitien kaltaiset ihmiset pitäisi auttamatta tuomita höppänoiksi? Poikkeavuus normista on monelle kauhistus, ja Bergsonin mukaan naurulla korjataan ihmisiä yhteiskuntaan sopiviksi (2000/1900, 19). Tuomitseva nauru on yksi naurun lajeista: naurunalaiseksi joutunut tahtoo korjata sen virheen, minkä tähden hänelle naurettiin. Neideille voi nauraa, mutta samalla voi nähdä ihmisten tuomitsevuuden. Neidit ovat poikkeavia, mutta toisaalta heidän poikkeavuutensa näyttää iloisena elämänä. Hannalla ja Matilla ei ole

mitään syytä tuomita neitien elämäntapaa höppänyydeksi, niin kuin ei myöskään lukijalla. Heinähatun avoin suhtautuminen osoittaa aikuislukijalle mahdollisuuden katsoa Helgaa ja Halisea positiivisesta näkökulmasta. Näin ainoastaan neidit eivät joudu naurunalaiseksi, vaan myös Hanna ja Matti kangistuessaan yleisten kaavamaisten odotusten alaisiksi. Siinä missä Heinähattu tarjoaa aikuisyleisölle lapsen näkökulman, Hanna ja Matti tarjoavat lapsiyleisölle aikuisen näkökulman. Lapsilukija tuskin huomaa monipolvista ihmisluonteen kuvausta, vaan hän jakaa Heinähatun ihmettelyn Hannan ja Matin käytöstä kohtaan. Kaksoisyleisö on selvä, sillä aikuinen tulkitsee kohtausta lasta laajemmin.

Heinähatun pohdintakohtausta jatkuu edelleen siskosten lapsellisella keskustelulla: ”– Mitähän varten Alibullenin neideillä ei ole lapsia? Vilttitossu kysyi. Heinähattu mietti hetken. – Voi olla sellainen häiriö, ettei saa lapsia.” (H&V, 17.) Kuten naimisiinmeno, myös lasten hankkiminen kuuluu lapsen mielessä oletusarvoisesti aikuisten ihmisten elämään. Toisaalta lapsi on todennäköisesti kopioinut tämän käsityksen itselleen läheisiltä aikuisilta. Silti lapsi suhtautuu asiaan omalla tavallaan: hän ei ota huomioon, että useimmiten lapset syntyvät parisuhteessa tai että lapsen hankkiminen ei ole yksittäisen ihmisen halusta kiinni. Aikuinen huvittuu, sillä aikuinen yhdistää lapsettomuuden ei ainoastaan vanhapiikuuteen vaan sitä kautta myös neitien naurettavaan höppänyyteen. Myös Heinähatun yksipuolinen vastaus synnyttää huumoria: Heinähattu esiintyy tietäväisenä, mutta hänen tulkintansa on yksipuolisuutensa tähden lapsellinen. Heinähattu ohittaa lapsettomuuden konventionaaliset syyt ja tekee saman tien johtopäätöksen, että lapsia ei ole, koska lapsen saaminen lienee neideille mahdottomuus. Aikuisen mielestä todennäköisempää on, että lapsen saannin mahdottomuus johtuu neitien olemuksesta eikä biologiasta, toisin kuin Heinähattu tuntuu ymmärtävän. Aikuisen on helppo nauraa tietämättömälle.

Teoksissa leikitellään useasti aikuisten ja lasten ajattelun erolla. Kirjassa *Heinähatu, Vilttitossu ja vauva* Hanna ja Matti juttelevat tulevasta vauvasta, josta siskokset eivät vielä tiedä mitään. Heinähattu ja Vilttitossu kuulevat sivusta vanhempiensa keskustelun:

– Siinä on kova putsaaminen ja rasvata täytyy aamusta iltaan, sanoi Hanna. – Mutta silloinhan se voi hyvin ja kehrää kuin kissa, Matti vastasi. – Työtä se kyllä vaatii ja vie paljon aikaa. –

Kalliiksi se kyllä tulee, mutta se muuttaa meidän koko elämän, sanoi Hanna. – Mitähän tytöt sanovat? Heinähattu ja Vilttitossu hiipivät takaisin huoneeseensa ja istuivat sängylle miettimään. – Se on televisio, sanoi Vilttitossu. – Nyt se sitten vihdoinkin tulee. – Televisio, toisti Heinähattu. – Ei kai niitä rasvata. – Koira! huusi Vilttitossu. – Ei se koira voi olla, Heinähattu sanoi. – Eihän se kehrää kuin kissa. – Se on sitten kissa, hihkui Vilttitossu. Heinähattu katsoi Vilttitossua säälivästi. – Ei kissojakaan rasvata, hän sanoi. – Autoja rasvataan, sanoi Vilttitossu. – Ja putsataan, sanoi Heinähattu. – Ja autot tulevat kalliiksi ja vievät paljon aikaa. – Meille tulee auto! huusi Vilttitossu ja heitti tyynyn ilmaan. – Kyllä se auto on, sanoi Heinähattu ja heitti hänkin tyynyn ilmaan. (*Vauva*, 3–4.)

Vaikka asiaa ei suoraan mainita, lukija voi teoksen nimestä päätellä, että Hannan ja Matin keskustelu koskee uutta vauvaa. Lukija tietää enemmän kuin kirjan lapset, joten syntyy draamallista ironiaa. Lukijasta on hauska seurata, kuinka Heinähätun ja Vilttitossun virheellinen päättelyketju etenee. Vilttitossun selvästi sopimattomat ehdotukset huvittavat yllättävyydessään. Heinähätun korjaavat kommentit ohjaavat päättelyä uuteen suuntaan ja saavat aikaiseksi uusia, edelleen asiayhteyteen sopimattomina huvittavia ehdotuksia. Hauskinta on, että siskokset löytävät lopulta molempia tyydyttävän ja kuvaukseen sopivan ratkaisun, joka kuitenkin on väärä. Kinnusen mielestä draamallinen ironia on ehkä jopa lähimpänä koomisuuden ydintä, vaikkei se sellaisenaan takaakaan koomisuutta (1994, 146). Lukija voi nauttia väärinymmärryksestä tietäessään itse paremmin. Toisaalta Hanna ja Matti puhuvat vauvasta hyvin epätyypillisellä tavalla: heidän puheensa jatkuvasta rasvaamisesta ja kissan tavalla kehräämisestä loppujen lopuksi sopivat paremmin auton kuin vauvan kuvaukseen. Lasten erehtyminen on hyvin ymmärrettävää. Kohtauksessa luodaan väärinymmärrystilanne erittäin näkyvällä tavalla. Oikeastaan lapsen ja aikuisen näkökulmaeron rakentaminen on kohtauksessa niin selvää, että se tuntuu tahallaan leikittelevän kaksoisyleisön mahdollisuuksilla: huumori syntyy myös siitä, kun aikuislukija huomaa, kuinka lapsen ajatusta johdetaan tahallaan harhaan.

Draamallinen ironia jatkuu edelleen, kun Heinähattu ja Vilttitossu myöhemmin innostuneina ilmoittavat vanhemmilleen, että ”Kyllä se meille vaan sopii” (*Vauva*, 5). Matti ja Hanna eivät ymmärrä lasten puhuvan autosta. Heinähattu ja Vilttitossu puolestaan eivät edelleenkään tiedä, että kyseessä on vauva. Matin epäsuoruus vauvojen oikeasta alkuperästä lisää väärinymmärrystä lasten ja vanhempien välillä:

– En minä ole kertonut, sanoi Matti. – Mutta ehkä se näkyy jo. – Näkyy jo, kiljaisi Vilttitossu ja katsoi ulos ikkunasta. – Missä? kysyi Heinähattu. – Eihän se siellä ole, se on täällä, Hanna sanoi. Heinähattu ja Vilttitossu katsoivat ympärilleen. – Kellarissako? kysyi Vilttitossu. – No eivät ne nyt kellarista tule, Matti sanoi. – Me kirjoitettiin jo kauan sitten sinne tehtaaseen ja tilattiin ne sieltä. – Minkä merkinen se on? Vilttitossu kysyi. – Eivät ne siellä tehtaalla kertoneet, onko se tyttö vai poika, Hanna sanoi. Heinähattu ja Vilttitossu menivät sanattomiksi. Ei se tainnutkaan olla auto. – – Mitähän varten ne sanoivat, että vauvat tulevat tehtaasta, mietti Heinähattu. (*Vauva*, 5–6.)

Heinähattu ja Vilttitossu ovat huvittavan hukassa etsiessään autoa, jota ei ole. Lasten epätietoisuus pitkittyi Matin tehdas-vertauksen takia. Toisaalta Matin kommentti on absurdi: ensin hän toteaa, etteivät lapset sentään kellarista tule, mutta antaa heti perään itse aivan yhtä älyttömän paikan lapsen alkuperälle. Keskustelusta huomaa myös, kuinka kaikki tulkitsevat toistensa puheita omien odotustensa mukaisiksi: Vilttitossu vilkaisee pihalle ja ehdottaa kellaria näkymisestä puhuttaessa. Hän miettii, missä auto voisi olla. Autot tulevat tehtaasta, joten Matin tapa puhua sopii mainiosti lasten ennakko-oletuksiin. Lisäksi vanhemmat tulkitsevat merkistä puhumisen eri tavalla kuin Vilttitossu tarkoitti. He olettavat lasten tietävän vauvasta ja luonnollisesti ajattelevat, että tyttö tai poika sopii vastaukseksi Vilttitossun merkkikysymykseen. Väärintulkintojen suma on moninkertaisuudessaan koominen. Draamallisen ironian ansioista lukija voi nauraa jokaiselle henkilöhahmolle tietäessään itse mistä, väärinymmärrykset johtuvat.

Toisaalta huumoria syntyy vanhempien häveliäisyyden tähden. Heinähattu pohtii, miksi Matti puhuu tehtaasta vauvojen yhteydessä. Aikuinen tunnistaa, että kyseessä on nimenomaan aikuisten tyypillinen tapa yksinkertaistaa ja peitellä lapsilta joitakin aikuisuuteen liittyviä asioita. Seksuaalisuus on perinteisesti ollut tabu lastenkirjoissa (esim. Nodelman 2008, 152). Matti peittelee lasten saamisen oikeata alkuperää. Heinähattu tuntuu kuitenkin tietävän enemmän kuin hänen isänsä olettaa. Huvittavaa on sekä Matin virhepäätelmä lastensa tietämättömyyden tilasta että Heinähätun ymmärtämättömyys syyhyn, miksi Matti tehtaasta puhuu. Heinähattu siis esitetään kypsempänä kuin Matti hänen olettaa olevan, mutta tarpeeksi lapsellisena olemaan ymmärtämättä häveliäisyyttä isänsä käytöksen takana. Lapsuuden esittäminen kirjallisuudessa on usein ristiriitaista: toisaalta korostetaan lapsen viatonta naiiviutta ja toisaalta lasta pidetään luonnonlapsena, joka täytyy opettaa aikuisten tavoille (vrt. Nodelman 2008, 80–81). Kohtauksessa on esillä, kuinka vanhemmat luulevat

lapsiaan naiivimmiksi kuin he ovat, ja kuinka he lisäksi tieteen tahtoen yrittävät ylläpitää lasten tietämättömyyttä. Vaikka Heinähatulle ja Vilttitossulle kaunistellaan asioita, lapsiyleisölle paljastetaan Heinähatun kautta kaunistelun perättömyys. Samanaikaisesti kohtauksessa huomioidaan tyypillinen naiivius lapsille puhuttaessa sekä kasvatetaan lapsiyleisöä ymmärtämään asioiden oikea laita.

Vilttitossun lapsekas ajatusmaailma herättää huvitusta samaisen vauvan suhteen useasti. Vilttitossu kuuntelee sivusta kun muu perhe pohtii, voisiko vauvan kanssa jo leikkiä:

– Katsotaan kirjasta, sanoi Matti ja otti vauvanhoito-oppaan esiin. – Tässä sanotaan, että vastasyntynyt on vain käärö ja hänen täytyy saada olla käärönä. Hän ei edes tiedä sitä, että te olette ihmisiä. Miksi se vauva sitten meitä oikein luulee, Vilttitossu ihmetteli. Jos se luulee että Matti on vaikka... pöllö, Hanna on nokka-apina, Heinähattu hiiri ja minä alligaattori. (*Vauva*, 25–26.)

Aikuinen ymmärtää kirjan kommentin vauvan kehittymättömyydestä – pieni vauva ei voi vielä tietää tai ymmärtää ympäristöstään mitään. Vilttitossusta on selvää, että jos vauva ei pidä perhettä ihmisinä, se pitää heitä joinakin muina otuksina. Ajatus vauvasta, joka näkee ympärillään olevat ihmiset villi-eläiminä, on koominen, sillä ihmisen muuttaminen eläimeksi tuottaa komiikkaa (Critchley 2002, 34). Samoin kyseinen kuva vauvan ajatusmaailmasta on poikkeuksellinen. Koomista on Vilttitossun erikoinen ajatuksenjuoksu. Kohtauksen hauskuutta lisää kirjan kuvitus. Sivulla 26 on kuva, jossa vauva on perheensä ympäröimänä. Matti on kuitenkin kuvattu pöllöksi, Hanna nokka-apinaksi, Heinähattu hiireksi ja Vilttitossu alligaattoriksi, joka kaiken lisäksi pitää vauvaa aukinaisessa kidassaan. Kuva korostaa Vilttitossun hullunkurista ajatusta kuvatessaan toteutuneena sellaisen mahdottoman tilanteen, jossa ihmiset ovat eläimiä.

Myös teoksessa *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* kuvataan lapsen ja aikuisen maailman välistä eroa. Heinähattu ja Vilttitossu tekevät omat tulkintansa lapsuudesta, aikuisuudesta ja vanhuudesta:

– Miksi vaari oli taas pienentynyt? Vilttitossu kysyi. – Ihmiset menevät kokoon vanhetessaan ja muuttuvat muutenkin samanlaisiksi kuin lapsena, sanoi Heinähattu. – Tullaanko mekin vanhoina samanlaisiksi kuin me nyt ollaan? – Tullaan kai, Heinähattu vastasi. – Miksi sitten välillä pitää olla erilainen? Vilttitossu kysyi. – Nii-in, mietti Heinähattu. – Hassua, sanoi Vilttitossu. – Miksi sitten ennen kuin tulee vanhaksi, pitää olla semmoinen joka komentelee ja määräälee lapsia ja vaareja ja tuo kaupasta inhottavia ruokia niin kuin ryynimakkaraa ja läskiä ja hapankaalia? (Vaari, 10–11.)

Teoksessa toistuu jälleen sarjalle tyypillinen asetelma: Vilttitossu ihmettelee aikuisten elämää ja Heinähattu tarjoaa sisarelleen yksinkertaistavia vastauksia. Heinähätun vastaus kuulostaa siltä, että hän on kuullut kyseisen oletuksen jostakin. Heinähattu ei osaa sen paremmin selittää pienentymistä kuin jostain opitulla vastauksella. Siskokset tulkitsevat yleisen käsityksen omalla tavallaan: tutulla sanonnalla ei kuitenkaan kirjaimellisesti tarkoiteta sitä, että vanhukset ja lapset olisivat joka suhteessa samanlaisia. Heinähattu ja Vilttitossu tuntuvat näin olettavan. Kaksoisyleisö on jälleen sisäänrakennettuna tekstiin: aikuinen tunnistaa Heinähätun lapsellisen tulkinnan käytetystä sanonnasta.

Lisäksi lasten silmin aikuisyleisölle näytetään, miten aikuisuus ironisoituu. Lapsen yksinkertainen elämän katsantotapa asettaa aikuisten tyypilliset tavat epäsuotuisaan valoon. Poikkeavana näyttäytyy juuri aikuisuus lapsuuden tai vanhuuden sijaan – aikuisuuden normi esitetään eri näkökulmasta. Aikuiset yrittävät tai haluavat olla päteviä, mutta he luulevat itsestään liikoja. Vilttitossu ei pidä komentelesta ja pahoista ruoista. Vaari ei komentele tai ostele hapankaalia, joten vaari ei myöskään kuulu aikuisiin. Raja on selvä: aikuiset ovat tylsiä, kun taas lapset ja vaarit tietävät, miten tulee käyttäytyä. Aikuisyleisön annetaan pohtia, onko aikuisuuden suorittaminen joskus turhankin tiukkapipoista. Vilttitossun lapsen näkökulma avartaa aikuisenkin maailmaa. Toisaalta lapsesta komenteleminen on ehkä inhottavaa, mutta aikuisen silmin se lienee välttämätöntä: lapsia tuskinpa voi kasvattaa ilman komenteleminen. Samalla kun ironia kohdistuu aikuisten tylsyyteen, Vilttitossun tietämätöntä lapsellisuutta voi katsoa ylhäältä päin – lapsi ei vain ymmärrä omaa parastaan. Kohtaus on monitasoinen. Aikuinen voi pitäytyä totutussa näkökulmassa ja nähdä Vilttitossun lapsena, joka ei tiedosta kokonaiskuva.

Huvittavaa kohtauksessa on myös lapsenomainen, ingkongruenttinen yllättävien asioiden yhdistely. Ensimmäinen aikuisten ja lasten välillä vallitseva ero, joka Vilttitossulla tulee mieleen, on komentelu ja erilainen ruokamaku. Jälleen sarjalle tyypillisesti ruoka on vahvasti esillä. Hyvä ruoka erottaa lapset ja vanhemmat toisistaan. Jälleen lapsi asettaa edelle oman hetkittäisen halunsa esimerkiksi terveyden sijaan. Lapsen himo hyvään ruokaan korostaa lapsen ruumista ja siten vielä kehittymätöntä henkisyttä. Samalla yllättävä ruoan esille tuominen vakavan asian pohdinnassa naurattaa – nälän tyydyttäminen oikealla tapaa on tärkeintä.

Teoksessa *Heinähattu ja Vilttitossu joulun jäljillä* syntyy koominen tapahtumasarja Vilttitossun lapsenuskon tähden. Vaari kertoo tytöille, että talon pihassa olevassa vajassa voisi asustaa tonttu. Vaari kertoo myös, että tontut huolehtivat talonväestä ja että tonttuja lepyteltiin ennen vanhaan esimerkiksi viemällä niille ruokaa. Vilttitossun mielestä tontulle täytyy tarjota ruokaa, ja hän alkaa viedä tontulle herkkuja salassa muilta. Hanna huomaa ruokaa häviävän, ja hän sotkee asiaan poliisit. Vilttitossu ei tietenkään uskalla kertoa, että hän vie ruokaa. Lisäksi Vilttitossu uskoo, että tonttu on syönyt hänen tarjoamansa herkut. Todellisuudessa herkut napostelee Isonapa, joka puolivahingossa eksyy Kattilakoskien vajaan, jonne ruokaa on jätetty esille. Lopulta Isonapa päätyy tutkimaan rikosta, johon hän itse on osallisena. Tapahtumasarjassa sekoittuu lapsenusko ja varastelu, rikoksen tekeminen ja selvittäminen, valehtelu ja tontun mahdollinen olemassaolo. Lukija on ainoa henkilö, joka koko ajan tietää, mitä tapahtuu. Draamallisen ironian kautta lukija huvittuu komedisesta tapahtumaketjusta. Lukija ymmärtää kaiken sekasotkun, toisin kuin kirjan henkilöt: hän voi nauttia seurattessaan henkilöiden ponnisteluja, jotka hän kokonaiskuvan tietäessään näkee koomisina.

Lapsen ja aikuisen ajatusmaailman ero tulee esille myös Heinähattun ja Vilttitossun keskustellessa naimisiinmenosta kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa*. Kohtauksessa on jälleen selvä kaksoisyleisö, sillä aikuiset tunnistavat lapsen ajattelun yksinkertaisuuden:

Heidän kävellessä Sireenikujalla Heinähattu kysyi: – Mitä varten Hanna ja Matti ovat menneet naimisiin keskenään, kun ne aina tiuskivat toisilleen? – Pitää mennä naimisiin kun kasvaa isoksi, sanoi Vilttitossu. – Minä en ainakaan mene naimisiin, jos pitää riidellä, Heinähattu sanoi. – Menetkö sinä? – En minä tiedä, vastasi Vilttitossu. – Jos menen, niin

varmaan jonkun kapteenin kanssa. Sellaisen, joka on vahva ja jolla on iso laiva. – Ei kaikkien tarvitse mennä naimisiin, eiväthän alibullenin neiditkään ole. Minä haluan matkustella. Minä haluan mennä katsomaan eskimoita, pingviinejä ja intiaaneja, sanoi Heinähattu. – Eikö niitä voi mennä katsomaan, jos on naimisissa? Vilttitossu kysyi. – Ei oikein, jos lapset ovat vaikka kovia karkaillemaan. Heinähattu vastasi. (*Loma*, 106.)

Aikuisyleisölle suunnataan huvittava näkymä lapsen rajallisesta ajattelusta. Lapset keskustelevat vakavasti aiheesta, joka on heille tuttu mutta josta he eivät kuitenkaan ymmärrä kaikkia puolia. Vajaus tiedossa johtaa humoristisiin tulkintoihin: naimisiin mennään koska niin kuuluu tehdä ja lasten kanssa ei voi matkustella. Toisaalta Heinähätun kommenttiin sisältyy ironiaa: Heinähattu ja Vilttitossu ovat juuri veljensä kanssa karkailleet ja käyttäytyneet sopimattomasti matkalla aiheuttaen naimisissa oleville vanhemmilleen hankaluuksia ja siten ehkä myös tiuskimista. Heinähattu ei tiedosta oman käytöksensä vaikutusta, mutta ironia on lukijan havaittavissa. Lisäksi Heinähattu yleistää käsityksensä avioliitosta omien vanhempiensa käyttäytymisen perusteella. Lapseksi Heinähätun käyttäytyminen on tavanomaista, sillä juuri ympäristöstään hän lapsi tietoaan kerää. Heinähätusta tiuskiminen ja riitely siis kuuluvat avioliittoon, koska Hanna ja Matti niin koko ajan tekevät. Toisaalta Heinähattu ei voi ymmärtää tiuskimisen syytä. Aikuislukija tietää erimielisyyksien kuuluvan parisuhteeseen, joten Heinähätun naiiville ihmetykselle voi hymyillä. Toisaalta Hannasta ja Matista on kuvattu koominen pariskunta, jonka yhdessäolossa korostuvat monet parisuhteen ongelmat.

Heinähattu ja Vilttitossu ajattelevat avioliiton solmimisesta hyvin stereotyyppisin tavoin. Vilttitossu tahtoo naimisiin ainoastaan vahvan ja rikkaan kapteenin kanssa ja Heinähätun mielestä sitoutuminen rajoittaa omien kokemusten keräämistä. Heinähattu ja Vilttitossu edustavat erityyppisiä käsityksiä avioliitosta. Vilttitossun ajattelu on odotuksenmukaista, naiivista lapsen ajattelua: hänestä parisuhdeasiat ovat niin yksinkertaisia, että puolison voi vapaasti valita keskittyen ainoastaan pariin, itseä kiehtovaan ulkokohtaiseen seikkaan. Vilttitossu ei huomioi asioita, jotka ihminen ymmärtää tärkeiksi kasvaessaan. Heinähätun mielipide on melkein pä feministinen: hän asettaa matkustelun eli omat intressit etusijalle ennen miestä ja lapsia.

Lapsen näkökulmasta katsottuna aikuiset ja heidän maailmansa näyttävät teennäisinä ja siksi huvittavina. Toisaalta aikuinen voi nauraa myös lapsen käsityksille. Olen myös tulkinnut monia kohtauksia kahden eri yleisön, aikuis- ja lapsiyleisön, näkökulmasta. Sopivan ikäisen lapsen mielestä Heinähatun ja Vilttitossun ajatukset ja teot ovat aivan tavallisia, jolloin he eivät erityisesti huvitu tyttöjen ajatusten tähden. Aikuinen puolestaan vertaa kahta tuntemaansa maailmaa, kuviteltua lapsen maailmaa sekä omaansa. Vertailu paljastaa molemmista maailmoista hullunkurisuuksia, ja lapsen näkökulman kautta aikuiset saadaan nauramaan.

4. Huvittavat henkilöhahmot

Heinähattu ja Vilttitossu -sarjan monet henkilöhahmot ovat tyyppittelyitä ja siksi humoristisia. Toisaalta henkilöhahmoissa on myös monia tietyille hahmotyypille epätyypillisiä piirteitä, jotka tekevät hahmoista absurdeja ja siksi hauskoja: teosten poliisihahmot muun muassa kärsivät arvonalennuksesta, samoin kuin toisinaan tutkijaisä Matti. Henkilöhahmoteorian realistisen näkemyksen mukaan kirjallisia henkilöitä pidetään ihmisen jäljitelmänä: tällöin voidaan pohdiskella henkilöhahmoja jopa ohi sen, mitä teksti esittää. Esimerkiksi psykologiasta voidaan siirtää teorioita kirjallisuustieteeseen, ja analysoida henkilöitä niiden avulla. (Shlomith Rimmon-Kenan 1991/1983, 43–44.) Henkilöhahmoksi kutsuttuun rakennelmaan päädytään keräämällä henkilöindikaattoreita tekstistä, ja tarpeen vaatiessa piirteet päätellään indikaattorien pohjalta (mt., 77). Oma käsittelyni vastaa kyseistä näkemystä. Tässä luvussa tarkastelen henkilöhahmojen koomisia piirteitä.

Henri Bergsonin mukaan koomisen henkilöhahmon luonteenpiirteiden tulee olla pinnallisia, jotta niiden sävy säilyisi koomisena mutta kuitenkin tarpeeksi perustavanlaatuisia ollakseen jatkuvasti käyttökelpoisia komedialle. Komiikan on oltava tiedostamatonta ja siksi koomisten piirteiden tulisi olla näkymättömiä kantajalleen. Piirteiden on silti oltava muulle maailmalle näkyviä, jotta ne voivat aiheuttaa yleisen naurun. (Bergson 2000/1900, 121–122.) Kirjallisuudessa muu maailma voi tietysti olla lukijan maailma: lukija vertaa hahmon käyttäytymistä oman maailmansa normeihin, ja huvittuu siksi poikkeavasta käytöksestä. Kirjallisuuden parissa lukija voi huvittua jopa koomisen henkilöhahmon ajatuksista, jotka ovat lukijalle näkyviä, vaikka eivät kirjan sisäisessä maailmassa muita henkilöitä voi näkymättömyytensä tähden huvittaa. Bergson jatkaa, että koomisten piirteiden tulisi olla suopeita itselleen, jotta ne voivat toteutua kursailematta, mutta silti kiusallisia muiden näkökulmasta, että he voivat ne tukahduttaa. Koska Bergson ajattelee naurun olevan väline, jonka avulla korjataan ihmisiä yhteiskuntakelpoisiksi eli sosiaalisiksi, hänestä koomisten piirteiden olisi lisäksi oltava korjattavissa, jottei niille nauraminen olisi turhaa. (Mt., 121–122.) Monet tutkimuskohteeni henkilöhahmot toteuttavat näitä piirteitä.

4.1 Hanna ja Matti – epätyypilliset aikuiset

Hannan ja Matin osin epätyypillistä asemaa vanhempina korostavat heistä käytetyt nimitykset. Heinähattu ja Vilttitossu puhuttelevat usein vanhempiaan nimenomaan Hannaksi ja Matiksi, kun taas Hanna ja Matti itse kutsuvat toisiaan äidiksi ja isäksi. Heidän roolinsa vanhempina tuntuvat olevan enemmän rooleja toisille aikuisille kuin lapsille, vaikka nimenomaan lapset heistä vanhempia tekevät. Lukijalle syntyy kuva, että Hanna ja Matti kuvittelevat itsestään enemmän kuin ovat. Ylemmyysteorian mukaisesti lukija tulee monesti nauraneeksi Hannalle ja Matille juuri siitä syystä, että lukija huomaa lasten vanhempien vastuuttoman ja lapsellisen käytöksen samalla, kun tietää itse, kuinka tilanteessa tulisi käyttäytyä. Naurettavaksi tilanteen tekee puutos totutusta. Hannan ja Matin vanhemmuudessa on useita puutoksia, joten Hannan ja Matin henkilöähahmot muuttuvat huvittaviksi.

Hanna ja Matti toteuttavat monia koomisuuden piirteitä. Lukija huomaa heidän käyttäytyvän vastuuttomasti, mutta Heinähattu ja Vilttitossu eivät kuitenkaan kärsi vanhempiensa käytöksestä. Näin lukija on vapaa nauramaan Hannan ja Matin käytökselle. Esimerkiksi kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu* Hanna ja Matti viettävät pitkään tavallista päivää kahden kesken, vaikka tytöt ovat olleet tuntikausia poissa. Aikuiset eivät tajua lastensa puuttumista, ja aluksi he jopa nauttivat tilanteesta:

Matti ja Hanna olivat tyytyväisiä, kun talossa oli rauhallista. Kukaan ei valittanut, että päivällisellä oli vain yrtejä ja naattimuhennosta eikä kukaan tullut hyppelemään Matin vatsan päälle, kun hän keskittyi kirjoihinsa. Vasta illansuussa Hanna alkoi ihmetellä. – Kuule isä, hän sanoi Matille. – Onko tässä päivässä ollut jotain erikoista? – Jotain tavallisuudesta poikkeavaa minäkin olen huomannut, Matti sanoi. – Mitähän se voisi olla? Posti on käynyt, puhelin on soinnut pari kertaa, on syöty ja nukuttu päiväunet. Puuttuuko jotain? (*H&V*, 35.)

Tilanne on huvittava, sillä Hanna ja Matti ovat tyytyväisiä tilanteessaan juuri niihin seikkoihin, jotka aiheutuvat lasten poissaolosta. Tietenkään, jos he tajuaisivat tyttärensä olevan oikeasti kadoksissa, he eivät nauttisi kotinsa rauhallisuudesta. Tilanteessa on draamallista ironiaa, sillä lukija osaa arvata tapahtumasarjan käänteen ennen päähenkilöitä. Ennen pitkää Hannan ja Matin on

ymmärrettävä, että lapset puuttuvat, ja silloin heidän rauhallisuutensa ja tyytyväisyytensä muuttuu aivan toiseksi. Lisäksi kohtauksessa erityisesti korostetaan, etteivät vanhemmat huomaa lastensa poissaoloa: Matti vielä erikseen kysyy, että puuttuukohan jotain.

Tietysti myös vanhempien tilanteen erikoisuuden ihmettely on absurdisuudessaan hauskaa. Matin mielessä liikkuvat enemmän postin tuleminen, puhelimen soiminen ja ruokailut kuin omat lapset. Harvoin vanhemmat todella ovat niin hajamielisiä, että eivät huomaisi lastensa poissaoloa. Kohtauksessa kuitenkin leikitellään tällaisella mahdollisuudella, mikä saa lukijan huvittumaan (vrt. Bergson 2000/1900, 28–29). Matti näyttäytyy tilanteessa naurettavana sekä siksi, että hän ei huomaa itsestään selvää asiaa että siksi, koska hänen ajatuksensa keskittyvät arkiaskareisiin eivätkä omiin lapsiin. Lukijalla on hauskaa erityisesti Matin kustannuksella.

Lopulta Hanna ja Matti ymmärtävät lastensa poissaolon, ja he huolestuvat pahasti. Tässä kohdin lukija voi olla tyytyväinen itseensä, sillä hän on aavistanut tapahtuman jo ennalta. Hanna ja Matti suuntaavat Alibullenin neitien luokse etsimään tyttöjä. Naapurien luona tulee jälleen esiin Hannan ja Matin aikuiselle sopimattomat piirteet. Hanna ja Matti soittavat poliisilaitokselle niin kuin ketkä tahansa vanhemmat voisivat tehdä lastensa kadottua. Puhelinsoitto on kuitenkin niin omituinen, että se ainoastaan korostaa Hannan ja Matin eksyneisyyttä – Matin puhuessa poliisin kanssa Hanna sotkee miehensä ajatuksia, ja Matin poliisille antamat vastaukset ovat kerta kaikkiaan päättömiä:

– Täällä Kattilakoski edelleen, iltaa. – Vaimo tässä nyt vähän liioittelee. – Minkäs näköisiä tyttäriä teillä on? Poliisi kysyi. – No, ne ovat yli metrin mittaisia molemmat. Toinen on vähän isompi. – Mitä niillä on päällä? – Päälläkö? Hameitahan tytöt yleensä käyttävät. Hanna kuiskutti Matille itkua pidätellen: – Eihän Vilttitossu ole koskaan hametta päällensä pannut. Niitä samoja housujahan se aina käyttää. Olisin minä sille monet kerrat ommellut vaikka rimpsuhameen, mutta kun se on niin pääkkö! Niin pääkköä lasta saa hakea! Matti mutisi poliisille: – Eihän se pienempi, se pääkkö, ole koskaan suostunut mitään muuta pitämään kun kuin housuja. – Asiaan, sanoi poliisi. Hanna kuiskutti edelleen: – Mutta Heinähattu, sehän on kuin ihmisen ajatus. Kaikki sille on aina kelvannut. Ei se ole koskaan mitään itselleen vaatinut. Matti Sanoi poliisille: – Se isompi on kuin ihmisen ajatus. Ei se ole koskaan mitään itselleen vaatinut. – Asiaan, kivahti poliisi. (H&V, 39–40.)

Hanna ja Matti käyttäytyvät molemmat odotettua käyttäytymismallia vastaan. Asiallinen ja virkavaltaisuudestaan lisäauctoriteettia saava poliisi luo hölmöileville vanhemmille vertautumiskohteen. Matti erottaa Hannan soperruksesta oikeastaan epäolennaisimmat asiat, jotka hän lopulta välittää poliisille. Bergson sanoo, että muiden heikkoudet naurattavat meitä epäsosiaalisuutensa tähden (2000/1900, 99). Bergson tosin tarkoittaa, että naurunalaiseksi joutunut tulee korjaamaan tapansa: kun heikkoudelle nauretaan, ihminen pyrkii korjaamaan sen, jotta ei olisi epäsosiaalinen. Toisaalta epäsosiaalisuus naurattaa, koska se saa meidät näkemään sosiaaliset konventiomme (vrt. Critchley 2002, 41). Voimme nauraa myös yhteisön vaatimuksille, jos näemme niiden järjettömyyden. Yleensä huvitumme kuitenkin normista poikkeamiselle. Kyseisessä kohtauksessa Hannan ja Matin käyttäytyminen on yksinkertaisesti odotuksenvastaista. Critchley toteaa, että toteutuakseen huumori vaatii yhdenmukaisuutta vitsin rakenteen ja sosiaalisen rakenteen välille: jos ei ole sosiaalista kongruenssia, ei myöskään synny koomista ingkongruenssia (2002, 4). Poikkeavaa hauskuutta ei voi ymmärtää, jos ei tunnista, mikä on poikkeavaa. Lukija tunnistaa, kuinka kohtauksessa normien mukaan tulisi rakentua. Rakentuessaan ingkongruenttisella tavalla se luo huumoria.

Hannan ja Matin ympärille rakennetaan epäodotuksenmukaisia tilanteita suhteutettuna sosiaalisiin odotuksiin. He muun muassa keskittyvät sopimattoman paljon ruokaan ollakseen vanhempia, joiden lapset ovat kateissa. Alibullenin neidit tarjoavat Hannalle ja Matille ensimmäiseksi kahvievästä heidän saapuessaan naapuriin:

Matti ja Hanna napostelivat suklaakonvehteja pöydällä olevasta rasiasta. Halise kantoi pöydän täyteen herkkuja: kookospullia, mustikkapiirakkaa, kinuskikakkua. Matti sukki viiksiään. Hanna tuijotti piirakkaa. – Mitä te meitä nyt noin passaatte, Matti sanoi. – Emme me tänne syömään tulleet. – Syökää nyt van, sanoi Helga. – Muuten ne täytyy heittää pois, kun me kumpikin laihdutamme. – Ja makea pistää sopivasti aivonystyrät liikkeelle, sanoi Halise. – Kyllä me kohta keksimme, missä ne tytöt piileskelevät. – Pitäisikö soittaa poliisille? Hanna kysyi suu täynnä mustikkapiirakkaa. (*H&V*, 37–38.)

Jälleen ruoanhimo häiritsee vakavaa tilannetta. Ruumiin tarpeet vaikuttavat jopa kadonneiden lasten etsintään. Huvittavinta on, että Matin sovinnainen kommentti on vain näennäinen – Hanna ja Matti

syövät joka tapauksessa. Aiemmin kirjassa Heinähatun ja Vilttitossun saapuessa Alibulleneille myös Heinähattu toteaa neideille: ”Kiitos vaan, ei me olla tänne syömään tultu” (H&V, 15). Kuten Kinnunen toteaa (1994, 184), ei ole harvinaista, että kaskut viittaavat oman maailmansa menneisyyteen ja saattavat vaatia monimutkaisen historian tajuamisen tullakseen ymmärretyiksi. Matin kommentti muuttuu entistä huvittavammaksi, kun lukija muistaa Heinähatun käyttäneen lähes samoja sanoja kuin isänsä. Lisäksi teos tarjoaa jälleen kaksoisyleisön: Heinähattu toistaa ulkoa opittua aikuisten käyttäytymistä, vaikka oikeastaan ainakin Vilttitossu kaipasi nimenomaan neitien herkkuja. Matin taas pitäisi tietää mikä on kohteliaista ja mikä ei, mutta silti hän nauttii kahvitarjoilusta suhteettomalla innolla. Lapsen ja aikuisen käyttäytyminen vertautuvat korostaen toistensa huvittavuutta: lapsi ei ymmärrä miksi hän ei saisi syödä vaikka aikuinen käskee, silti hän toistaa opittuja kohteliaisuuksia. Aikuisen tulisi ymmärtää tavat, mutta vanhemmat eivät niin tee. Lopulta myös Hannan ja Matin käyttäytyminen on lapsellista, Matti vain toistaa sanallisen kohteliaisuuden joka ei ulotu hänen käytökseensä asti. Toisaalta myös tapahtuminen toistuminen on koomista. Bergson huomauttaa, että luonnollisten tapahtumien toistuminen luo komiikkaa. Vaikka tapahtuma itsenäan olisi tavallinen ja ei millään tavalla naurettava, tapahtuman sattumalta toistumiselle sen sijaan nauretaan. Toisto syntyy muun muassa juuri esittämällä eri henkilöt samankaltaisissa tilanteissa. (Bergson 2000/1900, 66–67, 88.) Hauskaa on tapahtuman yllättävä toistuminen.

Tilanne on jälleen absurdi ruoan ollessa niin voimakkaasti näkyvillä, vaikka alle kouluikäiset lapset ovat teillä tietämättömillä. Crichtley huomauttaa, että kun ruumis on huumorin aiheena tai kohteena, niin kyseessä on halveksittava (ei glorifioitu tai romantisoitu), vieras, heikko epäonnistuva ruumis (2002, 51). Yhtenä hallitsemattomana ruumiintoimintona nälkä tai ruoanhimo on tällainen ruumiin heikkoudesta muistuttava ilmiö. Myös Hanna ja Matti ovat ihmisinä alistaisia nälälle. Tilanteessa on myös muuta epäsuhtaa vanhempien keskittyessä suklaakonvehtheihin ennen kuin ovat edes poliisille soittaneet.

Matin auktoriteetti perheen elättävänä tutkijana sekä isänä kyseenalaistuu useasti. Erityisesti Matti saa osakseen arvostelua vaimoltansa. Myös lukija huomaa useita kohtia, jossa Matin käyttäytyminen on ristiriidassa hänen statustaan vastaan. Teoksessa *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* siskokset tuovat Alibullenin neideiltä tuliaisia vielä syntymättömälle lapselle: naapurin tädit ovat

lähettäneet Kattilakoskille luupäisen pistoolin. Hanna hermostuu aseesta eli väkivallan lietsonnasta täysin ja käskee Matin ottaa ohjat käsiinsä, viedä aseensa pois tyttöjen silmistä ja julistaa, että ikinä ase ei vauvalle päädy. Kuuliaisena miehenä Matti takavarikoi aseensa. Kuitenkin Heinähatun ja Vilttitossun kävellessä talon pihalla he kuulevat naksahdusta:

He kurkkasivat nurkan taakse ja näkivät Matin ammuskelemassa. Hän laukasi kuin hevonen edestakaisin ja posautteli milloin oikealle, milloin vasemmalle. – Loppusi on tullut, sinä humanististen tieteiden kandidaatti, joka veit minun tutkimusideani, hän kähisi. – Mitä se tekee? kuiskasi Vilttitossu. – Takavarikoi sitä, sanoi Heinähattu. (*Vauva*, 17.)

Lasten leikkien ajatellaan olevan epäsovinnaisia aikuiselle. Erityisen huvittava kuva tilanteesta syntyy, kun Matti kuvataan hevosenkaltaisesti jopa laukkaamaan ympäriinsä. Hauskaa kohtauksessa on hevoseen vertaaminen. Lapsista tilanteessa lienee hauskaa hullunkurinen liike ja posauttelu. Samoin on huvittavaa, että aikuinen uppoutuu niin täysin lapselliseen asiaan. Tärkeälle tutkijaiselle käytös tuntuu epäsovinnaiselta – laukkaaminen ei sovi Matin arvolle, joten se on naurettavaa. Lisäksi Matti tekee toisin kuin odottaa lastensa tekevän. Etenkin aikuisyleisö huomaa Matin ristiriitaisen, moraalittoman käytöksen: Matti sallii itselleen asioita, joita lapset eivät saa tehdä.

Hullunkurisinta on Matin aidontuntuinen eläytyminen: hän kuvittelee ampuvansa humanististen tieteiden kandidaattia, joka on vienyt hänen tutkimusideansa. Ensinnäkin humanististen tieteiden kandidaatin, tutkimusideoiden ja pyssyllä heilumisen yhdistäminen on ingkongruenttista ja sinällään huvittavaa. Ajatus tappamisesta tutkimusidean varastamisen tähden tuntuu absurdilta. Matin syy ampumiseen vaikuttaa vaatimattomalta, ja siksi hänen innostuksensa on entistä huvittavampaa. Liioittelun myötä komiikka kasvaa. Kohtauksessa myös rajataan lapsiyleisö osasta huumoria pois: intertekstinä yliopistomaailma ei lapsille ole tuttu. Harva lapsi tietää, mikä on humanististen tieteiden kandidaatti. Kaksoisyleisö on selvä. Lapset voivat ehkä jopa kuvitella, että humanististen tieteiden kandidaattia on syytä ampua. Aikuisyleisö lienee toista mieltä.

Erityisen hauska on Heinähatun lapsellinen, ymmärtämätön ja tottelevainen kommentti takavarikoimisesta. Heinähattu ei ehkä edes tiedä, mitä sana todella tarkoittaa. Hän luottaa, että hänen isänsä tietää ja toimii sen mukaan kuin on sanonut. Kun kerran Matti toteaa, että hän takavarikoi pyssyn, Heinähatusta hän silloin takavarikoi sen. Kaikki mitä Matti aseella tekee, on siis takavarikoimista. Todellisuudessa Matti leikkii. Epäreilusti aikuinen kieltää lapsiltaan ilon, johon hän itse syyllistyy. Vanhemmat vetoavat moraalisiin seikkoihin, mutta oletettavaa on, että Hanna ei tiedä mitään Matin kaksinaismoraalisista puuhista. Toisaalta Matin käyttäytyminen on harmitonta ja jopa hellyttävää: aikuisen miehen leikit herättävät ainoastaan hilpeyttä. Lukija ei tuomitse Mattia, mutta huomaa tämän huvittavan vajavaisuuden.

Teoksessa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* Matti jatkaa hilpeyttä aiheuttavaa käyttäytymistään. Kirjan alussa Matti viettää kaksi päivää täysin puhumatta omassa huoneessaan, ja poistuu sieltä ainoastaan ruoka-aikoina. Kyseinen epätavallinen puhumattomuus on perheenisälle poikkeuksellista ja naurettavaa. Huvittavaa on myös, että ainoa asia, joka Matin saa ulos huoneestaan, on nimenomaan ruoka. Ruumiin komiikka korostuu jälleen: tärkeän oloisen pohdiskelun keskeyttää ainoastaan ruoanhimo. Matin hahmon sielukkuus alentuu koomisesti (vrt. Bahtin 1995/1965, 20–21). Matti istuu ruokapöytänsä otsa kurtussa ja tärkeän näköisenä; muu perhe keskustele lomalusta. Kun Matti lopulta kahden päivän vaikenemisen jälkeen puhuu, on hänen kommenttinsa täysin odottamaton:

– Lapsetko tässä talossa ovat loman tarpeessa? Hanna sanoi. – Minähän loman tarpeessa olen, minä teen täällä kaikki työt. Katsokaa vaikka minun naamaani. Kun ei ehdi itseään hoitaa, niin naamalihakset veltostuvat ja kasvojen malli muuttuu. Tuntuu kuin nenäkin olisi kaventunut. Matti nosti katseensa. – Siitä ei kukaan varmaan pahastu, jos sinun nenäsi kaventuu, hän sanoi. (*Loma*, 5.)

Lopulta selviää syy Matin puhumattomuuteen: hän on järkyttynyt siitä, ettei talossa ole pelastussuunnitelmaa. Toisaalta syy vaikenemiseen on järkevä ja asiallinen, mutta Matti menee runsaasti liioittelun puolelle. Pelastussuunnitelmasta olisi voinut puhua ääneen. Lisäksi Matti on asunut talossa pitkään ilman pelastussuunnitelmia, joten yhtäkkinen järkytys sen puuttumisesta on absurdia. Omituisinta on, että Matti alkaa puhua arvostellakseen vaimonsa nenää. Suuresta

järkytyksestä hän siirtyy huvittavan kepeästi ulkonäköseikkoihin. Samalla rinnastuvat tärkeä pelastussuunnitelma sekä Hannan nenän koko, aivan kuin ne olisivat samanarvoisia seikkoja. Hanna tietenkin loukkaantuu Matin sanoista ja alkaa vihjailla muiden miesten kohtelevan vaimojaan paremmin. Kohtaus esittää samalla koomista versiota stereotyyppisestä vakiintuneesta parisuhteesta, jossa romantiikan sijaan näkyvissä on toisen virheet ja niistä huomautteleminen.

Matin huomattua taloutensa mahdolliset puutteet turvallisuudessa alkaa sarja erilaisia pelastussuunnitelmakokeiluja. Matin määräyksestä Kattilakosket verhoutuvat päästä varpaisiin erilaisiin heijastimiin ja lähtevät ulos pimeään niitä kokeilemaan, hankkivat itselleen kuivamuonavarastoa yllättävien onnettomuuksien varalle sekä harjoittelevat sujuvaa talosta poistumista odottamattoman tulipalon sattuessa. Toisaalta Matin käytös on hyväksyttävää, sillä päämääränä on suojella perhettä. Matin käytös on kuitenkin liioittelevaa, mikä muuttaa Matin hahmona koomiseksi. Matti toteuttaa Bergsonin luettelemia koomisia piirteitä: Hän ei tiedosta omaa vauhkouttaan suunnitelmansa suhteen. Matin käytös on suhteellisen harmitonta, ja siksi hän säilyy huvittavana. Matti myös toimii mekaanisesti siirtyen pelastusoperaatiosta toiseen, ajattelematta, mikä todella olisi käytännönläheistä ja järkevää. Matin miehinen tahto olla suojeleva sankari kääntyy liioittelun ja huomaamattomuuden myötä naurettavaksi pakkomielteeksi. Hanna, lapset ja jopa naapurin neidit väsyvät hiljalleen Matin operaatioihin.

Matti on koominen isä, mutta myös Hannassa on paljon koomisia piirteitä. Esimerkiksi kirjassa *Heinähattu ja Vilttitossu joulun jäljillä* Hanna ehdottaa, että perhe osallistuisi pelastusarmeijan joulupatakeräykseen. Hän haluaa lahjoittaa vanhoja tavaroita köyhille lapsille. Perhe alkaa etsiä sopivia lahjoitettavia vaatteita:

Matti oli löytänyt uuden paidan ja sovitti sitä päälleen. – Tätä minä en ainakaan koskaan käytä. – Sinähän olet saanut sen minulta syntymäpäivälahjaksi, sanoi Hanna. – Se tekee minusta keikarin, Matti sanoi. – Tämän heität pois ja vetelet vanhoja virttyneitä paitojasi! – Tätä ei kyllä pataan viedä. (*Joulu*, 34–35.)

Aluksi Hanna ehdottaa hyväntekeväisyyttä, mutta loukkaantuu, kun Matti tahtoo antaa pois Hannan itse ostaman paidan. Hanna on itse sanonut, että annetaan pois mitä ei tarvita. Hanna alkaa koomisesti käyttäytyä omia ohjeitaan vastaan:

Tytöt tulivat. Vilttitossu roikotti vaaleanpunaista mekkoa ja Heinähattu uusia kiiltonahkakenkiään. – Minne nuo ovat menossa? Hanna kysyi. – Pataan, vastasi Vilttitossu. – Juhlamekko ja juhlaengät! Hanna Ihmetteli. – Inhottava mekko, sanoi Vilttitossu. – Kutittaa ja on tiellä. – Minä annan nämä sellaiselle köyhälle lapselle, jolla ei ole kenkiä, Heinähattu sanoi. Hanna nappasi Vilttitossun mekon. – Eihän köyhille uutta tavaraa anneta. Ne ovat iloisia vanhoistakin! Heinähattu, vie kengät takaisin komeroon. Matti taputti Heinähattua päähän. – Kaunis ajatus, mutta tulee meille vähän liian kalliiksi. (*Joulu*, 35.)

Hannan tekopyhyys on naurettavaa. Kirjassa rinnastuu lapsen vilpittömyys ja aikuisen ahneus. Lapsi ei välitä, vaikka tavara olisi uusi tai kallis. Vilttitossu noudattaa Hannan ohjeita halutessaan lahjoittaa pois sitä, mitä ei käytä. Heinähattu puolestaan tuntuu olevan antelias ja todella ajattelevan köyhiä lapsia. Kohtauksessa korostuu myös lasten tietämättömyys aikuisten maailmasta. Vilttitossu ihmettelee Hannan ja Matin käytöstä: ”– Miksei köyhille saa antaa hyviä vaatteita? Vilttitossu kysyi. – Köyhät käyttävät vain huonoja vaatteita, vastasi Heinähattu.” (*Joulu*, 35.) Heinähattu tarjoaa jälleen selittävän mutta puutteellisen vastauksen pikkusiskollensa. Syy- ja seuraussuhde menevät Heinähattulla sekaisin: köyhät eivät käytä huonoja vaatteita, koska ovat köyhiä, vaan pikemmin ovat köyhiä, koska käyttävät huonoja vaatteita.

Hannan hylättyä perheenjäsentensä tarjoamat vaatekappaleet koko hänen alun perin hyväntahtoinen suunnitelma alkaa hajota kokonaan. Ajatus ei toimi lopulta lainkaan. Vielä illalla yksinensä Hanna tutkii vanhoja vaatteitaan:

– Tätä voi käyttää vielä siivotessa... tästä saa hyviä pölyrättejä... tällä haalarilla voi vaikka marjastaa. Hän katseli pieneksi käyneitä villahousujaan. Saisikohan näistä myssyn Vilttitossulle? Hanna pujotti kätensä housunlahkeisiin. Vai tekisikö näistä patakintaat? Muut

olivat menneet jo nukkumaan, kun Hanna sitoi narulla pientä nyyttiä. Ihmeen vähän saatiin, hän ajatteli. Mutta eihän sitä koskaan tiedä, mikä pula-aika tässä vielä tulee. (*Joulu*, 36.)

Myös Hanna menee liioittelun puolelle. Edes vanhoja villahousuja ei voi antaa pois, vaan ne täytyy jatkojalostaa myssyksi tai patakintaiksi. Huvittavinta on, että oli alun perin Hannan idea lahjoittaa pois kaikki tarpeeton. Kuitenkaan Hanna ei kykene näkemään mitään tarpeettomana. Lopuksi Hanna perustelee nyytin pientä kokoa itselleen pula-ajan mahdollisella tulemisella: perheen täytyy olla säästäväinen. Patakeräys näyttäytyy pikemmin tapana kuin ajatuksellisena toimintana. Todellisuudessa ei anneta yltäkylläisyydestä tarvitseville, vaan tehdään niin kuin muutkin tekevät, niin kuin jouluna kuuluu tehdä. Moni voinee myös tunnistaa itsensä Hannan käytöksestä. Ainakin käytöksestä voi tunnistaa ihmisille tyypillisen piirteen omastaan luopumisen vaikeudesta. Naurettavaa on nähdä, kuinka jopa kuluneista villahousuista pidetään kiinni, koska ne kuuluvat itselle: aiemmin tarpeeton muuttuu koomisen yhtäkkisesti hyvin tärkeäksi, kun omaa pitäisi luovuttaa jollekulle toiselle. Ei ole väliä, vaikka joku toinen niitä todella voisi tarvita.

Hannan ja Matin avioliitosta löytyy runsaasti koomisia piirteitä. Osittain heidän parisuhteensa on rakennettu tietynlaisille stereotyyppioille. Matti ja Hanna eivät enää ole vastarakastuneita, vaan sen sijaan tottuneita toisiinsa. Asetelman tähden syntyy koomisia kohtauksia. Kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* Hanna menettää hermonsa appiukkoonsa, vaikka mitään järkevää syytä ei lukijalle edes ole tarjolla. Hanna uhkaa lähteä kotoa:

– Sitten lähdän minä. Valitse: minä tai ukko. Matti pyysi miettimisaikaa. Illalla hän sanoi: – Ajattelin, että sinä. – Minähän en tästä talosta lähde! Jos minä lähtisin niin mitä tästä tulisi. Tästä tulisi höyrypäisten huusholli. Minä aion ottaa työpaikan. – Ota vaan, jos jotain töitä luulet ilman loppututkintoa löytäväsi. (*Vaari*, 26.)

Kohtauksessa on useita hauskoja seikkoja. Ensinnä Matin valinta on hupaisa: on koomista, että aviomies valitsee isänsä vaimonsa sijaan. Yllättävän helposti Matti tuntuisi lastensa äidistä luopuvan. Myös Hanna on koominen, sillä hänen vakava uhkauksensa on perätön. Lisäksi on ristiriitaista, että Hanna ehdottomasti haluaa jäädä, vaikka hänestä muut perheenjäsenet tuntuvat

olevan höyrypäisiä. Hanna siis valitsee höyrypäiset asuinkumppanit uhkauksen toteuttamisen sijaan. Hanna pitää myös itseään tärkeänä perheen kannalta. Jälleen on koomista, että Hanna itse pitää itseään tärkeämpänä kuin hänen aviomiehensä. Toisaalta Matin kommentista näkyy, että hänestä olisi mukava pitää kotirouvansa: Matti naljailee vaimolleen loppututkimuksen puuttumisesta. Matin on helppo syytellä vaimoaan opiskelun keskeyttämisestä, kun hän itse on edennyt tutkijaksi saakka. Matin naljailu jatkuu Hannan kertoessa uudesta työpaikastaan ja tuntemuksistaan: ” – Minäkin haluan kokea tavallisen naisen elämää. – Mikä sinä sitten muka ennen olet ollut? Matti kysyi.” (Vaari, 31.) Matti suhtautuu vaimonsa muutokseen ikävästi piikitellen.

Jälleen kumpikaan ei huomaa omia virheitään, vaan ainoastaan toisen, ja komiikka syntyy tasapuolisesti (vrt. Bergson 2000/1900, 104). Kohtaus rakentaa kaksoisyleisön: aikuinen tunnistaa parisuhteen ongelmat. On olemassa tietynlainen, oletettu sosiaalinen rakenne, minkä mukaan kyseisessä tilanteessa tulisi toimia. Hanna ja Matti eivät toteuta ihannetta, mutta sen sijaan erittäin odotuksenmukaisesti ärsyttävät toisiaan. Hauskuus syntyy siitä, että lukija tunnistaa ennalta, kuinka hahmot käyttäytyvät (vrt. Kinnunen 1994, 156). Lapsiyleisö tunnistaa varmasti vanhempien kinastelun. Sananvaihdon mietityt loukkaukset ja sitä kautta huumorin ainekset jäänevät lapselta tunnistamatta. Aikuisyleisö huvittuu naljailun ennalta-arvattavuudesta ja huomattaessaan ivan taakse piiloutuvan välittämisen; lapsiyleisö kohtaa tilanteen vain aikuisten kinasteluna.

Hanna ja Matti toimivat vanheppina usein odotuksenvastaisesti. Inkongruenttiset tilanteet synnyttävät kirjaan huumoria. Samalla Hanna ja Matti toimivat toisissa suhteissa erittäin stereotyyppisesti: lukija tunnistaa hahmojen automaattisuuden ja huvittuu heidän kyvyttömyydelleen itse huomata virheitään saati korjata niitä. Hannan ja Matin hahmojen komiikka on osittain suunnattu vain aikuisyleisölle. Aikuinen tunnistaa sekä odotuksenmukaisen että odotuksenvastaisen käytöksen lasta useammin, ja voi huvittua niiden välisestä leikittelystä.

4.2 Poliisit ja naapurinneidit – hupaisat parivaljakot

Tarinan keskeisiin henkilöihin kuuluvat naapurissa asustavat Alibullenin neidit Helga ja Halise sekä kylän kaksi poliisia Isonapa ja Rillirousku. Vaikka neidit ja poliisit eivät ole tarinan päähenkilöitä, he ovat läsnä tarinassa jatkuvasti. Useimpiin tapahtumiin liittyy joko neidit tai poliisit, ja useasti molemmat. Lisäksi sekä neidit että poliisit muodostavat tietynlaisen parin, joka aina esiintyy yhdessä. Helga ja Halise ovat lähes toistensa kopioita, kun taas Isonapa ja Rillirousku ovat vastakohtia. Molemmat parit luovat kirjoihin komiikkaa monin tavoin.

Poliisien koomisuus tulee esille erityisesti heidän poliisille epätyypillisessä käyttäytymisessään. Kuten aiemmin on todettu, jo nimet laskevat poliisien tavanomaista arvostatusta (kts. luku 2.1, 13–14). Lisäksi poliisien käytös on poikkeuksellisuudessaan huvittavaa. Luetellessaan erilaisia komiikan luomisen keinoja Kinnunen määrittää, että eräs vanha komedian keino on sijoittaa henkilö luokkaan, säätyyn, rotuun, murteeseen tai vaikka paikallisuuteen ja antaa hänelle ominaisuus, joka nostaa hänet esille erityisellä tavalla (1994, 87). Poliisihahmot on sijoitettu ammattiryhmään, mutta he erottuvat ryhmästä ja ovat siten koomisia. Samoin erityisen fyysisen ominaisuuden poimiminen luo komiikkaa (mt, 87). Isonapa on poikkeavan lihava ja pelkästään kyseinen ominaisuus tekee hänestä koomisen. Komiikan kerroksellisuutta lisää hänen työparinsa Rillirouskun laihuus, jolloin poliisit muodostavat fyysisiltä ominaisuuksiltaan vastakohtaparin. Bahtin toteaa, että karnevalistinen, koominen pari muodostuu kontrasteista, kuten lihavan ja laihan sekä lyhyen ja pitkän yhdistelmästä (1995/1965, 179). Ääripäät korostavat toistensa naurettavuutta.

Toisaalta poliisit, tai erityisesti Rillirousku, toistavat kaavamaisesti tiettyä poliiseilta odotettua käytöstä. Rillirousku pyrkii arvokkuuteen, usein jopa liiallisuuteen asti. Bergson nimittää yhtä koomisen jäykkyyden muotoa ammatilliseksi paatumiseksi: hahmo toteuttaa toimenkuvansa joustamatonta kehystä niin tiiviisti, ettei hänelle jää tilaa liikkua eikä liikuttua toisten ihmisten tavoin (2000/1900, 126–127). Rillirousku on poliiseista se, joka ei koskaan virantoimituksessa ollessaan tahtoisi jäädä kahvittelemaan, ja joka kieltäytyy tarjotuista kahviherkuista. Esimerkiksi teoksessa *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari* poliisikaksikko on tekemässä kuulustelua Kattilakosken perheen luona. Isonapa maistelee viineriä ja keskustelee Helgan ja Halisen kanssa

pikkuleipäreseptistä. Rillirousku ei koske tarjoiluun ja suhtautuu vihaisesti Isonavan pikkuleipäkeskusteluihin. Vierailun jälkeen poliisiautossa käydään keskustelu:

– Mukavia ihmisiä, niin kodikkaita, sanoi Isonapa astuessaan poliisiautoon. Rillirousku käynnisti moottorin. – Muista aina, että me olemme virantoimituksessa, hän sanoi. Tuli pitkä hiljaisuus. Isonapa tuijotti ikkunasta ulos. Sitten Rillirousku kysyi: – Oliko se viineri hyvää? Oliko se hillo siinä päällä mansikkaa vai vadelmaa? – Mansikkaa oli, Isonapa vastasi. (*Vaari*, 70–71.)

Rillirousku ei poikkeakaan viralinjastaan, vaikka he tekevät työtä tutun perheen luona. Isonapa ottaa rennommin, ja Rillirouskun ammatillinen jäykkyys korostuu. Samalla huomio kiinnittyy siihen, että Rillirousku kieltäytyy viinereistä vain virantoimituksen takia. Rillirousku on kuin onkin kiinnostunut viinereistä. Kuitenkin hänen oma tiukka käsityksensä poliisitoimen arvokkuudesta estää häntä nauttimasta ainuttakaan viineriä. Kohtauksessa huvitellaan Rillirouskun ammatillisen paatumisen kustannuksella. Kuulustelutilanne on muutenkin absurdi eikä tilanne ole poliisien hallinnassa:

– Me pidämme kuulusteluista, lisäsi Helga. – Siis missä me olimme eilen kello 22:n jälkeen? – Ei ei, sanoi Rillirousku. – Ei se noin mene. Ei kuulusteltava saa ehdottaa kuulustelua. Meidän pitää sanoa, että nyt me kuulustelemme. Minä siis kuulustelen teiltä, missä olitte eilen illalla kello 22:n jälkeen. – Minä oli ulkona, tiirailemassa, Helga sanoi. Isonapa hörästi korviaan. Tii... tii... tiir... Isonapa nousi ylös, osoitti Helgaa ja huusi: – Sittenkin Tiirikka-Taina! Rautoihin! – Hiljaa siellä, komensi Rillirousku. – Se ei ole sama asia, tiirailla ja tiirikka. (*Vaari*, 67–68.)

Kuulustelu on hullunkurista. Toimitus muistuttaa enemmän lasten leikkimistä kuin todellista tapahtumaa: Helga yrittää toteuttaa kuulustelun kaavaa ja Rillirousku hermostuu, kun kuulustelu ei suju tavallisen käytännön mukaan. Rillirouskun korostettu virkaintoisuus tulee jälleen esille. Rillirousku keskittyy enemmän oikeaan tapaan suorittaa asiansa kuin siihen, että rikos todella tulisi

ratkaistuksi. Rillirouskun on välttämättä toistettava Helgan kysymys itse uudestaan. Rillirouskun lapsellinen käyttäytyminen on sopimatonta poliisille ja siten koomista.

Isonavan hölmöily ei ole sen järkevämpää. Tiirikka-Taina on poliiseille tuttu rikollinen. Poliisille odottamattomasti Isonapa sekoittaa tiirikan ja tiirailun, mistä Rillirousku sentään virkaintoisuudessaan häntä muistuttaa. Isonavan oivallus on muutenkin ontuva: sekoitettuaan ensin tiirikat ja tiirailut hän automaattisesti olettaa Helgan Tiirikka-Tainaksi tämän puhuessa tiirailusta. Puhuminen jostain samansuuntaisesta kuin erään rikollisen nimi tekee Helgasta välittömästi syyllisen. Isonapaa ei myöskään kiinnosta, olisiko Tiirikka-Tainalla tai Helgalla jotain motiivia rikokseen tai edes mahdollisuutta olla suorittanut kyseinen rikos. Rikollisen nimen tuttuus riittää Isonavalle, ja hän osoittaa jälleen olevansa vain koominen poliisihahmo kunnioitettavan, lakia edustavan henkilön sijaan. Lopulta siis Rillirousku on liiankin virkaintoinen ja Isonapa ei kykene rikoksen selvittämiseen edes tahtoessaan. Poliisiparin vastakohtaisuus korostaa voimakkaasti molempien hahmojen koomisuutta (mm. Bahtin 1995/1965, 179).

Kirjassa *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva* poliisit käyttäytyvät kerrassaan typerästi. He löytävät aseman pihalta Vilttitossun sinne käärimät vaunut, joissa poika nukkuu makeasti. Poliisit ovat suorastaan vauhkoja vaunuja kohtaan:

– Siellä voi olla pommi. Ne täytyy piirittää, sanoi Isonapa. – Piiritetään, mutta jos alkaa tikittää, suojaudutaan, Rillirousku sanoi. Isonapa ja Rillirousku hiipivät vaunujen luo ja kuuntelivat. – Ei tikitä mutta paukkuu, ihmetteli Isonapa ja meni lähemmäksi. – Matalaksi! huusi Rillirousku. – Se voi olla ansa. Isonapa ja Rillirousku ryömivät vaunujen ympärillä. Yhtäkkiä sieltä kuului: – Hik. – Ei se mikään pommi voi olla, kun se vaihtaa ääntä, Rillirousku ihmetteli. Isonapa hymyili itsevarmasti: – Hikkaa. Selvä puliukko. Isonapa ja Rillirousku kurkistivat yhtä aikaa vaunuihin. Vauva avasi silmänsä ja tuijotti poliiseja totisena. – Liian pieni puliukoksi, totesi Rillirousku. – Alaikäiseltä näyttää. – Mitä nyt tehdään? (*Vauva*, 31.)

Todennäköisyys on huomattavalla tavalla poliiseja vastaan: kukapa työntäisi pommin lastenvaunuissa pikkukylän poliisiaseman pihalle keskellä yötä? Poliisien virkaintoisuus on harvinaisen yliaktiivista. Liioiteltu varovaisuus tekee tilanteesta heti koomisen. Kuvattu tilanne on hyvin naurettava – aikuiset poliisit ovat ryömimässä lastenvaunujen ympärillä. Vaikka poliisit lopulta ymmärtävät, että kyseessä ei voi olla pommi, on heidän päättelyketjunsä erikoinen: ainoastaan äänen muuttumisen takia vaunuissa ei voi olla pommia. Koomisuutta lisää virkatehtäviä suorittavien näennäisesti arvokkaiden poliisien esittäminen ruumiillisen lapsen rinnalla. Aina kun huomio yhtäkkisesti siirtyy ihmisen ruumiillisuuteen, muuttuu ihminen koomiseksi (esim. Bergson 2000/1900, 18). Isonapa toteaa vaunujen paukkuvan, ja sen sijaan, että poliisit ymmärtäisivät kyseessä olevan vauvan normaalit ruumiintoiminnot, he kuvittelevat, että kyseessä voi olla ansa. Poliisit saatetaan naurunalaiseksi monin eri tavoin, kuten hidasjärkisyytensä, liiallisen virkaintoisuutensa sekä arvonalennuksen kautta.

Poliisien tyhmyys jatkuu kohtauksen edetessä. Hikkausäänen kuultuaan Isonapa toteaa, että kyseessä on puliukko. Isonavan itsevarmuus asian suhteen on naurettavaa, sillä ajatus lastenvaunuissa hikkailevasta puliukosta on täysin absurdi. Absurdi mielikuva sekä lisää kohtaukselle nauramista että korostaa Isonavan hölmöyttä. Rillirousku ei ole juuri kollegaansa terävämpi: hän toteaa rauhallisena, että lapsi on liian pieni puliukoksi, mutta ei ollenkaan reagoi ehdotuksen järjettömyyteen. Isonavan viimeinen kommentti jatkaa samaa älytöntä linjaa. Vauvaikäinen lapsi on totta kai alaikäinen, mutta Isonapa epäroi itsestäänselvyyttä todetessaan. Hänestä lapsi ainoastaan näyttää alaikäiseltä. Poliisit ovat kohtauksessa rankan degradaation uhreina. Heidän auktoriteettinsa kärsii järjettömän käytöksen ja älyttömien päättelyketjujen takia. Poliisit ovat vain koomisia sen sijaan, että he olisivat kunnioitettavia virkavallan edustajia. Toisaalta poliisit on helppo tehdä naurunalaisiksi, sillä juuri poliiseilta odotetaan korrektia käytöstä. Jos poliisit tekevät käytöksessään pienenkin rikkeen, se moninkertaistuu heti heidän asemansa tähden. Tiettyjen ammattien edustajat ovat usein komiikan lähteinä (Kinnunen 1994, 87).

Poliisit yrittävät toimia salapoliisin tehtävissä erään oletetun rikoksen yhteydessä. He tutkivat Kattilakoskien pihassa mahdollisen rikoksentekijän jalanjälkiä, ja heidän päättelynsä on jälleen yksinkertaista:

Isonapa kyykistyi lumeen. – Nuori mies on käynyt. – Mistä sinä sen tiedät? Rillirousku kysyi. – On loikkinut. – Niinpä, sanoi Rillirousku. Loikittu on. – Ja on yritetty hämätä menemällä edestakaisin niin ettei tiedä mistä tulee ja minne menee, Isonapa sanoi. – Mutta miehet eivät yleensä loiki, sanoi Rillirousku. – Naiset loikkivat. Ja tämä on pannut jalkaansa miehen saappaat. Ovela tapaus, ammattilainen. – – Rillirousku meni mahalleen lumeen ja työnsi nenänsä miltei jälkiin kiinni. – Peeveli. Ei ole sittenkään nainen. Tämä on kanta-astuja. Naiset kulkevat sipsakammin. – – Nyt kirjoita, määräsi Rillirousku. Kanta-astuja, loikkii taitava jälkien peittäjä. Voi olla mies tai – sittenkin nainen, painava nainen. (*Vaari*, 64–65.)

Tutkinta on hullunkurista. Todellisuudessa maassa on sekä vaarin että tyttöjen jälkiä. Poliisit eivät tunnu erottavan jälkien koosta, että pihalla on käyskennellyt sekä isojalkainen henkilö (vaari) että kaksi lasta. Toisaalta poliisit ovat osissa päätelmistään lähes oikeassa. Heistä on hankala erottaa onko kyseessä mies vai nainen, ja onhan se hankalaa, kun pihalla on ollut molempia. Silti poliisit huvittavasti yhdistävät jälkien moninaisuuden rikollisen ammattimaisuuteen eivätkä ymmärrä, että kulkijoita on ollut useita. Lisäksi poliisien päättelyketju perustuu yksipuolisiin olettamuksiin: nuoret miehet tai pikemmin naiset loikkivat, ja kanta-astuja on automaattisesti mies. Eivätkä he pääse minkäänlaiseen järjelliseen tulokseen päättelyketjussaan. Esimerkiksi taitava jälkien peittäjä ei mitenkään pidä paikkaansa, jäljet kun ovat erilaiset eri ihmisten takia. Kohtauksessa on myös huomattavissa poliisien roolit keskinäinen arvojärjestys. Rillirousku on lopulta se, joka tekee johtopäätöksen, ja Isonapa toimii kirjurina. Myöhemmin kirjassa poliisien roolit tiivistyvät. Isonapa ja Rillirousku ovat vahdissa pihalla väijymässä roistoa:

Isonapa söi suklaata. – Verensokeri, hän sanoi. – Hiljaista on, sanoi Rillirousku. – Jalka on puutunut, pistelee, sanoi Isonapa. – Pyörittele sitä ja vaihda asentoa. Isonapa nousi seisomaan ja yritti pyöritellä jalkaansa, muta menetti tasapainon ja mätkähti hankeen. Rillirousku oli kiukkuinen. – Poliisin on osattava pyöritellä jalkaansa äänettömästi, hän sanoi. (*Vaari*, 75.)

Lukijalle ei jää epäselväksi, että Isonapa on pullea ja kömpelö poliisin pilakuva. Hän toteuttaa lihavan ihmisen stereotypiaa syödessään jopa virkatehtävää suorittaessaan. Samoin Isonavan selittely verensokerista korostaa hänen koomisuuttaan: makean syöminen ei todellakaan ole parhaita keinoja pitää verensokeri optimaalisella tasolla. Isonavan puolustus jää siis nimenomaan

selittelyksi. Isonapa myös tietää käyttäytyvänsä paheksuttavasti tai joitakin normeja vastaan, sillä muuten hän ei lainkaan selittelisi. Rillirousku ei kysy suklaasta mitään, mutta Isonapa kokee automaattisesti tarvetta puolustella syömistään. Tyypillisesti Isonapa ei ole vain lihava, vaan myös kömpelö: hän mätkähtää hankeen heti jotain vähänkin liikunnallista yrittäessään. Isonavan toiminta on jäykkää ja mätkähtäminen on tahatonta. Kömpelö henkilö on koominen henkilö (kts. Bergson 2000/1900, 12.), ja siksi kömpelö Isonapa on huvittava. Häneen myös pakkautuvat tavanomaiset ihmisen viat, joille voi nauraa, koska ne eivät ole vakavaa laatua.

Rillirousku on edelleen harvinaisen virkaintoinen ja vaatii poliisin tehtävää hoitavalta henkilöltä kaikenkattavaa sulavuutta. Rillirouskua häiritsee Isonavan kömpelyys, ja hänestä äänetön jalan pyörittely olisi ehdottomasti poliisin hallittava. Rillirouskun vaatimukset alkavat olla naurettavia pikkumaisuuksissaan. Komiikkaa tilanteeseen lisää draamallinen ironia: lukija tietää, että rosvoa ei ole olemassakaan, eikä siis mitään vaaraa tai mitään väijyttävää. Turhantarkka virkaintoisuus naurunalaistuu entisestään, koska tilanne ei vaatisi minkäänlaisia poliisitoimenpiteitä.

Alibullenin neidit ovat puolestaan stereotyyppisiä vanhapiikahahmoja. He muistelevat usein omia nuoruusvuosiaan ja kaikkia niitä miehiä, joihin heillä olisi ollut mahdollisuus. Silti neidit ovat edelleen sinkkuja. Vika on aina ollut miehissä eikä neideissä itsessään.

– Oltiin me nuorempina kovia käymään tansseissakin, Halise sanoi. – Meillä oli paljon kavaljeereja. – Missä ne teidän kavaljeerit nyt on? Vilttitossu kysyi. Neidit kertoivat, että heillä oli ollut valtavasti kosijoita, mutta heillä on paljon haus Kempaa kahdestaan. (H&V, 14.)

Samantyyppistä selitystä on tarjolla monesti. Kerran Helga, Halise, Heinähattu ja Vilttitossu ihastelevat ullakolta löytynyttä leninkiä:

– Tällähän sinä hurmasit sen vuorineuvos Gyllenbögelin pojan, Helga sanoi. – Rahaa sillä oli mutta väkäleuka, sanoi Halise. – Me ollaan tykätty aina siroleukaisista miehistä, sanoi Helga. (Vauva, 16.)

Taas miehestä löytyy ohittamaton vika. Halise korostaa, että vaurauden suhteen mies olisi ollut varteenotettava. Samalla hän korostaa omaa viehätysvoimaansa. Koomista on stereotyyppinen naisen nirsous elämänkumppanin valinnassa: kukaan ei koskaan ole sopiva. Silti neidit kertovat usein vanhoista ihastuksistaan. Vaikka neidit antavat ymmärtää vanhapiikuuden olevan heidän oma valintansa, heidän puheissaan on selittelyn makua. Teoksessa *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa* neidit kertovat, kuinka he nuorena kuuluivat kylän sammutuskerhoon – heidän aikanaan ei käytetty vesilettoa vaan ämpäri siirtyi kädestä käteen. Neitien mukaan palosammutusketjun vierustovereista syntyi runsaasti pariskuntia:

- Eikö teille sitten semmoista vierustoveria sattunut? kysyi Heinähattu. – Sattui sattui, mutta me olimme aina niin ronkeleita, sanoi Halise. – Eikä siinä mitään katumista ole, Helga sanoi.
- Myöhemmin olemme kuulleet, että monista tuli sittemmin onnettomia. Ei se ole mikään ihme, kun vain ämpäri yhdisti. (*Loma*, 24.)

Aluksi neidit muistelevat kaiholla menneisyyttä ja toteavat, että sammutuskerho oli hyvä tapa nuorille tutustua toisiinsa (*Loma*, 23). Heinähattun ihmetellessä neitien pariutumattomuutta he lopulta harmittelevat syntyneiden liittoja onnettomuutta. Kieltäminen kuitenkin aktivoi myönnön. Henkilön vakuutellessa jotakin liikaa tai kieltäessä jonkin asian liian voimakkaasti, päinvastainen tulkinta on usein oikea. (Salin 2002, 58–60.) Kun Helga väittää, että heitä ei kaduta, lukijalle herää epäily, että jotakin kaduttavaa olisi. Muistelut hurmurimiehistä jatkuvat läpi teosten. Kyseenalaiseksi jää, kuinka todellisia neitien muistelut ovat. Lukija alkaa helposti epäillä neitejä, koska he kaikista sulhasehdokkaista huolimatta ovat edelleen naimattomia. Neideillä on kyllä selityksiä, kuten miesten väkäleuka tai neitien oma ronkelius. Selitykset vain tuntuvat lähinnä juuri selityksiltä. Lisäksi Hanna ja Matti pitävät naapureitansa höppänäinä. Katteettomat miesmuistelut voisivat hyvin sopia höppänoille vanhoillepiioille. Kyseiset tarinat täyttävät myös stereotyyppiset odotukset: perinteinen selitys siitä, että mahdollisuuksia kyllä olisi ollut, mutta yksinäisyys on oma valinta, toistuu myös Alibullenien neitien puheissa. Valkoisissa valheissaan tai liioitelluissa kuvitelmissaan neidit näyttävät stereotyyppisen koomisina henkilöinä, jotka toistavat totuttua ajatusmaailmaa.

Toisaalta neidit voi nähdä myös jännittävinä poikkeushahmoina, jotka tekevät juuri niin kuin itse haluavat piittaamatta muiden mielipiteistä. Rimmon-Kenan toteaa, että henkilön ominaisuuksien nimeämistä voi pitää suorana luonnehdintana ainoastaan, jos luonnehdinnan esittää tekstin arvovaltaisina ääni. Kun henkilöhahmot luonnehtivat toisiaan, luonnehdinta kertoo enemmän luonnehtijoista kuin luonnehdittavista. (Rimmon-Kenan 1991/1983, 78.) Näin ollen Hannan ja Matin kylmät mielipiteet korostavat pikemmin heidän omaa sulkeutuneisuuttaan kuin Alibullenin neitien paheksuttavuutta. Heinähattu ja Vilttitossu ihailevat naapureitansa, toisin kuin vaikkapa vanhempiaan tai poliiseja. Samoin poliiseista ainakin Isonapa on ihastunut neiteihin. Neidit poikkeavat odotetusta aikuisen käyttäytymismallista, mutta paheksunnan sijaan heitä voisi ihailia. Hanna ja Matti paljastavat jäykkyytensä paheksuessaan neitien tekemisiä. Heinähatun ja Vilttitossun lapsen katse puolestaan näkee iloiset ja elämänmyönteiset naisihmiset, jotka eivät ole turhantarkkoja sääntöjen tai terveellisen ruoan suhteen. Näkökulmasta riippuen koomisia ovat joko neidit tai heitä arvosteleva aikuinen, toisin sanoen totunnainen maailma.

Vaikka neitien asennetta pitäisi oikeana Hannaan ja Mattiin verrattuna, on neitien ajatuksissa joka tapauksessa ristiriitaisuuksia, joiden takia he tietyissä tilanteissa näyttävät koomisina. Erityisesti ennen joulun runsaita pyhiä neidit pyrkivät laihduttamaan:

– Halise mittasi Helgan reiden ympärysmittan. – Kolme millia vähemmän kuin eilen, hän huudahti. Helga ponkasi tarkistamaan mittanauhaa. – Onko varmasti? – On on, Halise vakuutti. Helga ryntäsi suklaarasialle ja otti konvehdin. – Sen kunniaksi! Ottakaa tekin, hän sanoi tytöille. Sitten Halise ojensi käsivartensa. – Helga, mittaa! – Sama kuin ennenkin, Helga sanoi. – Eikö milliakään? Halise kysyi ja lähti kulkemaan kohti suklaarasiaa. – Ja niin kuin minä olen tehnyt työtä. Täytyy ottaa lohdutussuklaa. (*Joulu*, 26.)

Neitien käytös on ristiriitaista. Loppujen lopuksi he haluavat syödä suklaata ja syövät sitä minkä tahansa tekosyyn varjolla. Laihduttaminen on vain kulissa tai pyrkimys, mitään todellista ei tapahdu. Jatkuva laihduttamisen läsnäolo luo komiikkaa myös ruumiillisuutensa kautta. Myös neitien mahat tuntuvat elävän omaa elämäänsä. Helgan ja Halisen epäonnistuvat laihdutusyritykset alentavat ja siten koomistavat heitä. (Vrt. Bahtin 1995/1965, 281.)

Lisäksi Helgan ja Halisen mielikuvitus on elävää ja aiheuttaa huvitusta. Alibullenin neidit näkevät kotipihallaan heijastimiin yltä päältä sonnustautuneen Kattilakosken perheen. Heidän pohdintansa kiiltelevistä naapureista ovat absurdeja:

– Taivas! Halise tule katsomaan mitä sähköisiä tuolla pihalla on, hän huusi. – Voisiko se olla tähdenlento, kysyi Halise olohuoneesta. – Niitä on monta, ne tulevat lähemmäksi, Helga kiljui. Pihalla näkyi neljä välkehtivää valopalloa, joista kaksi pyöri ympäri. – Se on jonkinlainen valoilmiö. Tule nyt! Halise meni ikkunaan. – Avaruusolentoja, hän sanoi. – Ollaan ihan hissun kissun, etteivät huomaa. Valot pois! – – Yksi tulee lähemmäksi, Helga kuiskasi. – Se tulee ikkunan läpi. – Voi kamala, sehän näyttää ihan Hanna Kattilakoskelta, sanoi Halise. – Minä olen lukenut, että ne ottavat joskus ihmisen muodon. Nyt ne ovat sitten ottaneet Kattilakosken perheen muodon. Ne yrittävät sillä tavalla ujuttautua ihmisten sekaan. (*Loma*, 15.)

Tähdenlento ajatuksena on aivan mahdoton. Tietysti Halisen kommentti tulee olohuoneesta, eikä hän ole nähnyt ”valoilmiötä” itse, ja siksi hänen erehdyksensä on ymmärrettävämpi. Joka tapauksessa lukija ehtii yhdistää ajatuksen tähdenlennosta ja heijastimiin sonnustautuneesta Kattilakosken perheestä toisiinsa, ja yhteensopimaton päätelmä huvittaa. Kun Halise lopulta pääsee ikkunaan, hänen päätelmänsä eivät muutu lainkaan vakuuttavammiksi. Arvaus avaruusolennoista tuntuu kaukaa haetulta. On huvittavaa, että Halise niin vaivattomasti turvautuu yliluonnolliseen selitykseen. Neidit tuntuvat todella uskovan itseään ja oletavan, että avaruusolennot lähestyvät heitä. He sammuttavat jopa valot piiloutuakseen vierailta olennoilta. Jopa nähdessään Hannan läheltä ja tunnistettuaan tämän neidit pitäytyvät alkuperäisessä päätelmässään. On huvittavan absurdia, että vähintään Halise turvautuu mieluummin lennokkaaseen selitykseen muotoa vaihtelevista avaruuden asukeista kuin maanläheiseen totuuteen siitä, että ikkunan takana todella on Hanna Kattilakoski. Halise ei siis tunnista omaa virhettään, mikä on yksi koomisen hahmon edellytyksistä (Bergson 2000/1900, 121–122).

Sekä poliisit että neidit täyttävät kirjan maailmaa koomisuudellaan. He jatkavat stereotyyppisten, koomisten hahmojen sarjaa omalla tavallaan. Toisaalta neidit ja poliisit esitetään kaikesta koomisuudesta huolimatta sydämellisinä ihmisinä: Heinähatun ja Vilttitossun suhtautuminen

neiteihin on hyvin suopeaa, ja poliisejakin kohtaan se muuttuu sarjan edetessä jatkuvasti lempeämmäksi. Kukaan kirjan keskeisistä henkilöistä ei ole pohjimmiltaan paha tai ilkeä: ainoat luontevirheet liittyvät turhamaisuuteen tai kaavamaisuuteen. Laurilan ajatuksen mukaan humoristi nauraa sille, jota rakastaa (Kinnunen 1994, 249). Hahmoille nauretaan, mutta samalla niistä pidetään. Lisäksi heille nauraminen saa heidät entistä miellyttävimmiksi.

5. Lopuksi

Työssäni olen tarkastellut *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan viiden ensimmäisen teoksen huumoria. Tekstejä analysoimalla olen pyrkinyt selvittämään, millä tavoin teosten huumori rakentuu. Lähtökohdana oli ajatus, että kirjojen huumori on runsasta ja monitasoista. Huumori on suunnattu sekä lapsille että aikuisille. Olen käyttänyt hyväkseni erilaisia huumorin teorioita ja pyrkinyt niiden avulla selvittämään, miksi tietyt kohtaukset, henkilöhahmot tai kielileikit ovat huvittavia. Huumorin teorioiden lisäksi olen huomionut myös kirjoihin sisältyvän kaksoisyleisön.

Huumorin tulkinta nähdään usein henkilökohtaisena, minkä tähden analyysin taustoittaminen teorialla on haastavaa. Ihmiset huvittuvat eri asioista. Olen kuitenkin pyrkinyt selvittämään teoksista niitä ominaisuuksia, joiden pohjalta huumori voi rakentua. Olen jakanut tutkielmani osiin tutkimuskohteeseeni pohjautuen: käytän samoja teorioita läpi tutkielmani, ainoastaan analysoitavat kohteet vaihtuvat tyypiltään. Useimmissa kohtauksissa huumori on niin monitasoista ja monista tekijöistä johtuvaa, että tutkielma oli järkevämpää rakentaa kyseiseen malliin. Jos olisin jokaisessa omassa luvussa keskittynyt käsittelemään ainoastaan tiettyyn teoriaan pohjautuvia hauskuuksia, kohtausten tai henkilöhahmojen huvittavuuden tulkinta olisi joko jäänyt yksipuoliseksi tai sitten jakautunut ympäri tutkielmaa. Sen tähden olen pyrkinyt jakamaan analyysini aihekohtaisesti.

Tutkielman toisen luvun pääosassa on kieli. Olen tarkastellut, kuinka kielellä voi leikitellä ja luoda huumoria. Lisäksi toinen luku osoittaa, että kielen avulla voidaan korostaa myös asioiden humoristisia ja koomisia puolia. Myös nimet ja nimitykset ovat tärkeässä osassa humoristisen ilmapiirin synnyttämisessä. Toisessa luvussa käsitellään lisäksi sitä, kuinka kielellistä huumoria voi analysoida perinteisten huumorinteorioiden avulla. Esimerkiksi kielen aiheuttamien väärinkäsitysten hauskuus syntyy usein samalla mekaniikalla kuin huumori yleensä. Toinen luku todistaa, että *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjassa on runsaasti kielellistä huumoria, ja että kyseinen huumori on levittänyt moniin eri kielellisiin konteksteihin.

Kolmannessa luvussa käsittelen kirjan tapahtumiin sisältyvää hauskuutta. Omituiset sattumukset ovat hauskoja absurdisuutensa sekä odottamattomuutensa tähden. Ruoka ja sitä kautta ruumiillisuuden komiikka säilyy toisteisena huumorin lähteenä koko kirjasarjan ajan. Tapahtumien koomisuuden mahdollisuudet ovat laajasti erilaisia. Lapsen näkökulma on myös tärkeä seikka huumoria luotaessa: lapsen kautta voidaan vertailla kahta erilaista maailmaa ja niiden toisinaan järjettömiä tyypillisyyksiä. Nimenomaan lapsen poikkeava näkökulma tekee monesti tapahtumasta hauskan. Samalla Heinähattu ja Vilttitossu koomistuvat lapsellisen ymmärtämättömyytensä tähden. Maailmojen vertailusta syntyvä komiikka puolestaan aiheuttaa usein kirjoihin kaksoisyleisön. Aikuinen tunnistaa paremmin molempien maailmojen stereotypiat, ja huomaa siksi huumorin tietämätöntä lasta paremmin. Tutkielmani alkupuolella esitin näkemyksiä myös lastenkirjallisuuden tyypillisistä asetelmista eri yleisöjen suhteen. Kolmas luku todistaa, että osa kohdeteosteni sanomasta avautuu ainoastaan aikuislukijalle.

Neljännessä luvussa keskityin henkilöhahmoihin. Kyseinen luku osoittaa, että myös teosten jokainen keskeinen sivuhahmo – Hanna, Matti, Helga, Halise, Isonapa ja Rillirousku – on koominen henkilö. Jokaisessa hahmossa on runsaasti koomisia piirteitä, mutta samalla hahmot ovat tyyppinä erilaisia. Tosin Helga ja Halise tekevät tässä poikkeuksen, sillä he muistuttavat toisiaan äärimmäisen paljon. Henkilöhahmojen myötä voi nauraa eri asioille. Hannan ja Matin kautta koomistuu niin avioliitto ja vanhemmuus kuin naiseus ja mieheyskin. Lisäksi heidän myötä tuodaan esille aikuisten yleistä jäyhää käyttäytymismallia. Helga ja Halise puolestaan naurattavat ollessaan stereotyyppisiä yksineläviä tätiä hahmoja. Toisaalta he saavat lukijan myös näkemään perinteisen aikuiselämän kriittisessä valossa. Heinähattun ja Vilttitossun kiintymys neitejä kohtaan avartaa myös aikuisen katsetta. Poliisit puolestaan ovat tyypillisiä ammattikuntaa edustavia koomisia hahmoja. Molemmilla on lisäksi oma heikkous: Isonavalla ylensyönti ja Rillirouskulla virkaintoisuus.

Sosiaaliset odotukset ja niiden toteuttaminen sekä niistä poikkeaminen ovat vahvasti mukana luomassa teosten huumoria. Monet hauskuudet syntyvät juuri siksi, että henkilöt toimivat odotuksenvastaisesti. Inkongruenssiteoria on hyvin hyödyllinen kirjojen huumoria tulkittaessa. Toisaalta poikkeavuuksille voi nauraa myös siksi, että huomaa itse olevansa tietoisempi osaavansa normit henkilöhahmoja paremmin. Tällöin tulkinnassa voi tukeutua myös ylemmyysteoriaan. Lisäksi ruoka ja ruumiillisuuden komiikka toistuvat sarjan aikana monesti.

Huumorin ja komiikan tutkimista *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjoissa voisi laajentaa esimerkiksi huomioimalla kirjojen kuvituksen, jonka itse ohitan muutamalla maininnalla. Kuvituksen tulkitseminen lienee toimiva lisä huumorin näkökulmasta, sillä jo vähäiset omat huomioni kuvista jatkavat tekstin luomaa komiikkaa. Kuvitus toiminee myös itsenäisenä huumorin luoja. Tutkimusaineistoksi voisi ottaa myös koko *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan. Tällöin voisi paremmin keskittyä esimerkiksi tietynlaisen huumorin toisteisuuteen, kun materiaalia on runsaammin. Tutkimuksen laajentaminen koko teossarjaan laajentaisi myös koomisten tapahtumien ja tapausten lähteitä.

Lähestymistapana *Heinähattu ja Vilttitossu* -teoksiin huumorin etsiminen oli antoisa. Monet kohtaukset avautuivat monikerroksisiksi: usein lukija kykenee nauramaan monesta eri näkökulmasta. Koomisten henkilöhahmojen välisten suhteiden tähden huumori kertaantuu ja kasautuu, ja jokaisen huvittavan yksityiskohdan huomioiminen alkaa olla haastavaa – erityisesti siksi, koska ihmiset reagoivat huumoriin eri tavoin elämäkokemuksensa ja luonteensa perusteella. Tutkielmani perusteella voin kuitenkin todeta *Heinähattu ja Vilttitossu* -kirjat huumorintäyteisiksi.

Lähteet

Tutkimuskohteet:

Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1989: *Heinähattu ja Vilttitossu*. Helsinki: Tammi. (H&V)

Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1990: *Heinähattu, Vilttitossu ja vauva*. Helsinki: Tammi. (Vauva)

Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1991: *Heinähattu, Vilttitossu ja vaari*. Helsinki: Tammi (Vaari)

Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1992: *Heinähattu ja Vilttitossu loman tarpeessa*. Helsinki: Tammi. (Loma)

Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1993: *Heinähattu ja Vilttitossu joulun jäljillä*. Helsinki: Tammi. (Joulu)

Muu kirjallisuus:

Bahtin, Mihail 1995/1965: *François Rabelais – keskiajan ja renessanssin nauru*. Suom. Tapani Laine, Paula Nieminen. Helsinki: Kustannus Oy Taifuuni.

Bergson, Henri 2000/1900: *Nauru. Tutkimus komiikan merkityksestä*. Suom. Sanna Isto, Marko Pasanen. Helsinki: Loki-Kirjat.

Bertills, Yvonne 2003: *Beyond Identification. Proper Names in Children's Literature*. Åbo: Åbo Akademi University Press.

Becket, Sandra L. 1999: Introduction. *Transcending Boundaries. Writing for a Dual Audience of Children and Adult*. Toim. Sandra L. Becket. New York: Garland Publishing, Inc, s. ix–xx.

Chapman, Antony J. & Foot, Hugh C. 1976: Introduction. *Humour and Laughter: Theory Research and Applications*. Toim. Antony J. Chapman ja Hugh C. Foot. Lontoo, New York, Sydney, Toronto: John Wiley & Sons, s. 1–7.

Critchley, Simon 2002: *On Humour*. Lontoo, New York: Routledge.

- Haapala, Arto 1989: Fiktiivisyys kirjallisuudessa. *Kirjallisuuden filosofiaa*. Toim. Arto Haapala, Eija Haapala, Aarne Kinnunen ja Markus Lammenranta. Helsinki: Valtion painatuskeskus, s. 63–85.
- Kinnunen, Aarne 1994: *Huumorin ja koomisen keskeneräinen kysymys. Yritys asian täsmälliseksi ratkaisuksi sekä siihen kuuluvat erehdykset*. Juva: WSOY.
- Knuuttila, Seppo 1992: *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena*. Jyväskylä: Gummerus
- Korpinmäki, Lotta 2010: *Heinähattu ja Vilttitossu* -sarjan henkilönnimet. <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/25940/URN%3ANBN%3Afi%3Ajyu-201101241165.pdf?sequence=1> Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, suomen kieli.
- Laakso, Maria 2007: Vink vink... Lastenkirjallisuuden silmäniskuja aikuislukijalle. *Huumorin aiheita ja vaiheita kaunokirjallisuudessa*. Toim. Laura Karttunen ja Maria Laakso. Tampere: Tampereen yliopiston taideaineiden laitos. Julkaisuja 10, s. 107–120.
- La Fave, Lawrence & Haddad, Jay & Maesen, William A. 1976: Superiority, Enhanced Self Esteem, and Perceived Incongruity Humour Theory. *Humour and Laughter: Theory Research and Applications*. Toim. Antony J. Chapman ja Hugh C. Foot. Lontoo, New York, Sydney, Toronto: John Wiley & Sons, s. 11–36.
- Morreal, John 2009: *Comic Relief. A Comprehensive Philosophy of Humor*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Nodelman, Perry 2008: *The Hidden Adult. Defining Children's Literature*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1995: *Heinähattu ja Vilttitossu rosvojahdissa*. Helsinki: Tammi.
- Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 1997: *Heinähattu, Vilttitossu ja Iso Elsa*. Helsinki: Tammi.
- Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 2001: *Heinähattu, Vilttitossu ja Rubensin veljekset*. Helsinki: Tammi.
- Nopola, Sinikka & Nopola, Tiina 2003: *Heinähattu, Vilttitossu ja tanssiva konstaapeli*. Helsinki: Tammi.

- Rabinowitz, Peter J. 1987: *Before Reading. Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*. Ithaca, Lontoo: Cornell University Press.
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1991/1983: *Kertomuksen poetiikka*. Helsinki: SKS. Suom. Auli Viikari.
- Salin, Sari 2002: *Hullua hurskaampi. Ironinen kahdentuminen Jorma Korpelan romaaneissa*. Helsinki: WSOY.
- Shultz, Thomas R. 1976: A Cognitive-Developmental Analysis of Humour. *Humour and Laughter: Theory Research and Applications* s. 11–36. Toim. Antony J. Chapman ja Hugh C. Foot. Lontoo, New York, Sydney, Toronto: John Wiley & Sons.
- Wall, Barbara 1991: *The Narrator's Voice. The Dilemma of Children's Fiction*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, Lontoo: Macmillan.